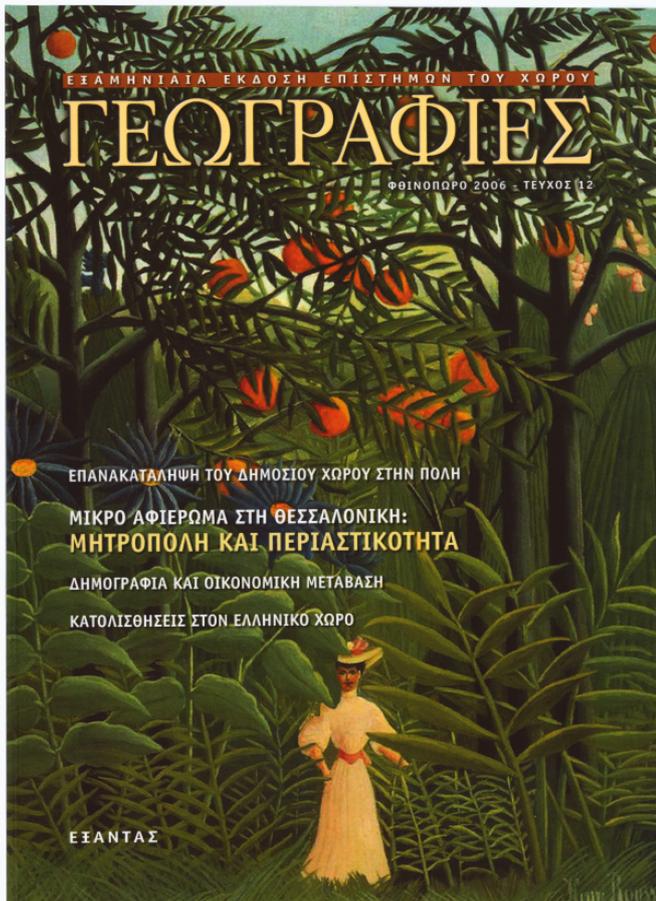

Γεωγραφίες

Αρ. 12 (2006)

Γεωγραφίες, Τεύχος 12, 2006

ΜΙΚΡΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ

-

Μ Ι Κ Ρ Ο Μ Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Μύρων Μυρίδης*

Ο συνδυαστικός κρίκος και ο μίτος που οδηγεί αυτό το μικρό αφιέρωμα είναι τα θέματα και τα ερωτήματα που τίθενται για τα χαρακτηριστικά και τη λειτουργία των περιαστικών ζωνών σε «μητροπολιτικές συγκεντρώσεις», με έμφαση στη Θεσσαλονίκη και την περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας. Φαινόμενο που χαρακτηρίζει από καιρό τις μεγάλες μητροπολιτικές συγκεντρώσεις όλου του πλανήτη, μοιάζει πλέον αναπόσπαστο συστατικό και των ελληνικών περιοχών, λειτουργώντας συνήθως με έναν ιδιαίτερο αν όχι ιδιόμορφο τρόπο: αποτελώντας δηλαδή συχνά μια περιοχή «αναμονής», καταλήγει να γίνεται ο τόπος «εκτόνωσης» αστικών, αλλά και άλλων δράσεων, δίνοντας την εικόνα φαινομένου «ασαφούς λογικής» και υψηλού βαθμού «εντροπίας», αν μας επιτραπεί να μιλήσουμε με όρους δανεισμένους από τη φυσική και τα μαθηματικά.

Ο χώρος αυτός παραμένει έτσι κι αλλιώς ο τόπος όπου διαδραματίζεται κατεξοχήν η μετάβαση από το «αγροτικό στο αστικό», χωρίς όμως να αποφεύγονται δονήσεις και κραδασμοί που δημιουργούν χωροταξικά προβλήματα, άρα ερωτήματα τόσο σε αναλυτικό όσο και προγραμματικό-σχεδιαστικό επίπεδο.

Συμβολή στον προβληματισμό αυτόν είναι και το αφιέρωμα που ακολουθεί, με κείμενα που παρουσιάστηκαν στη Θεσσαλονίκη, στο 1ο Συνέδριο των *Γεωγραφιών*, 21-23 Οκτωβρίου 2005.

Οι εργασίες αναφέρονταν στο μητροπολιτικό φαινόμενο, εξειδικευμένες όμως στις επιμέρους διαστάσεις του, όπως: παραγωγικές, οικονομικές, δημογραφικές, γεωπολιτικές, περιβαλλοντικές, ή ακόμα προσεγγίζοντάς τον μέσα από συνέχειες και ασυνέχειες που τον διακρίνουν ή αντιθέσεις και συγκρούσεις που τον χαρακτηρίζουν, και ακόμα θέματα προγραμματισμού, σχεδιασμού και οργάνωσης που τον οριοθετούν. (Περισσότερα βλ. στο τ. 11 των *Γεωγραφιών*.)

Το παρόν μικρό, σε σχέση με το σύνολο των εργασιών που παρουσιάστηκαν, αφιέρωμα στο 12ο τεύχος των *Γεωγραφιών* αποτελεί το πρώτο «δείγμα» μιας σειράς που ελπίζουμε σύντομα να συνεχιστεί, και αναφέρεται κυρίως στην προβληματική που αναπτύσσεται γύρω από θέματα και ερωτήματα των περιαστικών ζωνών «μητροπολιτικών» συγκεντρώσεων, όπως η Θεσσαλονίκη και η Αθήνα, σχετικά με μετασηματισμούς, προγραμματισμό και στρατηγικό σχεδιασμό, αλλά και νέους τρόπους θεώρησης του περιαστικού χώρου.

Πιο συγκεκριμένα, οι πέντε εργασίες που παρουσιάζονται ασχολούνται, όπως αναφέρθηκε, με το «μητροπολιτικό φαινόμενο». Ο Γρηγόρης Κανκαλάς στην εργασία του εστιάζει στο στρατηγικό σχεδιασμό των μητροπολιτικών περιοχών όπως η Θεσσαλονίκη, θεωρώντας ότι αποτελεί ένα επίπεδο χωρικού

σχεδιασμού και βασική προτεραιότητα πολλών μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων. Παρουσιάζει την εξέλιξη των σύγχρονων πολεοδομικών απόψεων και πρακτικών, εξετάζει το περιεχόμενο του στρατηγικού σχεδιασμού μετά το 1990 και καταγράφει μορφές και διαδικασίες της μητροπολιτικής διακυβέρνησης ως σημασιολογικό πλαίσιο του στρατηγικού σχεδιασμού.

Η Ελισάβετ Θωίδου και ο Δημήτρης Φουτάκης αναφέρονται στη διεθνή σημασία των μητροπολιτικών περιοχών, και ειδικότερα στο «μητροπολιτικό όραμα» της Θεσσαλονίκης της δεκαετίας του '90. Οι συγγραφείς αναλύουν τεκμηριωμένα και παραστατικά τις συνθήκες που επηρέασαν τις μέχρι τότε εξελίξεις, καθώς και τις φάσεις στην εξέλιξη της πόλης έως σήμερα, και διατυπώνουν τη θέση ότι οι διαφορετικές θεωρητικές απόψεις δείχνουν να συμφωνούν στον καθοριστικό ρόλο που παίζουν τεχνολογία και καινοτομία στην ανταγωνιστικότητα των περιοχών.

Ο Ευγένιος Μπαλάσης διερευνά το θεσμικό πλαίσιο παραγωγής χώρου στην περιαστική ζώνη της Θεσσαλονίκης και την περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας. Αναλύει τη διαδικασία προαστιοποίησης της υπαίθρου της, εκτιμά το βαθμό «πίεσης» που ασκεί η «μητρόπολη», ελέγχει τη συμμετοχή σχεδιαστικών και νομοθετικών εργαλείων όπως τα ΓΠΣ και καταλήγει στην επισήμανση των δυνατοτήτων που δίνονται από το θεσμικό πλαίσιο αλλά και στην επισήμανση των χαρακτηριστικών της σταδιακής προαστιοποίησης.

Στην εργασία των Χρυσάνθης Πετροπούλου και Νίκου Πάγκα, ο προβολέας πέφτει κυρίως στα προβλήματα που προκύπτουν από τη δυναμική του περιαστικού χώρου και των σχέσεών του με τον αστικό. Χρησιμοποιώντας ως θεωρία «αναφοράς» αυτήν της οικολογίας του τοπίου, δανειζόμενοι εργαλεία από την τεχνολογία της δορυφορικής «αποτύπωσης» και χρησιμοποιώντας ως χώρους αναφοράς τη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο περιαστικός χώρος πρέπει να ταξινομηθεί ως ιδιαίτερη χωροταξική κατηγορία.

Στην εργασία των Σ. Βαλκανιώτη, Α. Ζερβοπούλου, Α. Γκανά και Σ. Παυλίδη κυριαρχεί ένα απλό ερώτημα: πώς κοινωνίες πολύπλοκες και πολυσύνθετες τεχνολογικά και αναπτυξιακά παραμένουν «απροστάτευτες» στους φυσικούς κινδύνους; Υπάρχουν προφανώς πολλοί τρόποι «αιτιολόγησης» αυτής της αντίφασης. Η ιδιαιτερότητα στην περίπτωση μας έγκειται κυρίως στην ενσωμάτωση στον συνεχώς εξαπλούμενο αστικό ιστό περιαστικών περιοχών με τρόπο «κανονιστικό» και όχι δομικό ή λειτουργικό.

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΧΩΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ¹

Γρηγόρης Καυκαλάς*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο στρατηγικός σχεδιασμός αποτελεί πλέον βασική προτεραιότητα πολλών μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων. Το ζήτημα αυτό, με βάση κυρίως την ευρωπαϊκή εμπειρία, εξετάζεται σε πέντε ενότητες. Η πρώτη ενότητα παρακολουθεί την εξέλιξη και τις μεταβολές των πολεοδομικών απόψεων και πρακτικών κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Η δεύτερη ενότητα εξετάζει την αναγκαιότητα και το περιεχόμενο του στρατηγικού σχεδιασμού στις συνθήκες της περιόδου μετά το 1990. Η τρίτη ενότητα καταγράφει τις μορφές και τις διαδικασίες της μητροπολιτικής διακυβέρνησης ως πλαίσιο ανάδειξης της σημασίας του στρατηγικού σχεδιασμού. Στην τέταρτη εξετάζονται οι βασικές στρατηγικές επιλογές και προτεραιότητες της «επιχειρηματικής» μητροπόλης σε σχέση με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Σε μια πέμπτη ενότητα σχολιάζονται οι πρόσφατες προσπάθειες για το στρατηγικό σχεδιασμό και τη μητροπολιτική διακυβέρνηση της περιοχής Θεσσαλονίκης. Ο επίλογος συνοψίζει όσα αναπτύχθηκαν, θέτοντας το ερώτημα από τη σκοπιά του κοινωνικού προσώπου της ευρωπαϊκής μητροπόλης. Σημειώνεται ότι τα σχετικά ζητήματα θίγονται με εξαιρετικά συνοπτικό τρόπο και θα πρέπει να αναγνωστούν ως σκαριφήματα υποθέσεων προς περαιτέρω αναζήτηση και όχι ως απόψεις τεκμηριωμένες επαρκώς σε αντιστοιχία με τη σημασία και την εμβέλειά τους.

Strategic Spatial Planning and Metropolitan Governance: European Experience and the Example of Thessaloniki

Grigoris Kafkalas

ABSTRACT

Strategic spatial planning is a key priority for many large European cities. The relevant issues are examined on the basis of European experience in five sections. The first section reviews the evolution and the changes of urban planning approaches and practices during the second half of the 20th century. The second section examines the necessity for and the content of strategic spatial planning as a response to the conditions prevailing after 1990. The third section describes the forms and the processes of metropolitan governance in the context of the emerging role of strategic spatial planning. The fourth section focuses upon the basic strategic priorities of the “entrepreneurial” metropolis in the context of globalisation. The fifth section provides an example of two recent attempts for the strategic spatial planning and metropolitan governance of the Thessaloniki Greater Area. The epilogue summarises the arguments posing questions from the point of view of the social face of European metropolises. The article should be read as a sketch of assumptions for further investigation and not as a presentation of verified arguments that match their scope and significance.

* Καθηγητής, Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Τμήμα Αρχιτεκτονικής, Πολυτεχνική Σχολή ΑΠΘ, e-mail: kafkalas@estia.arch.auth.gr.

1. Αν και το κείμενο διαθέτει τη δική του ιδιαίτερη οπτική, αντλεί ωστόσο πολλές ιδέες, επιχειρήματα και διατυπώσεις από το άρθρο των Π. Γετίμη και Γ. Καυκαλά, «Οι ευρωπαϊκές μητροπόλεις και το ζήτημα της πολυεπίπεδης χωρικής διακυβέρνησης», στο Γετίμη, Π., Καυκαλάς, Γ. (επιμ.), *Μητροπολιτική διακυβέρνηση: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα*, ΙΑΠΑΔ, 2003.

1. Η πορεία του χωρικού σχεδιασμού στην Ευρώπη μετά το 1950

Στα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα βρισκόμαστε πλέον πολύ μακριά από την πολεοδομική λογική των δεκαετιών του 1950 και 1960, που είχε ως κύριο χαρακτηριστικό τα μεγάλα προγράμματα και τις δεσμευτικές ρυθμιστικές παρεμβάσεις σε μια προσπάθεια ανασυγκρότησης των χωρών που έβγαιναν τραυματισμένες από τον πόλεμο. Έχουμε επίσης απομακρυνθεί αρκετά από την κυριαρχία των μεμονωμένων προγραμμάτων και πρωτοβουλιών –π.χ. αστικών αναπλάσεων, σημειακών υποδομών– της δεκαετίας του '80, που σχεδόν μονοπώλησαν το ενδιαφέρον των ειδικών και των πολιτών, των επιχειρηματιών και των διοικήσεων, ως εκδηλώσεις της αναζήτησης μιας επιχειρηματικής –και κατά συνέπεια ανταγωνιστικής– πόλης. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μέχρι σήμερα ο πολλαπλασιασμός των προβλημάτων που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι μεγάλες πόλεις και η αδυναμία των προηγούμενων πολεοδομικών πρακτικών να ανταποκριθούν με επάρκεια οδήγησαν στην ανάγκη διαμόρφωσης στρατηγικών πλαισίων για τον προσανατολισμό των προσπαθειών προώθησης της χωρικής ανάπτυξης και βελτίωσης της οργάνωσης των πόλεων και της ενδοχώρας τους (Healey et al. 1997).

Η εξέλιξη των πολεοδομικών αντιλήψεων και πρακτικών αντιστοιχεί σε μετασχηματισμούς του προτύπου ανάπτυξης και των λειτουργιών του κράτους. Ειδικότερα, φαίνεται ότι διαφορετικές τάσεις συγκλίνουν με κεντρικό σημείο καμπής το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1970 στη σταδιακή διαμόρφωση των συνθηκών της πρόσφατης ευρωπαϊκής πραγματικότητας (Healey et al. 1997, Le Galès 2002). Χαρακτηριστικά σημειώνονται: (α) η αναδιάρθρωση της παραγωγής και η απομάκρυνση από τη μαζική παραγωγή με παράλληλη έμφαση στην ευελιξία και τις τριτογενείς δραστηριότητες, (β) η δημοσιονομική κρίση του κράτους και η παράλληλη άνοδος των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων που ανέτρεψαν την προηγούμενη ισορροπία στη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, και (γ) η αυξανόμενη ευαισθητοποίηση των πολιτών απέναντι στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των κάθε είδους παρεμβάσεων. Έτσι, ενώ έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970 ο ρόλος του εθνικού κράτους και γενικότερα του δημόσιου τομέα είναι καθοριστικός για όλα τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και ρύθμισης της οικονομίας της αγοράς, η δεκαετία του 1980 σηματοδοτεί τον περιορισμό του ρόλου του κράτους μέσω της απορρύθμισης και τη σταδιακή διεύρυνση του ρόλου του ιδιωτικού τομέα, ενώ η δεκαετία του 1990 συνεχίζει στην ίδια κατεύθυνση με την ανάδειξη της σημασίας νέων δικτυακών μορφών διακυβέρνησης και σύμπραξης με ιδιωτικές πρωτοβουλίες που συμπληρώνουν και/ή παρακάμπτουν το ρόλο του δημόσιου τομέα.

Στο πλαίσιο αυτής της πορείας φαίνεται να διαχέεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο ένα κοινό επιχειρησιακό πρότυπο για το σχεδιασμό των μητροπολιτικών περιοχών, που συμπυκνώνεται στη μεθοδολογία του «στρατηγικού σχεδιασμού». Βέβαια, το ερώτημα της κατάλληλης μεθοδολογίας θα πρέπει να συσχετιστεί και με το σύνολο των αρχών και των επιδιώξεων του στρατηγικού σχεδιασμού. Σύμφωνα με τη Γιαννακούρου (2004), ο στρατηγικός σχεδιασμός των πόλεων ενσωματώνει όλο και περισσότερο τα βασικά στοιχεία του σχεδιασμού της επιχείρησης: επιλεκτικότητα αντί για καθολικότητα στόχων, στήριξη των αποφάσεων στη γνώση, συνεχή παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής,

ενσωμάτωση της δράσης στη διαδικασία του σχεδιασμού και ανατροφοδότηση στόχων μέσω της δοκιμής και του ελέγχου. Η αντιστοιχία μεταξύ πόλης και επιχείρησης δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Άλλωστε ο στρατηγικός σχεδιασμός της πόλης δεν ταυτίζει κυριολεκτικά την πόλη με την επιχείρηση, αλλά απλά δανείζεται πρακτικές που διέπουν τη διοίκηση και διαχείριση μεγάλων ιδιωτικών έργων και προγραμμάτων για να μπορέσει να χαράξει μια αποτελεσματική στρατηγική και ένα πρόγραμμα για την αναδιοργάνωση της πόλης. Η ίδια συγγραφέας παρατηρεί ότι η εφαρμογή μεθόδων στρατηγικής μητροπολιτικής διαχείρισης συνδυάστηκε σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες με θεσμικές μεταβολές στα εθνικά συστήματα πολεοδομικού σχεδιασμού. Έτσι, στη Γαλλία ο νόμος του 2000 για την «Αστική Αλληλεγγύη και την Αναζωογόνηση» (Loi Solidarité et Renouvellement Urbains) διευρύνει το περιεχόμενο του παραδοσιακού πολεοδομικού σχεδιασμού με νέα αντικείμενα, όπως ο συντονισμός των αστικών πολιτικών, η κοινωνική συνοχή και η αστική ανανέωση (βλέπε αναλυτικά στο <http://coin-urbanisme.org/reglementation/SRU/dossier-SRU.htm>). Αντίστοιχα, στο Ηνωμένο Βασίλειο η επανίδρυση της μητροπολιτικής διοίκησης του Λονδίνου το 1999 (Greater London Authority Act 1999) συνδυάστηκε με τη δημιουργία τεσσάρων εποπτευόμενων φορέων με ευθύνη για το στρατηγικό σχεδιασμό και την παροχή υπηρεσιών στους τομείς των μεταφορών, της ασφάλειας, της οικονομικής ανάπτυξης και της προστασίας από καταστροφές (βλέπε στο http://www.london.gov.uk/london_group.jsp). Θα πρέπει ακόμα να σημειωθεί η συνολική στροφή του Ηνωμένου Βασιλείου προς το στρατηγικό χαρακτήρα του χωρικού σχεδιασμού με την εισαγωγή ενός ριζικά νέου συστήματος πολεοδομικού σχεδιασμού το 2004 (Planning and Compulsory Purchase Act), όπου, για παράδειγμα, τα Δομικά Σχέδια στο επίπεδο των κομητειών αντικαθίστανται από τα Στρατηγικά Σχέδια (βλέπε αναλυτικά στο <http://www.odpm.gov.uk/index.asp?id=1143104>).

Η πορεία του χωρικού σχεδιασμού στην Ευρώπη κατά την περίοδο που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έως σήμερα μπορεί να συνοψιστεί στη μετάβαση από τον καθολικό σχεδιασμό, με την ευθύνη και πρωτοβουλία του δημόσιου τομέα από το 1945 και έως το τέλος της δεκαετίας του 1960, στις επιλεκτικές παρεμβάσεις και την επιχειρηματική πόλη των δεκαετιών 1970 και 1980 και, τέλος, στις νέες μορφές διακυβέρνησης και το στρατηγικό σχεδιασμό της δεκαετίας του 1990 και των αρχών του 21ου αιώνα.

2. Αναγκαιότητα και περιεχόμενα του στρατηγικού σχεδιασμού των μητροπολιτικών περιοχών

Οι περισσότερες ευρωπαϊκές μητροπόλεις δεν μπορούν πλέον να εξεταστούν ως εδαφικά ολοκληρωμένες κοινωνικοπολιτικές οντότητες, καθώς αποτελούν τους πυρήνες μεγάλων μητροπολιτικών περιοχών, δηλαδή γεωγραφικών ζωνών συγκέντρωσης πληθυσμού και δραστηριοτήτων που επεκτείνονται και αναπτύσσονται πάνω σε πλέγματα λειτουργικών, κοινωνικών και οικονομικών δικτύων, λίγο-πολύ ανεξάρτητα από τα τεχνικά ζητήματα και τα διοικητικά όρια (Newman & Herrschel 2002, Scott 2002). Αυτά τα φαινόμενα προκαλούν ιδιαίτερες δυσκολίες στη διαχείριση των πολεοδομικών προβλημάτων αυτών των περιοχών, καθώς οι μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις αποτελούν πρακτικά πόλεις-περιφέρειες που εκτείνονται σε ακτίνα πολλών χιλιομέτρων, περιλαμβάνοντας εν-

δεχομένως πολλά μικρότερα αστικά κέντρα και οικισμούς. Οι πόλεις-περιφέρειες αποτελούν τη βάση για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα των μητροπολιτικών περιοχών, που τις περισσότερες φορές συμβολίζεται παρά εξαρτάται ή καθορίζεται από την πόλη-πυρήνα (Kunzmann 2002). Οι πόλεις-περιφέρειες επεκτείνουν λοιπόν την ουσία της πόλης-πυρήνα τόσο σε συμβολικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, ενώ τα όποια σύμβολά τους (όπως π.χ. ο Πύργος του Άιφελ στο Παρίσι ή η Ακρόπολη στην Αθήνα) δανειζούν την αστική τους ταυτότητα στην ευρύτερη ενδοχώρα, ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητα που μπορεί να υποστηρίξει η πόλη-περιφέρεια σε πολλούς τομείς (π.χ. πολιτισμό, τουρισμό κ.λπ.). Το σύνολο των υποδομών και της αστικής εξάπλωσης προς πολλές κατευθύνσεις συγκροτούν ένα ενιαίο χωρο-λειτουργικό σύστημα, το σύστημα της μητροπολιτικής περιοχής, παράγοντας παράλληλα ένα πολύπλοκο πρόβλημα πολεοδομικής οργάνωσης και πολιτικής διακυβέρνησης, που επηρεάζεται από τη σχέση της μητροπολιτικής δυναμικής με το ευρύτερο εθνικό και διεθνές πλαίσιο (Le Galès 2000, Toonen 1998).

Βασικά χαρακτηριστικά των ευρωπαϊκών μητροπόλεων είναι η συγκέντρωση υψηλά εξειδικευμένων στελεχών, η ευκολία πρόσβασης σε δίκτυα και κόμβους μεταφορών και τηλεπικοινωνιών και η ανάπτυξη δραστηριοτήτων όπως οι υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις, η υποστήριξη της λήψης αποφάσεων και η προώθηση της έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα σε τομείς αιχμής, ενώ μεγάλο μέρος των δευτερογενών δραστηριοτήτων που συνδέονται πολλαπλασιαστικά με τις μητροπολιτικές λειτουργίες διαχέεται σε ακόμα ευρύτερες χωρικές ενότητες. Οι κατανομές και οι σχέσεις αυτών των δραστηριοτήτων μπορούν να σχηματοποιηθούν σε δύο επίπεδα (Οικονόμου 2000): (α) στο εσωτερικό μιας ζώνης ημερήσιων μετακινήσεων κατοικίας-εργασίας ή εργασίας-εργασίας, που υπερβαίνει τα όρια της πόλης καθαυτής και συγκροτεί μια μητροπολιτική περιφέρεια, και (β) σε μια ζώνη διαπεριφερειακής κλίμακας και/ή στο σύνολο του εθνικού χώρου.

Η αναγκαιότητα του στρατηγικού σχεδιασμού πηγάζει από αυτή τη δυναμική, η οποία προκαλεί συσσώρευση πιέσεων και προβλημάτων στη μητροπολιτική περιοχή. Σύμφωνα με τον Kunzmann (2002), βασική πηγή πιέσεων είναι η ίδια η αστική εξάπλωση και η διάχυση της ανάπτυξης, με συνέπειες που εκδηλώνονται σε πάρα πολλά πεδία, όπως είναι το εύρος των απαιτούμενων τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, η μορφή και το είδος των ενεργειακών πηγών που απαιτούνται, η ποιότητα του φυσικού και αστικού περιβάλλοντος, τα ζητήματα κοινωνικής διαφοροποίησης κ.λπ. Άλλες πηγές πιέσεων προκύπτουν από την ανάπτυξη διεθνών κόμβων και αξόνων μεταφοράς, π.χ. αεροδρομίων ή περιφερειακών οδών, που παράγουν μια σειρά από συγκρούσεις στην ανάπτυξη των χρήσεων γύρω από αυτές. Επίσης, ο πολλαπλασιασμός δραστηριοτήτων στις παρυφές της πόλης, όπως είναι τα εμπορικά κέντρα και οι ζώνες αναψυχής που ανταγωνίζονται τη μέχρι σήμερα παραδοσιακή εμπορική και πολιτιστική ζωή των κεντρικών περιοχών της πόλης. Με τη σειρά της, η συνεχής αύξηση των αναγκών για νέες μεταφορικές υποδομές σε αντιστοιχία με τη δυναμική αυτής της εξάπλωσης παράγει νέες και απρόβλεπτες μετακινήσεις. Πιέσεις προκαλούνται και από την ανάγκη προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, του ιστορικού χαρακτήρα και της πολιτιστικής ταυτότητας αυτών των περιοχών, ιδιαίτερα στο βαθμό που αποτελούν παράγοντα διατήρησης της ανταγωνιστικότητάς τους μέσα στο ευρωπαϊκό και διεθνές ανταγωνιστικό πλαίσιο που αντιμετωπίζουν.

Στα βασικά προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι μητροπολιτικές περιοχές περιλαμβάνονται κατά τον Kunzmann (2002) και τα εξής: οι ανταγωνισμοί και οι δυσκολίες συνεργασίας ανάμεσα στους διαφορετικούς οργανισμούς διοίκησης και αυτοδιοίκησης, τα όρια δικαιοδοσίας των οποίων δεν αντιστοιχούν ακριβώς στη δυναμική της αστικής ανάπτυξης, η αντιπαράθεση ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα διοίκησης, και ιδιαίτερα ανάμεσα σε επίπεδα τοπικών αρχών με τα πολιτικά κέντρα αποφάσεων σε ευρύτερα γεωγραφικά επίπεδα, τα οποία εκ των πραγμάτων ακολουθούν πολιτικές που δεν μπορούν να ανταποκρίνονται πάντα στις τοπικές ανάγκες, η αδυναμία του ιδιωτικού τομέα να υπερβεί τα στενά συμφέροντα και τις ανάγκες του με αποτέλεσμα να μεταπίπτει η συμμετοχή του σε προσπάθεια επηρεασμού των αποφάσεων, η δυσκολία συναινετικής δημιουργίας κοινών οραμάτων για τις προοπτικές των μητροπολιτικών περιοχών και η ανεπαρκής εκπροσώπηση της ίδιας της μητροπολιτικής περιοχής και το έλλειμμα εσωτερικής οργάνωσης της ίδιας της κοινωνίας των πολιτών. Η ικανοποιητική αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων στοιχειοθετεί την αναγκαιότητα και προσδιορίζει το περιεχόμενο του στρατηγικού σχεδιασμού, ενώ παράλληλα αποτελεί προϋπόθεση της αποτελεσματικής διακυβέρνησης των μητροπολιτικών περιοχών.

Στο σύνθετο αυτό υπόβαθρο το κεντρικό αντικείμενο του στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού γίνεται η διαμόρφωση πλαισίων και αρχών για τη χωροθέτηση της υποδομής και των λειτουργιών, και βασικό περιεχόμενο η διατύπωση και εφαρμογή σχεδίων, πολιτικών και προγραμμάτων για τη μορφή, τη διάταξη και τη χρονική εξέλιξη της χωρικής ανάπτυξης, με κύρια περιεχόμενα την κατανομή των επενδύσεων σε υποδομές (π.χ. μεταφορών, τηλεπικοινωνιών, ενέργειας κ.λπ.), την αναδιάρθρωση των δραστηριοτήτων και των ευκαιριών απασχόλησης και γενικότερα του τρόπου και της ποιότητας ζωής, και την αναδιάταξη της ελκυστικότητας των διαφόρων περιοχών μέσω της αναγνώρισης των επιπτώσεων και περιορισμών της χωρικής ανάπτυξης. Ως διαδικασία λήψης στρατηγικών αποφάσεων σχετικά με τα παραπάνω ζητήματα, ο στρατηγικός χωρικός σχεδιασμός μπορεί να προσδιοριστεί αφενός από την παραγωγή τυπικών σχεδίων, προγραμμάτων και πολιτικών σε ένα κοινωνικό πλαίσιο το οποίο προσανατολίζει γενικότερα τις αποφάσεις και επιλογές των εμπλεκομένων, και αφετέρου από το γεγονός ότι συμμετέχουν άτομα και φορείς με διαφορετικές ικανότητες, συμφέροντα και αρμοδιότητες και κοινό στόχο την επίτευξη συναίνεσης στη διαχείριση των χωρικών αλλαγών (Roberts 1998, Vigar et al. 2000).

3. Η μητροπολιτική διακυβέρνηση ως πλαίσιο του στρατηγικού σχεδιασμού

Στο πλαίσιο των πιέσεων και προβλημάτων που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα, το ζήτημα της πολιτικής ρύθμισης και διαχείρισης της μητροπολιτικής περιοχής αποκτά καθοριστική σημασία, καθώς η δυναμική της μητροπολιτικής ανάπτυξης δεν αντιστοιχεί στα συμβατικά διοικητικά όρια. Από την άποψη αυτήν ο στρατηγικός σχεδιασμός συνδέεται άμεσα με τις επιδιώξεις της μητροπολιτικής διακυβέρνησης, καθώς φαίνεται πως ανάγονται σε κοινό υπόβαθρο, αλλά και πως εκδηλώνονται με πολλές κοινές ή αλληλένδετες μορφές. Σε πολλές ευρωπαϊκές μητροπόλεις, όπως στο Άμστερνταμ, στο Ρότερνταμ, στο Βερολίνο, στο Τορίνο κ.α., καταγράφονται συνεχείς προσπάθειες για θεσμικές με-

ταρρυθμίσεις και τη δημιουργία θεσμών μητροπολιτικού επιπέδου (Γετίμης κ.ά. 2003). Το γεγονός ότι αυτές οι μεταρρυθμίσεις και πρωτοβουλίες δεν έχουν οδηγήσει σε κάποιο γενικά αποδεκτό υπόδειγμα μητροπολιτικής διακυβέρνησης δεν λειτουργεί αποτρεπτικά για τη συνέχιση των προσπαθειών, ούτε και αξιολογείται ως σημάδι ανεπάρκειας των αντιστοίχων προσπαθειών και προσεγγίσεων. Αντίθετα, έχει διαπιστωθεί ότι ακόμα και μέσα στο ίδιο εθνικό πλαίσιο διαφορετικές πόλεις επιδιώκουν με διαφορετικό τρόπο τον πολιτικό συντονισμό διαχείρισης των επιμέρους προβλημάτων (Lefevre 1998, Le Galès 2002).

Γενικότερα, στην ευρωπαϊκή εμπειρία και πρακτική το ζήτημα της μητροπολιτικής διακυβέρνησης φαίνεται πως γίνεται καλύτερα κατανοητό ως ένα ζήτημα πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και συνδέεται με την αρχή της επικουρικότητας (Andersen 2003). Θεωρείται δηλαδή ότι η μητροπολιτική διακυβέρνηση θα πρέπει να ασχοληθεί με τα προβλήματα που αντιστοιχούν στο επίπεδο της και παράλληλα να λειτουργήσει συμπληρωματικά με τα ανώτερα (π.χ. περιφερειακό, εθνικό) και κατώτερα επίπεδα (π.χ. δήμους). Στις σχετικές διαδικασίες εντάσσονται μηχανισμοί και διαδικασίες που περιλαμβάνουν δήμους, διαφορετικές υπηρεσίες της κεντρικής κυβέρνησης και αποκεντρωμένες υπηρεσίες σε διάφορα επίπεδα, καθώς επίσης και ιδιωτικούς φορείς παροχής υπηρεσιών. Έχουμε δηλαδή να κάνουμε με ετερογενή σύνολα φορέων και δραστών, με διαφορετική προέλευση και αρμοδιότητες, που μπορούν μεν να παράγουν δημόσιες πολιτικές για τις μητροπολιτικές περιοχές, αλλά με έναν τρόπο που είναι σχετικά ανεξάρτητος από τα διοικητικά όρια των τοπικών θεσμών. Αν και τέτοιες δικτυακές μορφές διακυβέρνησης μπορούν από ορισμένες απόψεις να θεωρηθούν αποτελεσματικά εργαλεία αντιμετώπισης των προβλημάτων, θέτουν ένα πολιτικά κρίσιμο ερώτημα, καθώς η λογική πίσω από τη συμμετοχή των διάφορων δραστών και φορέων είναι ένα αθροιστικό μίγμα από κριτήρια αποτελεσματικότητας, όπως είναι η εξειδικευμένη τεχνογνωσία, ο έλεγχος πάνω σε οικονομικούς πόρους ή μια διάχυτη αντίληψη περί τοπικού ή τομεακού συμφέροντος, και όχι η αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση ή η πολιτική νομιμοποίηση και υπευθυνότητα (Le Galès 2002, Giersig 2005). Στο βαθμό που η αντιπροσώπηση και η συμμετοχή συνδέονται στενά με την εδαφική δόμηση των πολιτικών θεσμών, οι διαδικασίες της νέας μητροπολιτικής διακυβέρνησης θέτουν άμεσα διλήμματα πολιτικής νομιμοποίησης. Διάφοροι παρατηρητές, είτε θεωρητικοί είτε πολιτικοί, υπογραμμίζουν συχνά το λεγόμενο δημοκρατικό έλλειμμα στους μηχανισμούς ρυθμίσεων της μητροπολιτικής διακυβέρνησης, κάτι το οποίο αντανακλά ουσιαστικά και το περισσότερο γνωστό πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος στο σύνολο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Schwab & Kubler 2001).

Η γενική τάση για τη σταδιακή μετατόπιση του κέντρου βάρους της προσπάθειας για την προώθηση της ανάπτυξης και ρύθμισης της λειτουργίας των μεγάλων πόλεων από τη συνήθως εκλεγμένη τοπική διοίκηση, παράλληλα και/ή σε συνεργασία με αποσυνγκεντρωμένες υπηρεσίες της κεντρικής κυβέρνησης προς νέες μορφές διακυβέρνησης που περιλαμβάνουν συμπράξεις δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και δίκτυα κοινωνικών ομάδων και επιχειρήσεων, θέτει σε διαφορετική βάση τα ζητήματα της αρμοδιότητας και της νομιμοποίησης των κέντρων άσκησης πολιτικής για τις πόλεις (Giersig 2005). Σύμφωνα με τη Healey (1997), η μετατόπιση προς δομές διακυβέρνησης διαπραγματευτικού και συνεργατικού χαρακτήρα φαίνεται να ανταποκρίνεται καλύτερα στις απαιτήσεις του στρατηγικού σχεδιασμού των μητροπολιτικών περιοχών, ενώ παράλληλα η

σχετική θέση του μητροπολιτικού επιπέδου και οι νέες λειτουργικές σχέσεις ανάμεσα στα διαφορετικά διοικητικά επίπεδα αποκτούν επίσης ιδιαίτερη σημασία. Η διάσπαση της διαδικασίας αποφάσεων, ο πολλαπλασιασμός των μορφών συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και η πολλαπλότητα των υποκειμένων που εμπλέκονται αποτελούν βασικά οργανικά χαρακτηριστικά της μητροπολιτικής διακυβέρνησης.

Στο πλαίσιο που διαμορφώνεται από τα παραπάνω φαίνεται ότι βασική προϋπόθεση της επιτυχούς ή αποτελεσματικής μητροπολιτικής διακυβέρνησης είναι η αναζήτηση κάποιας ισορροπίας ανάμεσα στη διασπορά και τη συγκέντρωση της εξουσίας στις κατάλληλες εδαφικές ενότητες. Μια βασική παραδοχή είναι ότι η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση μπορεί να ενσωματώσει καλύτερα μέσα από εδαφικές διαφοροποιήσεις τις εξωτερικές οικονομίες κάθε πεδίου πολιτικής αλλά και τις διαφορετικές προτιμήσεις των πολιτών, τη δέσμευση σε προτεραιότητες, την αντιμετώπιση του ανταγωνισμού στην προμήθεια υπηρεσιών, την εισαγωγή καινοτομιών κ.λπ. Συνοψίζοντας αυτό τον προβληματισμό και ακολουθώντας την ανάλυση των Hooghe & Marks (2001), μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικούς τύπους διακυβέρνησης που ενδεχόμενα και να μπορούν να συνυπάρξουν σε μία μητροπολιτική περιοχή.

Ο πρώτος τύπος (Α) χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση της εξουσίας σε ένα μικρό αριθμό επιπέδων, τομεακά και γεωγραφικά μη επικαλυπτόμενων δικαιοδοσιών, με δυνατότητες άσκησης εξουσίας. Στον τύπο αυτόν η εξουσία αποδίδεται για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε μεγάλα, σύνθετα, συνολικά και σταθερά πακέτα αρμοδιοτήτων. Ο δεύτερος τύπος (Β) χαρακτηρίζεται από ένα ρευστό μωσαϊκό πολλών και επικαλυπτόμενων πεδίων δικαιοδοσίας και αρμοδιότητας πάνω σε εξειδικευμένα πεδία τομεακών πολιτικών που μπορούν να ανταποκρίνονται καλύτερα σε μεταβολές της ζήτησης. Αυτοί οι δυο τύποι ανταποκρίνονται διαφορετικά στην αναδιάταξη της εξουσίας, η οποία χαρακτηρίζεται τόσο από την εξάπλωσή της πέραν των κεντρικών αντιπροσωπευτικών θεσμών, με την εμφάνιση δικτύων συνεργασίας δημοσίων και ιδιωτικών φορέων, όσο και από τη διάχυσή της σε υπερ-τοπικές, ακόμα και υπερεθνικές δομές.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι τάσεις διαμορφώνουν το πλέγμα των σχέσεων ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα διακυβέρνησης: εθνικό, περιφερειακό, μητροπολιτικό (τοπικό). Μια χαρακτηριστική τάση είναι ότι το μέσο επίπεδο, αυτό της περιφέρειας, αποκτά καθοριστική σημασία, καθώς διατηρεί εκ των πραγμάτων προνομιακό διαμεσολαβητικό ρόλο σε σχέση τόσο με το εθνικό επίπεδο προς τα πάνω όσο και με το μητροπολιτικό επίπεδο προς τα κάτω. Η διαπίστωση αυτή ισχύει ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς οι περιφέρειες αναβαθμίζουν το στρατηγικό τους ρόλο συντονίζοντας τις δημόσιες υπηρεσίες αλλά και τις τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές. Οι σχέσεις που προκύπτουν ανάμεσα στο περιφερειακό και το μητροπολιτικό επίπεδο κινούνται σε ένα φάσμα από την πλήρη ενσωμάτωση της μητροπολιτικής διακυβέρνησης στην κρατική περιφερειακή δομή στο ένα άκρο έως την ισότιμη λειτουργική συνεργασία τους ως δύο αυτοδύναμων επιπέδων στο άλλο άκρο. Ενδιάμεσα εμφανίζονται παραλλαγές μιας δυαρχίας η οποία μπορεί να συνοδεύεται από ιεραρχικές ή οριζόντιες σχέσεις ανάμεσα στην περιφέρεια και τη μητροπολιτική αρχή. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ανάλογα με το χαρακτήρα αυτής της σχέσης και την ιδιαιτερότητα κάθε περίπτωσης επιλύονται και/ή παράγονται διαφορετικού τύπου ζητήματα.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες οποιαδήποτε διοικητική αναδιοργάνωση θα

πρέπει να σχεδιαστεί προσεκτικά, επειδή σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αντιμετωπίσει από μόνη της τα σύνθετα προβλήματα που προκαλούνται από τις χωρικές τάσεις ανάπτυξης των μητροπόλεων. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι σχεδόν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες έχουν δημιουργηθεί υβριδικές διοικητικές μορφές προκειμένου να αντιμετωπίσουν με επάρκεια αυτή την πρόκληση (Salet et al. 2003). Η εμπειρία αυτή δείχνει ότι προσπάθειες που έγιναν για μετατόπιση του διοικητικού κέντρου σε ψηλότερα επίπεδα δεν μπόρεσαν να αποφύγουν τις εγγενείς αντιθέσεις της μητροπολιτικής ανάπτυξης. Έτσι, αν και σε πολλές περιπτώσεις γίνεται σαφές ότι για τις στρατηγικές επιλογές το περιφερειακό επίπεδο είναι το πλέον κατάλληλο, παραμένει ανοιχτό το φάσμα των επιλογών ως προς τις σχέσεις του με το μητροπολιτικό επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, γίνεται σαφές ότι οι πολιτικές διακυβέρνησης των μητροπολιτικών περιοχών θα πρέπει να είναι συνολικές, καθώς δεν μπορούν να διαχωρίζονται εύκολα σε επιμέρους τομεακές πολιτικές, π.χ. δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από κοινωνικές πολιτικές που δεν συνδέονται με ολοκληρωμένες πολιτικές αστικής ανάπτυξης. Η ανάγκη συντονισμού και αύξησης της συνέργειας των επιμέρους τομεακών πολιτικών γίνεται έτσι ένα κεντρικό αίτημα της μητροπολιτικής διακυβέρνησης, το οποίο παράλληλα υπογραμμίζει τη σημασία της ως υπόβαθρου και προϋπόθεσης του στρατηγικού σχεδιασμού της μητροπολιτικής περιοχής.

4. Οι στρατηγικές προτεραιότητες της «επιχειρηματικής» μητρόπολης

Καθοριστικό στοιχείο των νέων τάσεων είναι η ανάδυση νέων μορφών συνεργασίας ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, ανάμεσα σε κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις, και η δημιουργία δικτύων ή τοπικών συμμαχιών (Stoker 1995). Οι τάσεις αυτές έγιναν αρχικά ορατές στις πόλεις των ΗΠΑ και της Βρετανίας και αργότερα σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις. Ουσιαστικά πρόκειται για φαινόμενα που αντανακλούν τη σταδιακή αποκλιμάκωση της κρατικής εξουσίας και την ανάληψη στρατηγικού αναπτυξιακού ρόλου από κατώτερα γεωγραφικά επίπεδα, μεταξύ των οποίων και η «επιχειρηματική» μητρόπολη. Η δημιουργία δικτύων συνεργασίας και αναπτυξιακών συμμαχιών («growth coalitions») σε πολλές πόλεις παίρνει διάφορες μορφές που εξαρτώνται από τη συσχέτιση των δυνάμεων (πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών) που συνδέουν τα συμφέροντά τους με τις προοπτικές κάθε συγκεκριμένης πόλης. Τα πολιτικά κόμματα και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, τα τοπικά οικονομικά συμφέροντα (κατασκευαστικές και αναπτυξιακές εταιρείες, επενδυτές, τοπικές τράπεζες, ιδιοκτησία της γης κ.ά.), τα μέσα ενημέρωσης, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, τα αστικά κοινωνικά κινήματα, τα πανεπιστήμια, αποτελούν τις βασικές συνιστώσες που μπορούν να ευνοούν ή και να αντιτίθενται στη δημιουργία συνεργασιών αναπτυξιακής και επιχειρηματικής στρατηγικής (Γετίμης 2000). Στην πλούσια σχετική βιβλιογραφία μπορούμε να βρούμε συγκριτικές μελέτες που εντοπίζουν διαφορές στην αστική διακυβέρνηση ανάμεσα σε πόλεις των ΗΠΑ και της Ευρώπης και κατηγοριοποιούν τους διαφορετικούς τύπους αστικής διακυβέρνησης, π.χ. «οργανική, συμβολική και εργαλειώδη», ανάλογα με τις συμβάσεις συνεργασίας ανάμεσα στους βασικούς συμμετέχοντες φορείς (Salte et al. 2003, Stoker 1995). Άλλες μελέτες αναλύουν τους παράγοντες επι-

τυχίας περιπτώσεων αποτελεσματικής αστικής διακυβέρνησης, π.χ. «θεσμική ικανότητα» της πόλης να εξασφαλίσει κλίμα εμπιστοσύνης και συνεργασίας δημοσίου και ιδιωτικού τομέα (Healey et al. 1997, Vigar et al. 2000).

Στο πλαίσιο αυτό διαμορφώνονται πολλαπλές στρατηγικές για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των πόλεων. Ο Harvey (1989), σε μία από τις πρώτες διαγνώσεις των φαινομένων που παρουσιάζονται εδώ, αναφέρεται σε τέσσερις κατευθύνσεις της «επιχειρηματικής» πόλης με τις οποίες οι τοπικές αρχές επιδιώκουν να προσελκύσουν ιδιωτικές επενδύσεις και να προωθήσουν την αστική ανάπτυξη. Η πρώτη αναφέρεται στην προσπάθεια αξιοποίησης και/ή δημιουργίας συγκριτικών πλεονεκτημάτων της πόλης για την προσέλκυση επενδύσεων στο πλαίσιο του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας. Τα πλεονεκτήματα αυτά ποικίλλουν και αναφέρονται σε μια σειρά από παράγοντες, όπως πρώτες ύλες, χωρικά πλεονεκτήματα, χαμηλό εργατικό κόστος, υψηλή εξειδίκευση ανθρώπινου δυναμικού, οικονομίες κλίμακας, ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο, κίνητρα και διευκολύνσεις κ.ά. Η δεύτερη αναφέρεται στη βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης της πόλης στην προσπάθεια προσέλκυσης σημαντικού μεριδίου της κατανάλωσης (πολιτικές και μέτρα προσέλκυσης του τουρισμού, οργάνωση διεθνών εκθέσεων, μεγάλων πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων, π.χ. Ολυμπιακών Αγώνων, ανάπλαση περιοχών κ.ά.). Η τρίτη στρατηγική αφορά στην προσέλκυση επιτελικών λειτουργιών και υπηρεσιών (π.χ. διεθνή χρηματιστήρια) στρατηγικού χαρακτήρα. Η τελευταία στρατηγική αφορά στην προσπάθεια διεκδίκησης από υψηλότερα επίπεδα (π.χ. κράτος) σημαντικών μεριδίων από την αναδιανομή πόρων, προβάλλοντας συγκεκριμένες αναγκαιότητες (π.χ. επιβίωση και αναπαραγωγή σε περιπτώσεις πόλεων με ιδιαίτερα προβλήματα κρίσης, αποβιομηχάνισης κ.ά.). Η ένταση και έκταση της εφαρμογής των παραπάνω στρατηγικών κατευθύνσεων προσδιορίζει και το πραγματικό περιεχόμενο του μετασχηματισμού της αστικής διακυβέρνησης από διαχειριστική σε επιχειρηματική πολιτική με την ανάληψη αυξημένων κινδύνων μέσα στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης.

Στις τρέχουσες συνθήκες παγκοσμιοποίησης των αρχών του 21ου αιώνα οι κυρίαρχες απόψεις για την αστική διακυβέρνηση και το σχεδιασμό των μεγάλων πόλεων συνδέονται κατά τον Jessor (2002) με το γεγονός ότι αποτελούν το προνομιακό πεδίο εμφάνισης των αντιθέσεων του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού». Ο Jessor θεωρεί ότι οι απόψεις αυτές, ανεξάρτητα από τις προθέσεις όσων τις υιοθετούν, αντανακλούν πλήρως την κυριαρχία της νέας παγκόσμιας τάξης του νεοφιλελευθερισμού στο πεδίο της αναζήτησης νέων μορφών μητροπολιτικής διακυβέρνησης. Ο ίδιος συνοψίζει τις κυρίαρχες απόψεις στους παρακάτω τέσσερις βασικούς άξονες: (α) οι πόλεις αναγνωρίζονται ως κέντρα καινοτομίας και ανταγωνιστικότητας, (β) οι πολιτικές του κοινωνικού κράτους αντιμετωπίζονται ως δράσεις υψηλού κόστους και χαμηλής απόδοσης, ιδιαίτερα έναντι της ευελιξίας των κοινωνικών δικτύων, (γ) οι πόλεις θεωρούνται ως κόμβος σύνδεσης της τοπικής οικονομίας με τις παγκόσμιες ροές και ως εκ τούτου καλούνται να συμβάλουν στην επίλυση των κύριων αντιθέσεων αυτής της διαδικασίας, όπως είναι η τοπική βιωσιμότητα απέναντι στην παγκόσμια ανταγωνιστικότητα και ο κοινωνικός αποκλεισμός στο πλαίσιο της εντεινόμενης πόλωσης, και τέλος, (δ) η ευθύνη και η συμβολή των οριζόντιων σχέσεων συνεργασίας –σε αντίστιξη με κάθετα ιεραρχικά σχήματα– είναι η κρίσιμη συνιστώσα προκειμένου να υπάρξει «καλή αστική διακυβέρνηση» στο επίπεδο της αστικής περιοχής.

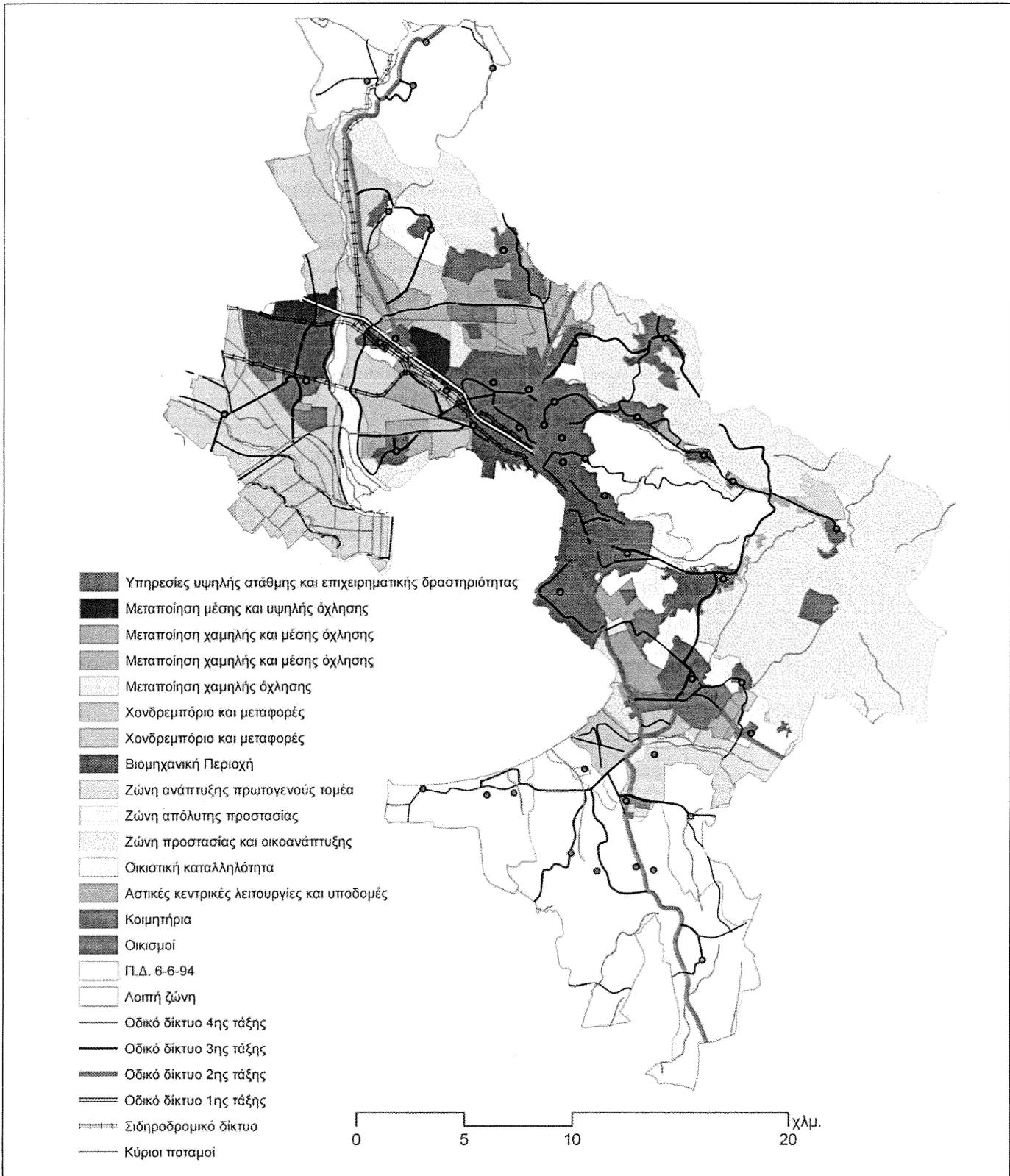
Αυτό που προκύπτει μέσα από την αρχική διάγνωση του Harvey όσο και τη μεταγενέστερη του Jessop είναι η επισημάνση ότι αυτές οι προσπάθειες μπορούν πολύ εύκολα να οδηγήσουν σε αυξημένη αστάθεια και ένταση των προβλημάτων, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των κινδύνων τείνουν να το αναλαμβάνουν οι δημόσιες τοπικές αρχές, ενώ παράλληλα το μεγαλύτερο μέρος των πόρων εκτρέπεται στην αναβάθμιση της εικόνας και της αξίας της γης, παραβλέποντας επιτακτικές ανάγκες ουσιαστικής αναβάθμισης της ποιότητας ζωής των κατοίκων των ευρωπαϊκών μητροπόλεων.

5. Πρόσφατες προσπάθειες για το στρατηγικό σχεδιασμό και τη μητροπολιτική διακυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη

Στο ξεκίνημα της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα αυξάνονται οι ευκαιρίες και οι δυνατότητες της Θεσσαλονίκης να διευρύνει το ρόλο της στον ευρωπαϊκό, βαλκανικό και μεσογειακό χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, και προκειμένου να αξιοποιήσει τις δυνατότητες και να αντιμετωπίσει επερχόμενους κινδύνους, η Θεσσαλονίκη, σύμφωνα και με τις γενικότερες τάσεις που επικρατούν στον ευρωπαϊκό τουλάχιστον χώρο, θα πρέπει να διαμορφώσει ένα πλαίσιο στρατηγικού σχεδιασμού και μητροπολιτικής διακυβέρνησης. Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά δύο πρόσφατες προσπάθειες που τοποθετούν ενδεικτικά και τα περιθώρια υλοποίησης για σχετικές πρωτοβουλίες που διαμορφώνονται στην τρέχουσα ελληνική πραγματικότητα.

Η πρώτη προσπάθεια αναφέρεται στο στρατηγικό σχέδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης το οποίο συντάχθηκε μετά από πρωτοβουλία του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προγράμματος Προστασίας Περιβάλλοντος της Θεσσαλονίκης και την πολιτική και διοικητική υποστήριξη του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης, της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Θεσσαλονίκης (Καυκαλάς κ.ά. 2000). Οι άξονες και δράσεις προτεραιότητας που προτείνονται για το 2010 υιοθετήθηκαν το 2002 σχεδόν από το σύνολο των φορέων της πόλης. Το Στρατηγικό Σχέδιο προτείνεται περισσότερο ως μια διαδικασία σχεδιασμού παρά προβάλλει μια εικόνα για το μέλλον της Θεσσαλονίκης. Για το σκοπό αυτόν περιλαμβάνει αφενός την προσπάθεια να διαμορφωθεί ένα κατανοητό πλαίσιο αξόνων, στόχων και δράσεων για να τεθεί υπόψη των φορέων και των πολιτών, και αφετέρου την καθιέρωση ενός μηχανισμού που θα ενεργοποιήσει τη βήμα προς βήμα ανάπτυξη και εφαρμογή του σχεδίου. Το περιεχόμενο και οι διαδικασίες του Στρατηγικού Σχεδίου Βιώσιμης Ανάπτυξης στηρίζονται στους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης: ανταγωνιστικότητα, κοινωνική συνοχή, οικολογική ισορροπία. Στο πλαίσιο αυτό αναλύονται και εξειδικεύονται οι πέντε βασικοί τομείς δραστηριότητας: παραγωγικό σύστημα, απασχόληση, κατοικία, περιβάλλον και υποδομές. Οι προτάσεις του Στρατηγικού Σχεδίου στηρίζονται στη Δομή και τις Τάσεις Ανάπτυξης που διαπιστώνονται στην Ευρύτερη Περιοχή Θεσσαλονίκης. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν ο δυναμισμός της επέκτασης της κατοικίας ιδιαίτερα προς τη ΝΑ πλευρά, της μεταποίησης προς τη ΒΔ πλευρά και των υπηρεσιών του τριτογενούς τομέα (εμπόριο, εκπαίδευση, αναψυχή κ.λπ.) προς τα ΝΑ της πόλης. Εμφανίζονται επίσης τάσεις δημιουργίας δευτερευόντων κέντρων καθώς και διασποράς των υπηρεσιών (πολυκαταστημάτων, multiplex, μονάδων υγείας, ξενοδοχείων) σε περιφερειακές θέσεις. Το κύριο

Χάρτης 1.
Ζωνοποίηση και χωροθέτηση δραστηριοτήτων

Πηγή: Καυκαλάς κ.ά. 2000, σχεδιασμός από το συγγραφέα.

χαρακτηριστικό του Σχεδίου είναι ότι επιδίωξε την ευρύτερη δυνατή συναίνεση των φορέων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στην ανάπτυξη της πόλης.

Σχεδόν παράλληλα εξελίχθηκε με πρωτοβουλία του ΥΠΕΣΔΔΑ και η δεύτερη προσπάθεια, που αφορούσε στη σύνταξη πρότασης για την αποτελεσματική διακυβέρνηση της μητροπολιτικής περιοχής, η οποία προσελκύει μεγάλο μέρος του πληθυσμού και των οικονομικών δραστηριοτήτων της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας (Καυκαλάς 2002). Η συγκέντρωση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την πρόκληση σημαντικών πιέσεων και προβλημάτων, που εντείνονται από την αδυναμία συντονισμού παροχής υπηρεσιών, την πολυαρχία και επικάλυψη αρμοδιοτήτων, την αμφισβήτηση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και την ανυπαρξία ενιαίου σχεδιασμού για το σύνολο της μητροπολιτικής περιοχής.

Στις συνθήκες αυτές, η πολυπλοκότητα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η μητροπολιτική Θεσσαλονίκη δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με τα προϋπάρχοντα σχήματα διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης. Τόσο ο συγκεντρωτισμός του κεντρικού κράτους και η άσκηση πολιτικών χωρίς εξειδικευμένη χωρική αναφορά στη μητροπολιτική περιοχή όσο και η αποσπασματική άσκηση τοπικών πολιτικών από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης δεν αντιστοιχούν στην αναπτυξιακή δυναμική της πόλης. Η δημιουργία ενός αντίστοιχου επιπέδου διακυβέρνησης της μητροπολιτικής Θεσσαλονίκης αναμένεται να επιφέρει σημαντικά οφέλη σε κρίσιμα ζητήματα, όπως είναι η βιώσιμη ανάπτυξη της μητροπολιτικής περιοχής, η βελτίωση της ποιότητας ζωής και του περιβάλλοντος, η παροχή αποτελεσματικότερων και καλύτερης ποιότητας υπηρεσιών στους πολίτες και η διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής.

Οι δυο αυτές προσπάθειες επιχειρούν να ανταποκριθούν στα προβλήματα και τις ελλείψεις απέναντι στις ευκαιρίες και τους κινδύνους που διαμορφώνονται στο πλαίσιο του εντεινόμενου ανταγωνισμού των μητροπόλεων στον ευρωπαϊκό και το διεθνή χώρο. Η αποτελεσματικότητά τους προϋποθέτει τόσο τη συναινετική διαμόρφωση ενός στρατηγικού σχεδίου προτεραιοτήτων όσο και τη συστηματική άσκηση μητροπολιτικών λειτουργιών από ένα κατάλληλο σχήμα διακυβέρνησης. Οι προσπάθειες που αναφέρθηκαν παραμένουν ακόμα προτάσεις που δεν έχουν μπει σε τροχιά υλοποίησης. Έτσι, παρά το γεγονός ότι πολλές ευρωπαϊκές μητροπόλεις έχουν προχωρήσει συστηματικά και ουσιαστικά προς αυτές τις κατευθύνσεις, στο πλαίσιο της τρέχουσας ελληνικής πραγματικότητας δεν φαίνεται να αναγνωρίζονται ακόμα ως κρίσιμες προτεραιότητες με καθοριστική σημασία για τις προοπτικές της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων.

6. Επίλογος:

το κοινωνικό πρόσωπο της ευρωπαϊκής μητρόπολης

Η μεταβολή του χαρακτήρα της μητροπολιτικής διακυβέρνησης μπορεί να περιγραφεί ως η συνεχιζόμενη μετάβαση από ένα κλειστό σύστημα μητροπολιτικής διοίκησης με σαφή όρια και αρμοδιότητες σε ένα ανοιχτό καθεστώς μητροπολιτικής διακυβέρνησης με μεταβλητά όρια και ένα ευρύτατο φάσμα εμπλεκόμενων με ασαφείς αρμοδιότητες. Κατά τη διαδικασία αυτής της μετάβασης φαίνεται πως υποχωρεί το ενδιαφέρον για τα θεωρούμενα διοικητικού τύπου προβλήματα της κοινωνικής ευημερίας και της συλλογικής κατανάλωσης, προς όφελος του ενδιαφέροντος για τα ζητήματα της ανταγωνιστικότητας και της επιχειρηματικότητας. Παραμένει ωστόσο γεγονός ότι οι ευρωπαϊκές μητροπόλεις ε-

ξακολουθούν να στηρίζονται σε ένα συνδυασμό κρατικών επιχορηγήσεων και τοπικών φόρων και όχι στη φορολογία των επιχειρήσεων, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει στις ΗΠΑ. Έτσι, τόσο η κεντρική κυβέρνηση όσο και οι τοπικές αρχές διατηρούν εκ των πραγμάτων βασικούς ρόλους στη μητροπολιτική διακυβέρνηση και το στρατηγικό σχεδιασμό. Σε κάθε περίπτωση βέβαια, το κρίσιμο ερώτημα είναι αν οι ευρωπαϊκές πόλεις, σε αντιστοιχία με ό,τι μπορεί να διασωθεί από το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο ανάπτυξης, μπορούν να διατηρήσουν το ενδιαφέρον τους και για ζητήματα πέραν της οικονομικής μεγέθυνσης όπως τα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Σε αντίθετη περίπτωση το κοινωνικό πρόσωπο της ευρωπαϊκής μητρόπολης θα ξεθωριάσει ταχύτατα και οι τοπικές κοινωνίες θα οδηγηθούν σε πολώσεις και επαναλήψεις γνωστών συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων σε πραγματικό ιστορικό χρόνο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Andersen, J. (2003), «Gambling Politics or Successful Entrepreneurialism? The Orestad Project in Copenhagen», στο Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (επιμ.), *The Globalized City: Economic Restructuring and Social Polarization in European Cities*, Oxford University Press.
- Γετίμης, Π. (2000), «Νέες μορφές αστικής διακυβέρνησης στη Νέα Ευρώπη», στο Ανδρικοπούλου, Ε., Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος. Η διεύρυνση και η γεωγραφία της ευρωπαϊκής ανάπτυξης*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Γετίμης, Π., Γρηγοριάδου, Δ., Μαραβάς, Ν. (2003), «Μητροπολιτική διακυβέρνηση: ευρωπαϊκή και διεθνής εμπειρία», στο Γετίμης, Π., Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Μητροπολιτική διακυβέρνηση: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα: ΙΑΠΑΔ.
- Γετίμης, Π., Κανκαλάς, Γ. (2003), «Οι ευρωπαϊκές μητροπόλεις και το ζήτημα της πολυεπίπεδης χωρικής διακυβέρνησης», στο Γετίμης, Π., Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Μητροπολιτική διακυβέρνηση: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα: ΙΑΠΑΔ.
- Γιαννακούρου, Γ. (2004), «Ο σχεδιασμός των μητροπολιτικών περιοχών στην Ελλάδα: θεσμοί και πολιτικές», στο Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Χωρική ανάπτυξη: θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές*, Κριτική.
- Giersig, N. (2005), «Urban Governance» and the «European City»: *Illustrating the Interconnectedness of Two Contemporary Debates*, Research and Training Network, Urban Europe Series, 4/2005.
- Harvey, D. (1989), «From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism», *Geografiska Annaler*, 71: 3-17.
- Healey, P., Khakee, A., Motte, A., Needham, B. (επιμ.) (1997), *Making Strategic Spatial Plans. Innovation in Europe*, London: UCL Press.
- Hooghe, L, Marks, G. (2001), *Types of Multi-Level Governance*, *European Integration online Papers* (EIoP), vol. 5 (2001, No 11; <http://eiop.or.at/eiop/texte/2001-011a.htm>).
- Jessop, B. (2002), «Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective», *Antipode*, 34(3): 458-478.
- Κανκαλάς, Γ. (επιστ. υπεύθ.) (2002), *Μητροπολιτική διακυβέρνηση στην Ευρύτερη Περιοχή Θεσσαλονίκης: προϋποθέσεις και σενάρια, έρευνα-μελέτη*, Ερευνητική Μονάδα Χωρικής Ανάπτυξης (ΕΜΧΑ), ΑΠΘ, ανάθεση ΥΠΕΣΔΔΑ.
- Κανκαλάς, Γ., Λαμπριανίδης, Α., Παπαμίχος, Ν. (επιστ. υπεύθ.) (2000), *Στρατηγικό Σχέδιο Βιώσιμης Ανάπτυξης Θεσσαλονίκης. Σχέδιο Δράσης*, ΥΠΕΧΩΔΕ / Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης.
- Kunzmann, K. R. (2002), «Creative Planning in City-Regions: The European City between Globalization, Local Identity and Regional Governance», στο *European Cities in a Global Era: Urban Identities and Regional Development*, Copenhagen, 14-15 Νοεμβρίου 2002, Ministry of the Environment, Spatial Planning Department, Denmark.
- Le Galès, P. (1998), «Regulations and Governance in European Cities», *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(3): 482-506.

- Le Galès, P. (2000), «Private Sector Interests and Urban Governance», στο Bagnasco, A., Le Galès, P. (επιμ.), *Cities in Contemporary Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Le Galès, P. (2002), *European Cities. Social Conflicts and Governance*, Oxford.
- Lefevre, C. (1998), «Metropolitan Government and Governance in Western Countries: A Critical Review», *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(1): 9-25.
- Newman, P., Herrschel, T. (2002), *Governance of Europe's City Regions: Planning, Policy and Politics*, London: Routledge.
- Οικονόμου, Δ. (2000), «Ο διεθνής μητροπολιτικός ρόλος της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και ο νέος ευρωπαϊκός χώρος», στο Ανδρικοπούλου, Ε., Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος. Η διεύρυνση και η γεωγραφία της ευρωπαϊκής ανάπτυξης*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Roberts, P. (1998), «The Evolution and Purposes of Metropolitan Strategic Planning», στο Roberts, P., Thomas, K., Williams, G. (επιμ.), *Metropolitan Planning in Britain. A Comparative Study*, London: Routledge.
- Salet, W., Thornley, A., Kreukels, A. (2003), «Institutional and Spatial Coordination in European Metropolitan Regions», στο Salet, W., Thornley, A., Kreukels, A. (επιμ.), *Metropolitan Governance and Spatial Planning: Comparative Case Studies of European City-Regions*, London & New York: Spon Press.
- Schwab, B., Kubler, D. (2001), *Metropolitan Governance and the «Democratic Deficit». Theoretical Issues and Empirical Findings*, ανακοίνωση στο συνέδριο «Area-Based Initiatives in Contemporary Urban Policy», Danish Building and Urban Research and European Urban Research Association, Copenhagen, 17-19 Μαΐου 2001.
- Scott, A. J. (2002), *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*, Oxford University Press.
- Stoker, G. (1995), «Regime Theory and Urban Politics», στο Judge, D., Stoker, G., Wollman, H. (επιμ.), *Theories of Urban Politics*, London: Sage, σ. 54-71.
- Toonen, T. (1998), «Provinces versus Urban Centres: Current Developments, Background and Evaluation of Regionalisation in the Netherlands», στο Le Galès, P., Lequesne, Ch. (επιμ.), *Regions in Europe*, Routledge.
- Vigar, G., Healey, P., Hull, A., Davoudi, S. (2000), *Planning, Governance and Spatial Strategy in Britain. An Institutionalist Analysis*, London: MacMillan Press.
- Wilks-Heeg, S., Perry, B., Harding, A. (2003), «Metropolitan Region in the Face of the European Dimension», στο Salet, W., Thornley, A., Kreukels, A. (επιμ.), *Metropolitan Governance and Spatial Planning: Comparative Case Studies of European City-Regions*, London & New York: Spon Press.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ, ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΝΟΣ «ΟΡΑΜΑΤΟΣ» ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ

Ελισάβετ Θωίδου,* Δημήτρης Φουτάκης**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο διερευνά την αντιμετώπιση του «οράματος» για τη Θεσσαλονίκη ως «μητρόπολη των Βαλκανίων» μέσα από τον αναπτυξιακό προγραμματισμό και τον τρόπο που αυτό υποστηρίχθηκε από την υλοποιούμενη δημόσια παρέμβαση στη δεκαετία του 1990. Η ανάδειξη της σημασίας του χώρου και ιδίως των μητροπολιτικών περιοχών για τη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, καθώς και των σύγχρονων αστικών πολιτικών που προωθούν τη χωρική ανταγωνιστικότητα, αποτελούν το θεωρητικό πλαίσιο της διερεύνησης. Ο μητροπολιτικός ρόλος της Θεσσαλονίκης προσεγγίζεται μέσα από τα προγραμματικά κείμενα της τελευταίας δεκαπενταετίας που υλοποιούν τη διαρθρωτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαπιστώνεται ότι η δημόσια παρέμβαση στη Θεσσαλονίκη παρουσιάζει επιμονή στην κατηγορία των υποδομών και σε πρότυπα που απέχουν από αυτά των αντίστοιχων ευρωπαϊκών περιφερειών. Υποστηρίζεται ότι το όραμα για τη μητροπολιτική Θεσσαλονίκη και οι πιθανοί ρόλοι της στα Βαλκάνια μπορούν να αποτελέσουν στρατηγική επιλογή για την ανάπτυξη, με προϋπόθεση τον αναπροσανατολισμό της δημόσιας παρέμβασης προς επενδύσεις που ενισχύουν την «οικονομία της γνώσης», και με προσπάθεια αντιμετώπισης των αντιφάσεων και των εντάσεων που θα δημιουργηθούν στο κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο.

Metropolitan Thessaloniki and Urban Competitiveness: Programming, Transformation and Implementation of a «Vision» for the City

Elisabeth Thoidou, Dimitris Foutakis

ABSTRACT

The paper explores the mechanisms lying behind the “vision” of the city of Thessaloniki as a “metropolis of the Balkans”. Development programming and the way this vision was promoted by public intervention during the 1990s constitute our twofold context. The theoretical framework highlights the importance of the spatial dimension, particularly in respect of metropolitan areas, in creating and sustaining competitive advantages, and draws attention to the current urban policies promoting territorial competitiveness. This role of Thessaloniki is considered through European Union structural policy programming documents implemented over the past fifteen years. It appears that public intervention in the area mainly concerns infrastructure, diverging from the patterns of the corresponding E.U. regions. It is argued that, provided public intervention is re-oriented to promote a “knowledge economy”, and social cohesion and environmental protection are not compromised, the vision of Thessaloniki as a metropolis with potential roles to play in the Balkans may constitute a strategic developmental option for the city.

* Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός, (ΜΑ) Περιφερειολόγος, Ερευνητική Μονάδα Χωρικής Ανάπτυξης, ΑΠΘ, e-mail: beta@estia.arch.auth.gr.

** Οικονομολόγος, (ΜΑ) Περιφερειολόγος, Καθηγητής Εφαρμογών, Τμήμα Γεωπληροφορικής και Τοπογραφίας, ΤΕΙ Σερρών, και Ερευνητική Μονάδα Χωρικής Ανάπτυξης, ΑΠΘ, e-mail: dimitris@estia.arch.auth.gr.

1. Εισαγωγή

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 η Θεσσαλονίκη, εκτός από τον παραδοσιακό μεταπολεμικό της ρόλο ως «συμπρωτεύουσα» της Αθήνας, γνώρισε την αναβάθμισή της και σε «Μητρόπολη των Βαλκανίων». Η εξέλιξη αυτή μπορεί να αποδοθεί στις σημαντικές γεωπολιτικές αλλαγές εκείνης της περιόδου και στην αισιόδοξη και ιδιαίτερα φιλόδοξη «ανάγνωση» τους από τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο της εποχής. Η βασική ιδέα ήταν ότι, με δεδομένη την έντονη κρίση του συνόλου σχεδόν των χωρών της Βαλκανικής, η Θεσσαλονίκη θα μπορούσε να διαδραματίσει ένα ρόλο ανάλογο με αυτόν που είχε πριν από έναν αιώνα περίπου, κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και να ανακτήσει την ηγεμονική της σχέση με τη χαμένη της «ενδοχώρα».

Παρά το γεωγραφικό ντετερμινισμό και την ανιστορικότητα που χαρακτηρίζει την προσέγγιση αυτή,¹ το όραμα της Θεσσαλονίκης ως «Μητρόπολης των Βαλκανίων» έδειξε μια αξιοπρόσεκτη ανθεκτικότητα στο χρόνο και μεγάλη διεισδυτικότητα στο σύνολο σχεδόν του πολιτικού συστήματος της χώρας, γεγονός που αποτυπώνεται, εκτός των άλλων, στα βασικά προγραμματικά κείμενα της προηγούμενης δεκαεπταετίας. Αν όμως η αναμφίβολη ισχύς του στο ιδεολογικό επίπεδο μπορεί να ερμηνεύσει την αδιάλειπτη παρουσία του στον πολιτικό λόγο, η επίδραση που έχει έως σήμερα στον αναπτυξιακό προγραμματισμό πρέπει να αναζητηθεί και σε επιπλέον στοιχεία που αφορούν στις εξελίξεις σε δύο αλληλοσυσχετιζόμενα πεδία: το πεδίο της θεωρίας της (περιφερειακής) ανάπτυξης και αυτό της πολιτικής και της οικονομίας. Το τελευταίο αφορά στα ζητήματα της παγκοσμιοποίησης, ενώ το πρώτο στην ανάδειξη της σημασίας του χώρου για την ανάπτυξη, και ειδικότερα για τη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνονται στο επίπεδο του προγραμματικού λόγου και υλοποιούνται στην πράξη οι οραματισμοί για τη Θεσσαλονίκη και το μητροπολιτικό της ρόλο στον εθνικό και στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η περίοδος μετά το 1989 –με την εφαρμογή της διαρθρωτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης– για την Ελλάδα χαρακτηρίστηκε από την ίσως σημαντικότερη και πάντως πιο οργανωμένη δημόσια παρέμβαση στον περιφερειακό χώρο μεταπολεμικά. Ειδικότερο ενδιαφέρον έχει η υλοποίηση της δημόσιας παρέμβασης στην πράξη, σε σχέση με το πλαίσιο των σύγχρονων κατευθύνσεων της περιφερειακής θεωρίας και πολιτικής. Κεντρική θέση του άρθρου είναι ότι η συζήτηση για τη μητροπολιτική Θεσσαλονίκη και τον πιθανό διεθνή ρόλο που θα μπορούσε να διεκδικήσει στα Βαλκάνια αποκτά πράγματι ουσιαστικό νόημα στο πλαίσιο της συνεχιζόμενης συζήτησης για την «οικονομία της γνώσης»,² μόνο όμως στο βαθμό που υποστηρίζεται ενεργά και με συνέπεια από την υλοποίηση αντίστοιχων πολιτικών. Από την πλευρά αυτή διερευνάται για τη δεκαετία του '90 αφενός η αντιμετώπιση του «οράματος» για τη Θεσσαλονίκη ως μητροπολιτικό κέντρο διεθνούς εμβέλειας μέσα από τον αναπτυξιακό προγραμματισμό, και αφετέρου ο τρόπος με τον οποίο το όραμα αυτό υποστηρίχθηκε από την υλοποιούμενη δημόσια παρέμβαση.³

Το άρθρο αποτελείται από τέσσερα τμήματα. Στο τμήμα που ακολουθεί επιχειρείται η τοποθέτηση ενός θεωρητικού πλαισίου για τη σημασία των μητροπολιτικών περιοχών μέσα από τα νεότερα θεωρητικά σχήματα της οικονομικής γεωγραφίας και τη νεότερη γενιά αστικών πολιτικών που προωθούν τη χωρική ανταγωνιστικότητα, ιδίως στην Ε.Ε. και την Ελλάδα. Στο δεύτερο τμήμα ο μη-

1. Τα γεωγραφικά πλεονεκτήματα είναι πάντα δυνητικά και η αξιοποίησή τους συναρτάται από πλήθος άλλων κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων. Ειδικά για τη Θεσσαλονίκη, στην ιστορική της διαδρομή η «ευνοϊκή» γεωγραφική της θέση δεν ήταν επαρκής από μόνη της για να της εξασφαλίσει πάντοτε σημαντική παρουσία στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο (Καλογήρου 2000: 14). Στη σύγχρονη εκδοχή του, το γεωγραφικό επιχείρημα για τη Θεσσαλονίκη τείνει κατά παράδοξο τρόπο συστηματικά να παραγνωρίζει βασικά οικονομικο-γεωγραφικά δεδομένα, όπως η βαρύνουσα σημασία της Αθήνας τόσο στον εθνικό όσο και στο βαλκανικό χώρο, καθώς επίσης η διεθνής πλέον παρουσία άλλων βαλκανικών πρωτευουσών, όπως το Βουκουρέστι και η Σόφια, αλλά και η Κωνσταντινούπολη. Το ιστορικό επιχείρημα εξάλλου φαίνεται να υποβαθμίζει το γεγονός ότι η σημαντική διεθνής παρουσία της Θεσσαλονίκης (κατά το 19ο αιώνα) πραγματοποιήθηκε σε τελείως διαφορετικές οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, δηλαδή στα πλαίσια της ενιαίας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της οποίας πράγματι υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό (κυρίως διοικητικό και εμπορικό) αστικό κέντρο σε μια φάση επέκτασης του εμπορίου, ανάπτυξης της βιομηχανίας και ενίσχυσης της επιρροής των ευρωπαϊκών δυνάμεων στα Βαλκάνια, επωφελομένη ιδιαίτερα από την πολυπολιτισμική της σύνθεση, που όμως εδώ και εξήντα και πλέον χρόνια έχει χάσει (Μοσκόφ 1978, Mazower 2004).

2. Η βιβλιογραφία για την «οικονομία της γνώσης» («knowledge economy») ή την «οικονομία της μάθησης» («learning economy») είναι μεγάλη και διευρυνόμενη. Ενδεικτικά μόνο αναφέρονται: Lundvall & Johnson 1994, Ernst & Lundvall 1997, Hudson 1999, Jessop 2000, Lundvall et al. 2002.

3. Στη διερεύνηση αυτήν η βαρύτητα δίνεται στο μητροπολιτικό ρόλο της Θεσσαλονίκης γενικά, χωρίς έμφαση στον ειδικότερο βαλκανικό προσανατολισμό της, κάτι που θα απαιτούσε περισσότερο εξειδικευμένη ανάλυση (σχετικά βλ. Λαμπριανίδης 2000, Κανκαλάς & Φουτάκης 2004). Παρότι αυτές οι δύο πλευρές είναι αλληλένδετες, αφού αντιστοιχούν στις λειτουργίες και στη γεωγραφική εμβέλεια του μητροπολιτικού κέντρου, μια αναλυτικότερη προσέγγιση ξεφεύγει από τον άμεσο προσανατολισμό και την έκταση του παρόντος άρθρου.

τροπολιτικός ρόλος της Θεσσαλονίκης προσεγγίζεται μέσα από τα διαδοχικά προγραμματικά κείμενα της τελευταίας δεκαπενταετίας. Στο τρίτο τμήμα επιχειρείται να εντοπιστούν οι κύριες κατευθύνσεις της δημόσιας παρέμβασης όπως υλοποιήθηκε στη μητροπολιτική περιοχή της Θεσσαλονίκης κατά τις προγραμματικές περιόδους 1989-1993 και 1994-1999, μέσα από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) με την εκ των υστέρων (ανα)κατασκευή ενός ντε φάκτο προγράμματος για κάθε περίοδο. Το κείμενο ολοκληρώνεται με τη σύνοψη των κύριων συμπερασμάτων και κάποια σχόλια για το ρόλο των υποδομών και τη σημασία της «οικονομίας της γνώσης».

2. Ανταγωνιστικότητα, παγκοσμιοποίηση και νέες μορφές αστικών πολιτικών στις μητροπολιτικές περιοχές

Τα αστικά κέντρα κατείχαν πάντα σημαντική θέση στο πλαίσιο των θεωριών και πολιτικών χωρικής ανάπτυξης. Στο πλαίσιο της νεοκλασικής και της κεινσιανής θεωρητικής προσέγγισης τα αστικά κέντρα προσεγγίζονται κυρίως από την πλευρά των θετικών (και αρνητικών) εξωτερικών οικονομιών, καθώς είναι τα σημεία συγκέντρωσης του εργατικού δυναμικού και της παραγωγής (δευτερογενούς και τριτογενούς), με αποτέλεσμα τη δημιουργία των λεγόμενων «οικονομιών συγκέντρωσης» (agglomeration economies) (Isard 1960: 401-414) και τη δημιουργία πόλων ανάπτυξης (Perroux 1955/1970). Από τη μαρξιστική σκοπιά, θεωρούνται ως τα κατεξοχήν σημεία πραγματοποίησης της συσσώρευσης και της πάλης των τάξεων (Harvey 1985), αλλά και ως ο κυρίαρχος πόλος στη διαλεκτική σχέση αστικού-αγροτικού χώρου. Παράλληλα, σύμφωνα με τη θεωρία των κεντρικών τόπων, οργανώνουν τον εθνικό και περιφερειακό χώρο δημιουργώντας ιεραρχημένα δίκτυα οικισμών και περιοχών αγοράς με βάση την ειδίκευσή τους στην παροχή υπηρεσιών.

Τα τελευταία χρόνια η διάκριση μεταξύ αστικού-αγροτικού χώρου χάνει την καθαρότητα που είχε, καθώς οι αστικές περιοχές πλέον περιλαμβάνουν (μέσω της προαστιοποίησης) οικισμούς που είχαν κυρίως χαρακτηριστικά αγροτικού και σταδιακά μετατρέπονται σε χώρους κατοικίας και πολλαπλών οικονομικών δραστηριοτήτων και ενσωματώνονται σε ευρύτερες «λειτουργικές αστικές περιοχές» ή, απλούστερα, μητροπολιτικές περιοχές (E.C. 1999a: 19-25, Hadjimichalis 2003, Λαμπριανίδης 2004). Παράλληλα, ένα διπλό φαινόμενο χαρακτηρίζει τις σχέσεις μεταξύ των αστικών συγκεντρώσεων: αφενός η σταδιακή ενσωμάτωση –ιδίως στην Ευρώπη– των εθνικών αστικών δικτύων σε ένα ενιαίο αστικό σύστημα και η δημιουργία ενός πλέγματος διεθνών μητροπόλεων με παγκόσμιο ρόλο και ακτινοβολία (Οικονόμου 2000: 444-445) και αφετέρου το φαινόμενο του «ανταγωνισμού των πόλεων» (Cheshire & Gordon 1995, Hardy et al. 1995, Urban Studies 1999, Begg 2002). Το πρώτο μπορεί να αποδοθεί κυρίως στην εντατικοποίηση των ροών μεταξύ των αστικών συγκεντρώσεων, η οποία οφείλεται στην κάθετη απο-ολοκλήρωση των επιχειρήσεων, που έχει ως αποτέλεσμα τον πολλαπλασιασμό των ενδοκλαδικών και διακλαδικών ανταλλαγών και διευκολύνεται από την ανάπτυξη των κυκλοφοριακών υποδομών και την ποιοτική βελτίωση των επικοινωνιών (ανάπτυξη του διαδικτύου), με γενικότερο αποτέλεσμα την αναδιάρθρωση του χωρικού καταμερισμού της εργασίας. Το δεύτερο –παρότι είναι ιδιαίτερα δύσκολο να θεμελιωθεί επιστημονικά με το γενικό τρόπο που συνήθως παρουσιάζεται⁴– συνιστά τη βάση για τη χάραξη

4. Η θεμελίωση της έννοιας της «χωρικής ανταγωνιστικότητας» παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς η μεταφορά της από το επίπεδο των επιχειρήσεων (ακόμα και σε αυτό το επίπεδο το πραγματικό πεδίο ανταγωνισμού είναι τελικά συγκεκριμένα προϊόντα) στο επίπεδο του χώρου και τελικά της ίδιας της κοινωνικής συγκρότησης (βλ. «κοινωνικό κεφάλαιο») αποδεικνύεται ιδιαίτερα προβληματική. Η χωρική ανταγωνιστικότητα, σε τελευταία ανάλυση, συνδέεται με κεντρικά ζητήματα της θεωρίας του διεθνούς εμπορίου, όπως το συγκριτικό και το απόλυτο πλεονέκτημα και των ειδικότερων θεωρητικών τους πλαισίων (οικαροδιανή πολιτική οικονομία). Για μια συζήτηση των δυσκολιών και προϋποθέσεων για τη συγκρότηση της έννοιας της χωρικής ανταγωνιστικότητας, βλ. Φουτάκης 2004. Για την υποστήριξη της θέσης της χωρικής ανταγωνιστικότητας, βλ. Camagni 2002, και για μια κριτική από την πλευρά του διεθνούς εμπορίου, βλ. Krugman 1996.

και υλοποίηση πολιτικών ενίσχυσης της «αστικής ανταγωνιστικότητας» που αποτελούν πλέον το «σκληρό πυρήνα» των ασκούμενων αστικών πολιτικών.

Οι πολιτικές αυτές διαφοροποιούνται σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους, καθώς βασίζονται στον επαναπροσδιορισμό του ρόλου των πόλεων και των μητροπολιτικών περιοχών στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης του καπιταλισμού και εξειδικεύονται ανάλογα με τη θεώρηση των παραγόντων της χωρικής ανταγωνιστικότητας. Συνιστούν μια ουσιαστική στροφή προς πιο ανταγωνιστικές πολιτικές, με παράλληλη συρρίκνωση των πολιτικών αναδιανομής, και εντάσσονται στη γενικότερη στροφή των πολιτικών των διεθνών οργανισμών, των εθνικών κυβερνήσεων και των περιφερειακών αρχών, καθώς ευθυγραμμίζονται με την εντεινόμενη κατά την τελευταία δεκαετία ρητορική περί οικονομικής αποδοτικότητας και ανταγωνιστικότητας μέσα στο «αυστηρό» πλαίσιο που επιβάλλει η «παγκοσμιοποίηση».⁵ Η νεότερη αυτή γενιά αστικών πολιτικών, που εμφανίζεται στην Ευρώπη από τα μέσα της δεκαετίας του '90, τοποθετεί στο κέντρο του ενδιαφέροντός της κυρίως οικονομικούς στόχους, όπως η ανταγωνιστικότητα και η προσέλκυση ξένων επενδύσεων, σε αντίθεση με τις παλαιότερες κεντρικού τύπου πολιτικές, που στόχευαν κυρίως «στη διατοπική ισότητα και την αποτελεσματικότερη παροχή δημόσιων υπηρεσιών» (Brenner 2003β: 297).

Από τις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις της οικονομικής γεωγραφίας, η λεγόμενη κατεύθυνση της «νέας περιφερειακότητας» –παρά τις κριτικές που έχει δεχτεί (Loveing 1999)– σε ορισμένες εκδοχές της (Morgan 1997) προτείνει στρατηγικές ενίσχυσης της χωρικής ανταγωνιστικότητας οι οποίες έχουν επιδράσει σοβαρά στη διαμόρφωση ανάλογων κατευθύνσεων πολιτικής, κυρίως στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βασικές πλευρές τέτοιων στρατηγικών είναι η ενίσχυση του συστήματος καινοτομίας και γενικότερα της διαδικασίας παραγωγής και ανάπτυξης τεχνολογίας, η ενίσχυση των τοπικών και περιφερειακών θεσμών, η ενίσχυση της ποιότητας του ανθρώπινου κεφαλαίου, η υποστήριξη των τοπικών και περιφερειακών οικονομικών συγκεντρώσεων (clusters) ιδίως σε κλάδους έντασης γνώσης (Cooke 2002, Morgan & Nauwelaers 1999).⁶

Η κατεύθυνση της νέας περιφερειακότητας, που μορφοποιείται από τα μέσα της δεκαετίας του '90 (Storper 1997, Cooke & Morgan 1998, Morgan 1997), έχει αναφορές στη σχολή της ρύθμισης, όμως βασίζεται κυρίως σε μια (νεο)θεσμική-εξελικτική οικονομική προσέγγιση για να υποστηρίξει ότι οι μεταφορντιστικές επιχειρήσεις, υπό την πίεση διαφόρων παραγόντων (π.χ. του αυξανόμενου συναλλακτικού κόστους), αλλά και για την εκμετάλλευση των δημιουργούμενων εξωτερικών οικονομικών, οδηγούνται στη συγκρότηση γεωγραφικά (τοπικά, περιφερειακά) προσδιορισμένων παραγωγικών συστημάτων (Storper & Walker 1989) διαφόρων τύπων που χαρακτηρίζονται από ισχυρές διασυνδέσεις. Οι διασυνδέσεις αυτές δημιουργούν ένα σύνολο αλληλεξαρτήσεων και αναφέρονται τόσο στις γνωστές (τύπου Leontief) σχέσεις εισροών-εκροών όσο και σε μια σειρά σχέσεων άυλης μορφής, όπως το καινοτομικό περιβάλλον, οι θεσμοί, οι άτυποι κανόνες κοινωνικής μεταξύ ατόμων και επιχειρήσεων, το «ανθρώπινο κεφάλαιο» (ειδικεύσεις και επίπεδο εκπαίδευσης) ακόμα και το «κοινωνικό κεφάλαιο» (Putnam 1993: 167) της περιοχής. Οι άυλου τύπου αυτές σχέσεις αλληλεξάρτησης –που, όπως υποστηρίζεται, στη σύγχρονη οικονομία της γνώσης είναι καίριας σημασίας για την παραγωγή γνώσης και καινοτομίας– τείνουν να τυποποιηθούν κάτω από τον όρο «μη εμπορεύσιμες αλληλεξαρτήσεις» (Storper 1997: 5, 18-22).

5. Σχετικά με την παγκοσμιοποίηση, είτε διατηρήσουμε επιφυλακτική στάση για την έκταση και τη σημασία της (Hirst & Thompson 1999), είτε τη θεωρήσουμε ως αδήριτη ανάγκη της οικονομίας (δηλαδή των αγορών) ή ως «νεοφιλελεύθερη πολιτική διαδικασία απορρύθμισης» (Γετίμης 2000: 470), οι επιπτώσεις που έχει για την οικονομία αλλά και για το ρόλο και τη διάρθρωση του κράτους δεν μπορούν να αμφισβητηθούν. Καθώς από τις αρχές της δεκαετίας του '90 παρατηρείται διεθνώς μείωση των ρυθμιστικών παρεμβάσεων του κεντρικού κράτους και άνοιγμα του συνόλου σχεδόν των παραγωγικών κλάδων των οικονομιών στο διεθνή ανταγωνισμό, οι περιφέρειες και οι εκτεταμένες σε πολλές περιπτώσεις μητροπολιτικές περιοχές είναι πλέον ένα επίπεδο ανάλυσης απαραίτητο για την κατανόηση των σύγχρονων αναπτυξιακών διαδικασιών αλλά και για την άσκηση πολιτικών για την απασχόληση και την ανάπτυξη (Dunford & Kafkalas 1992). Δίχως να έχουμε την εξαφάνιση του εθνικού κράτους και την ανάδειξη ενός παγκοσμιοποιημένου «κόσμου των περιφερειών» χωρίς σύνορα (Ohmae 1995), είναι βέβαιο ότι το περιφερειακό-μητροπολιτικό επίπεδο αποκτά διαρκώς αυξανόμενη σημασία. Αυτό δεν σημαίνει ότι το κράτος χάνει τη σημασία του, αλλά ότι μέσα από μια διαλεκτική και αντιφατική ιστορική διαδικασία αναδιατάσσονται τα πεδία και τα όρια των αρμοδιοτήτων και της εξουσίας του στο πλαίσιο μιας διπλής κίνησης, αφενός μεν προς τα «πάνω» –καθώς διάφοροι υπερεθνικοί επίπεδοι οργανισμοί (π.χ. Οργανισμός Παγκόσμιου Εμπορίου, Ευρωπαϊκή Ένωση κ.ά.) αποκτούν σημαντικές αρμοδιότητες– αφετέρου δε προς τα «κάτω» – με την ενίσχυση της σημασίας διαφόρων υποεθνικών χωρικών σχηματισμών (περιφέρειες, μητροπολιτικές περιοχές). Παράλληλα όμως διατηρεί σημαντικές αρμοδιότητες και αποκτά νέες, όπως στην περίπτωση του ηγεμονικού του ρόλου στο πλαίσιο της «μετα-διακυβέρνησης» (Jessop 2003). Για τη συζήτηση της σχέσης της αναδιάρθρωσης του κράτους, της παγκοσμιοποίησης και της πολυεπίπεδης χωρικής διακυβέρνησης, βλ. μεταξύ άλλων Brenner 1999, 2003α, 2003β, Heinelt et al. 2002, Jessop 2003.

6. Για την προσπάθεια συγκρότησης μιας τέτοιας στρατηγικής στην Κεντρική Μακεδονία, βλ. Kafkalas & Komninos 1999, Κομνηνός 1998.

Το σημαντικότερο πάντως σημείο που αναδεικνύει η προσέγγιση της «νέας περιφερειακότητας» είναι ότι ο χώρος στη διαπλοκή του με την οικονομία έχει κρίσιμη σημασία, τουλάχιστον όσον αφορά στις περιπτώσεις των «επιτυχημένων περιοχών», για τις οποίες υπογραμμίζεται η σημασία των εξωτερικών οικονομικών, των δημιουργούμενων ομαδοποιήσεων των επιχειρήσεων (clusters) και των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ τους και της δυνατότητάς τους να καινοτομούν (Φουτάκης 2002: 54).

Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής για τη χωρική ανταγωνιστικότητα, σύμφωνα με την ανάλυση του Iain Begg (1999), οι παράγοντες που προσδιορίζουν την οικονομική επίδοση των αστικών κέντρων εντάσσονται σε τέσσερις κατηγορίες: (α) τις τάσεις που χαρακτηρίζουν τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας σε μια πόλη, οι οποίες διαμορφώνονται με βάση την παράδοσή της καθώς και τις επιδράσεις από καταστάσεις, αλλαγές και πολιτικές που προέρχονται από το εθνικό ή υπερεθνικό επίπεδο, β) τα χαρακτηριστικά των ίδιων των επιχειρήσεων (δυναμισμός, οικονομική ευρωστία και χρηματοδότηση), (γ) το ευρύτερο επιχειρηματικό περιβάλλον, το οποίο περιλαμβάνει παράγοντες που επηρεάζουν τη δυνατότητα της πόλης για την προσέλκυση επενδύσεων (ποιότητα περιβάλλοντος, υπηρεσίες εκπαίδευσης κ.ά.), (δ) την καινοτομία και τη μάθηση, που συνδέονται με παράγοντες που ενισχύουν ή περιορίζουν την ικανότητα των επιχειρήσεων να αναπτύσσουν νέα προϊόντα και νέες διαδικασίες, η οποία διαμορφώνεται τόσο από τις ίδιες τις επιχειρήσεις όσο και από εξωτερικές επιδράσεις, όπως η πρόσβαση σε δίκτυα επιχειρήσεων, η διαθεσιμότητα υποστήριξης για την έρευνα κ.ά. Όπως υποστηρίζει ο Begg, απώτερος στόχος της αστικής ανταγωνιστικότητας είναι η βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης, χωρίς όμως αυτό να αντισταθμίζεται από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος ή τις απειλές για την προσωπική ασφάλεια των πολιτών. Έτσι, τα πεδία δράσης των αστικών πολιτικών θα πρέπει να αφορούν στη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, την ενίσχυση της καινοτομίας και της μάθησης, την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής (Begg 1999: 801-806).

Το πλαίσιο που παρουσιάστηκε προηγουμένως είναι φανερό ότι απηχεί τις απόψεις για τη βιώσιμη (αιετόφορο) χωρική ανάπτυξη που υπάρχουν στο ESDP (E.C. 1999α: 10) προσαρμοσμένες στο αστικό/μητροπολιτικό επίπεδο και είναι πλέον ενσωματωμένες και στις βασικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δεν είναι φανερό ωστόσο πώς είναι δυνατόν να συμβιβαστούν οι εγγενείς αντιφάσεις της ίδιας της έννοιας της βιωσιμότητας χωρίς παρεμβατικές ή άλλου τύπου διορθωτικές πολιτικές. Πρέπει μάλιστα να παρατηρηθεί ότι υπάρχει μια σταδιακή, «σιωπηρή» αλλά όχι «αυτονόητη» μετάβαση από το πιο γενικό πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης με κοινωνική δικαιοσύνη και περιβαλλοντική προστασία (όπως αρχικά προσεγγίστηκε στην έκθεση Brundtland, WCED 1987) στην ανάπτυξη μέσω της επιχειρηματικότητας και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας που κυριαρχεί στη στρατηγική της Λισαβόνας. Η μετακίνηση αυτή βρίσκεται σε αντιστοιχία με τη σταδιακή κυριαρχία (νεο)φιλελεύθερων απόψεων και πολιτικών την τελευταία εικοσαετία.⁷

Στο επίπεδο της Ε.Ε. δεν υπάρχουν εξειδικευμένες πολιτικές και αρμοδιότητες για την ανάπτυξη των αστικών κέντρων και των μητροπολιτικών περιοχών. Όμως, καθώς αναδεικνύονται οι χωρικές διαστάσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών παράλληλα με μια γεωγραφική-χωρική αντίληψη για την ανάπτυξη,⁸ οι πόλεις της Ευρώπης αναγνωρίζονται όχι απλά ως τόποι άσκησης πολιτικών αλλά πρωταρχικά ως χώροι συγκέντρωσης και κινητοποίησης της αναπτυξιακής

7. Για μια κριτική των απόψεων που προωθούν αστικές πολιτικές οι οποίες βασίζονται στην ενίσχυση της αστικής ανταγωνιστικότητας, βλ. Χατζημιχάλης 2005.

8. Η αντίληψη αυτή οικοδομείται με διαδοχικά έγγραφα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως το *Ευρώπη 2000*, το *Ευρώπη 2000+* και το *Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου* (ΕΕΚ 1992, Ε.Ε. 1995, Ε.Κ. 1999α).

9. Σε σχετική Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προτείνεται ένα πλαίσιο δράσης για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη με τους εξής στόχους: α) Ενδυνάμωση της οικονομικής ευημερίας και της απασχόλησης, β) Προώθηση της ισότητας, της κοινωνικής ένταξης και της αναζωογόνησης των υποβαθμισμένων αστικών ζωνών, γ) Προστασία-βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος, δ) Συμβολή στην καλή διακυβέρνηση των αστικών περιοχών (Ε.Ε. 1998: 6).

διαδικασίας. Η σημασία που τους αποδίδεται για την προώθηση των γενικότερων στόχων της Ένωσης έχει οδηγήσει στη διατύπωση κατευθύνσεων για την ενσωμάτωση των διαστάσεων της αστικής ανάπτυξης στις κοινοτικές πολιτικές, ιδίως στην περιφερειακή διαρθρωτική πολιτική. Για τις πόλεις, όπως και για τις περιφέρειες και για το σύνολο της Ένωσης, τίθεται ο στόχος της βιώσιμης χωρικής ανάπτυξης, που εξειδικεύεται με βάση το τρίπτυχο για τη χωρική ανταγωνιστικότητα, την οικονομική και κοινωνική συνοχή και την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς (Ε.Ε. 1999α: 10).⁹ Πρόκειται ωστόσο για ένα μη δεσμευτικό πλαίσιο δράσης, στο βαθμό που δεν αντιστοιχεί σε συγκεκριμένη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Καθοριστική για την επεξεργασία και προώθηση της αστικής διάστασης είναι η ενσωμάτωση του στόχου για εδαφική συνοχή σε αυτούς της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Σύμφωνα με τη Δεύτερη Έκθεση για τη συνοχή, το ζήτημα των αστικών κέντρων περιλαμβάνεται στις προτεραιότητες της πολιτικής συνοχής που έχουν χωρική διάσταση, καθώς βρίσκεται στο «επίκεντρο των κοινωνικών, οικονομικών και χωρικών αλλαγών» (Ε.Ε. 2001: 3). Η Τρίτη Έκθεση για τη συνοχή θεωρεί τα αστικά συστήματα «ατμομηχανές της περιφερειακής ανάπτυξης» αλλά και έναν παράγοντα των εδαφικών ανισοτήτων (Ε.Ε. 2004: 28). Για τη νέα προγραμματική περίοδο 2007-2013, κατά την οποία οι πολιτικές της Ε.Ε. επικεντρώνονται στην ενίσχυση της συνολικής ανταγωνιστικότητας της Ένωσης και γενικότερα στην υποστήριξη της στρατηγικής της Λισαβόνας, είναι φανερό η προσπάθεια κυρίως να αξιοποιηθεί η δυναμική των πόλεων ως «κινητήρων» της ανάπτυξης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, η αστική διάσταση της πολιτικής συνοχής «απαιτεί από τις εθνικές και τις περιφερειακές κυβερνήσεις να κάνουν στρατηγικές επιλογές για τον προσδιορισμό και την ενδυνάμωση πόλων ανάπτυξης» στις περιφέρειές τους (CEC 2005: 3).

Στο κείμενο δημόσιας διαβούλευσης με τίτλο «Πολιτική συνοχής και πόλεις: η αστική συμβολή στην ανάπτυξη και την απασχόληση», στο πλαίσιο της συζήτησης για τις Κοινοτικές Στρατηγικές Κατευθύνσεις 2007-2013, αναφέρεται ότι, προκειμένου να ξεπεραστούν οι αποτυχίες της αγοράς που προκαλούν ανεργία και κοινωνικό αποκλεισμό στις πόλεις, να προωθηθεί η ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών, να γίνουν νέες επενδύσεις για την πλήρη αξιοποίηση του δυναμικού των πόλεων, θα πρέπει οι εθνικές και οι κοινοτικές πολιτικές να έχουν αστική διάσταση. Ακόμα, ότι για την οικονομική απόδοση, την ελκυστικότητα και την ανταγωνιστικότητα των πόλεων πρόκληση αποτελεί η βιώσιμη ανάπτυξη, που συμβαδίζει με τις προσπάθειες μείωσης της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, μαζί με τα θέματα της διακυβέρνησης (CEC 2005: 2-3).

Είναι φανερό πως η ενσωμάτωση της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης στις βασικές κατευθύνσεις της πολιτικής συνοχής και των Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων για τη νέα προγραμματική περίοδο συνδέεται με την επιδίωξη της ελκυστικότητας και γενικότερα της οικονομικής απόδοσης των πόλεων. Η κοινωνική συνοχή και η περιβαλλοντική προστασία, που μαζί την οικονομική ανάπτυξη συγκροτούν το τρίπτυχο της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης, παρά τον αυτοτελή ρόλο που τους αποδίδεται στα περισσότερα κείμενα της Ε.Ε. και την ιδεολογική-πολιτική φόρτιση που τις συνοδεύει, συνδέονται πλέον άμεσα με την ανταγωνιστικότητα και την οικονομική αποδοτικότητα, που είναι άλλωστε το τελικό ζητούμενο της στρατηγικής της Λισαβόνας. Η σύνδεση των στόχων που έχουν κοινωνική διάσταση (κοινωνική συνοχή, εδαφική συνοχή, περιβαλλοντική προστα-

Πίνακας 1.

Ποσοστιαία διάρθρωση δημόσιας παρέμβασης κατά κατηγορίες: Θεσσαλονίκη (νομός), Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση (περιφέρειες Στόχου 1), 1989-1999

Κατηγορίες δημόσιας Παρέμβασης	1989-1993				1994-1999			
	Ντε φάκτο πρόγραμμα ⁽¹⁾		Διαρθρωτικά Ταμεία ^(*) (2)		Ντε φάκτο πρόγραμμα ⁽¹⁾		Διαρθρωτικά Ταμεία ^(*) (2)	
	Θεσ/νίκη	ΠΚΜ	Ελλάδα	Ε.Ε.	Θεσ/νίκη	ΠΚΜ	Ελλάδα	Ε.Ε.
Υποδομές	69	73	41	35	68	80	46	29
Ανθρώπινοι πόροι	18	9	26	30	11	5	25	30
Παραγωγικό περιβάλλον	13	18	35	34	21	15	28	37

(*) Προγραμματικά μεγέθη. Το σύνολο των παρεμβάσεων συμπληρώνεται με την κατηγορία «Λοιπά», που περιλαμβάνει υποστηρικτικές δράσεις υλοποίησης. Για το λόγο αυτόν το σύνολο δεν αθροίζεται σε 100.

Πηγή: (1) ΥΠΕΘΟ 1989-1999 (επεξεργασία). (2) Ε.Ε. 1997.

σία) με την ανταγωνιστικότητα (οικονομική, χωρική) έχει ως τελικό αποτέλεσμα, στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής, την υπαγωγή τους στην αποτελεσματικότητα της αγοράς. Αυτό αποτελεί ουσιώδες χαρακτηριστικό της νεοφιλελεύθερης στρατηγικής των ευρωπαϊκών πολιτικών κυρίως μετά το 2000 (Van der Pijl 2006) με άξονα τη στρατηγική της Λισαβόνας, η οποία έχει ως κεντρικό στόχο τη μετατροπή της Ε.Ε. στην «πιο ανταγωνιστική οικονομία του πλανήτη» έως το 2010.¹⁰

Σε επιχειρησιακό επίπεδο, οι παρεμβάσεις που αφορούν στα αστικά κέντρα και τις μητροπολιτικές περιοχές κατά την προγραμματική περίοδο 2000-2006 εξειδικεύονται μέσω των πολιτικών της Ε.Ε. που έχουν χωρικές διαστάσεις, ιδίως μέσω της περιφερειακής διαρθρωτικής πολιτικής (Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης και Κοινοτική Πρωτοβουλία URBAN). Στόχοι βιώσιμης αστικής ανάπτυξης προωθούνται επίσης μέσω των πολιτικών για το Περιβάλλον και για την Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη. Άξονάς τους είναι η ενίσχυση της συνολικής ανταγωνιστικότητας των πόλεων (και των περιφερειών), καθώς στην Ε.Ε. η αντίληψη για το φορέα της ανταγωνιστικότητας τείνει να μετατοπιστεί από τις μεμονωμένες επιχειρήσεις προς τις πόλεις και τις περιφέρειες ως σύνολο (E.C. 1999β: 75).

Σε ό,τι αφορά στο περιεχόμενο και τις προτεραιότητες των παρεμβάσεων στις μητροπολιτικές περιοχές της Ε.Ε. –ειδικά για τις περιφέρειες του Στόχου 1, όπως οι ελληνικές– ως γενικότερο πλαίσιο μπορεί να θεωρηθεί αυτό των πολιτικών χωρικής ανάπτυξης, οι οποίες στο πλαίσιο των Διαρθρωτικών Ταμείων της Ε.Ε. καλύπτουν τρεις «ευρείς τομείς παρεμβάσεων» ή «ευρείς κατηγορίες δαπανών»: Υποδομές, Ανθρώπινοι Πόροι, Παραγωγικό Περιβάλλον.¹¹ Για το μέσο όρο όλων των περιοχών του Στόχου 1 της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EE15) διαπιστώνεται μια ουσιαστική στροφή από τις Υποδομές προς το Παραγωγικό Περιβάλλον (Πίν. 1) μεταξύ των περιόδων προγραμματισμού 1989-1993 και 1994-1999. Η στροφή αυτή συνδέεται με την επικρατούσα στην Ε.Ε. αντίληψη για τους παράγοντες που προσδιορίζουν την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα. Συγκεκριμένα, αν και οι περισσότεροι από τους παράγοντες αυτούς διατηρούνται διαχρονικά, διαφοροποιείται η βαρύτητά τους. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των πρόσφατων εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο ρόλος των υποδομών τείνει να περιορίζεται,¹² ενώ τονίζεται ο ρόλος της εκπαίδευσης και κατάρτισης, σε σημείο ώστε η σημασία τους να εξισώνεται. Παράλληλα υπογραμμίζονται οργανωτικοί, θεσμικοί και τεχνολογικοί παράγοντες, όπως το επιχειρηματικό

10. Από τη σκοπιά αυτήν έχουν ενδιαφέρον οι προτάσεις της Συμβουλευτικής Ομάδας για την Ανταγωνιστικότητα με τίτλο «Βιώσιμη Ανταγωνιστικότητα» (Competitiveness Advisory Group 1999), που υποβλήθηκαν στον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στους αρχηγούς των κρατών-μελών τον Σεπτέμβριο του 1999 και αποτέλεσαν σε μεγάλο βαθμό τον κορμό της στρατηγικής της Λισαβόνας, καθώς επίσης, όπως φαίνεται, έθεσαν επίσης την ευρύτερη ατζέντα των μεταρρυθμίσεων του «ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου» για την τρέχουσα δεκαετία (βλ. μεταρρύθμιση των εκπαιδευτικών συστημάτων, των εργασιακών σχέσεων και των ασφαλιστικών δικαιωμάτων). Η συμβουλευτική αυτή ομάδα συστάθηκε κατόπιν προτροπής του European Roundtable of Industrialists (ERT 2006), που είναι ένα άτυπο forum των Ευρωπαίων βιομηχάνων και λειτούργησε για μια πενταετία (1995-1999) με θεσμική μορφή ως σύμβουλος του προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αποτελούνταν κυρίως από τους προέδρους και διευθύνοντες συμβούλους των μεγαλύτερων ευρωπαϊκών πολυεθνικών εταιρειών (Nokia, Unilever, Philips, BP, Pirelli κ.ά.).

11. Στις τρεις αυτές κατηγορίες ομαδοποιούνται οι παράγοντες που διαμορφώνουν την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα, σύμφωνα με μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Cambridge Econometrics et al. 2003: 2-32).

12. Η σημασία που αποδίδεται στις Υποδομές σχετικοποιείται, καθώς υποστηρίζεται ότι το συνολικό αποτέλεσμά τους εξαρτάται από τα άλλα μέτρα που λαμβάνονται παράλληλα ώστε να κινητοποιήσουν την οικονομική δραστηριότητα στις περιφέρειες (E.C. 2001: 49).

περιβάλλον, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η εφαρμογή καινοτομιών, τα δί-κτυα συνεργασίας των μικρού και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεων, η θεσμική οργάνωση, οι οποίοι εντάσσονται στην επικρατούσα αντίληψη για τους παρά-γοντες που προσδιορίζουν τη χωρική ανταγωνιστικότητα (E.C. 1999β: 121-144). Πρόκειται για μια προσαρμογή στο γενικότερο προσανατολισμό της θεωρίας («περιφέρειες της μάθησης»/«καινοτόμες περιφέρειες») αλλά επίσης και για μια επίκληση παραγόντων ανταγωνιστικότητας που δεν συνεπάγονται σοβαρή οικονομική επιβάρυνση για τα Διαρθρωτικά Ταμεία.

Για τον αναπτυξιακό προγραμματισμό στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Σχέ-διο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΣΠΑ) 2000-2006, στα πλαίσια της παγκοσμιο-ποίησης των οικονομιών, «η εμβέλεια της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης στον ευρωπαϊκό καταμερισμό αστικών λειτουργιών και στο γεωπολιτικό χώρο επιρ-ροής της χώρας αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τις προοπτικές ανάπτυξης της ε-θνικής οικονομίας συνολικά», και ως κρίσιμο πρόβλημα εντοπίζονται οι ενδο-αστικές ανισότητες και η επιδείνωση της κοινωνικής συνοχής. Προβλέπεται η εξειδίκευση της Στρατηγικής Ανάπτυξης των Μητροπολιτικών Κέντρων με ξε-χωριστά υποπρογράμματα στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας (ΥΠΕΘΟ 1999). Σύμφωνα με το τρέ-χον Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ) 2000-2006 η αστική ανάπτυξη περιλαμ-βάνεται στους στόχους των ΠΕΠ.¹³

13. Στα ΠΕΠ εντάσσονται «Παρεμβά-σεις οι οποίες [...] ενδυναμώνουν και εξειδι-κεύουν τον αναπτυξιακό ρόλο των αστικών κέντρων...» καθώς και προγράμματα για υ-ποβαθμισμένες αστικές περιοχές (ΥΠΟΙΟ 2004: 97).

3. Η Θεσσαλονίκη μέσα από τον αναπτυξιακό προγραμματισμό

Στο πλαίσιο που διαγράφουν οι σύγχρονες τάσεις της θεωρίας και της πολιτι-κής, είναι ενδιαφέρον να αναζητηθεί ο ρόλος που «αναλαμβάνει» η Θεσσαλο-νίκη στον αναπτυξιακό προγραμματισμό για τη χώρα και την περιφέρεια, όπως διατυπώνεται σε δύο κύρια επίσημα προγραμματικά κείμενα: τα ΚΠΣ και τα ΠΕΠ των περιόδων προγραμματισμού μετά το 1989.

Η προγραμματική περίοδος 1989-1993 για το σύνολο της χώρας χαρα-κτηρίστηκε από την προσπάθεια αξιοποίησης της περιφερειακής διαρθρωτικής πολιτικής της Ε.Ε., με καινοτόμα στοιχεία την οργάνωση του προγραμματισμού και την ανάδειξη των χωρικών του διαστάσεων.¹⁴ Στο περιφερειακό σκέλος του ΚΠΣ 1989-1993 η Θεσσαλονίκη προσεγγίζεται ως συγκοινωνιακός κόμβος, ε-μπορικό και πολιτιστικό κέντρο και κέντρο συγκέντρωσης οικονομικών δρα-στηριοτήτων με σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα και ανάγκες βελτίω-σης των τεχνικών και κοινωνικών υποδομών. Στο ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας της ίδιας περιόδου το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης περιγράφεται ως το δεύτερο μητροπολιτικό κέντρο της χώρας, με ευεργετικές επιπτώσεις στη συνολική ανάπτυξη της περιφέρειας, στο οποίο όμως η υπερσυγκέντρωση πλη-θυσμού και δραστηριοτήτων αποτελεί αιτία προβλημάτων και ανεπαρκειών (κυ-κλοφοριακό, ρύπανση, ποιότητα ζωής). Ωστόσο η παρουσία της Θεσσαλονίκης εντοπίζεται μόνο στην ανάλυση και δεν εμφανίζεται στις αναπτυξιακές προτε-ραιότητες για την περιφέρεια (ΠΚΜ 1990).

Η δεύτερη προγραμματική περίοδος 1994-1999 κυριαρχείται από την προσπάθεια βελτίωσης των συνολικών δεικτών της ελληνικής οικονομίας εν ό-ψει της ένταξης στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και, μαζί με την ε-πιδίωξη της μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας και απορροφητικότητας των

14. Η χωρική διάσταση αφορά στα Πε-ριφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) στο πλαίσιο των ΚΠΣ και στα Ειδικά Αναπτυξιακά Προγράμματα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΕΑΠΤΑ) στο πλαίσιο των ΠΕΠ.

κοινοτικών πόρων, από τον περιορισμό των χωρικών διαστάσεων του αναπτυξιακού προγραμματισμού, με καινοτομικά στοιχεία που επεκτείνονται από τη μορφή στο περιεχόμενο των προγραμμάτων. Σύμφωνα με το περιφερειακό σκέλος του ΚΠΣ και το ΠΕΠ της περιόδου αυτής, στην Κεντρική Μακεδονία η συγκέντρωση της προσπάθειας σε εξειδικευμένους στόχους αντανακλάται στην υιοθέτηση ενός αναπτυξιακού οράματος για την περιφέρεια στο οποίο η Θεσσαλονίκη καταλαμβάνει κυρίαρχη θέση. Πρόκειται για ένα μοντέλο πολιτικής ανάπτυξης που οργανώνεται γεωγραφικά με βάση ένα κέντρο (Θεσσαλονίκη) και τομεακά με άξονα κυρίως το δευτερογενή τομέα, με παράλληλη προσπάθεια εξισορρόπησης των δυσμενών συνεπειών αυτής της συγκέντρωσης. Η Θεσσαλονίκη με την ευρύτερη περιοχή της αποτελεί τον πόλο γύρω από τον οποίο κινείται το αναπτυξιακό όραμα για την ίδια ως «μητροπολιτικό κέντρο των Βαλκανίων» αλλά και για ένα «νέο ρόλο» της περιφέρειας συνολικά. Σε αυτήν εντοπίζονται κατά κύριο λόγο οι δύο από τους τρεις στρατηγικούς στόχους που τίθενται για την περιφέρεια: α) «ενδυνάμωση του νέου ρόλου της περιφέρειας και της Θεσσαλονίκης ως μητροπολιτικού κέντρου των Βαλκανίων», και β) «ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της περιφέρειας (βιομηχανία, ΜΜΕ, ανθρώπινο δυναμικό)». Ο τρίτος στρατηγικός στόχος του ΠΕΠ («μείωση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων...») επιδιώκει την αναίρεση των προβλεπόμενων δυσμενών συνεπειών του μοντέλου πολιτικής ανάπτυξης στην υπόλοιπη περιφέρεια και με την έννοια αυτή έμμεσα προσδιορίζεται και αυτός με βάση τη Θεσσαλονίκη (ΕΕΚ 1994α, ΕΕΚ 1994β).¹⁵

Οι παραπάνω στρατηγικοί στόχοι επιδιώκονται με τους άξονες προτεραιότητας (Υποπρογράμματα) του ΠΕΠ 1994-1999 και επίσης, όπως δηλώνεται, μέσα από το σύνολο των δράσεων του ΚΠΣ στην περιφέρεια. Ο στόχος που αναφέρεται στη Θεσσαλονίκη υλοποιείται κυρίως με το Υποπρόγραμμα «Ενδυνάμωση του νέου ρόλου της περιφέρειας και του μητροπολιτικού χαρακτήρα της Θεσσαλονίκης» και ταυτόχρονα υποστηρίζεται από τους περισσότερους άξονες του προγράμματος (ΚΕΠΕ 1997: 191). Κύρια κατεύθυνση ήταν η «παραγωγή συμπληρωματικών τεχνικών υποδομών στους τομείς των μεταφορών, της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της υγείας. Πρόκειται για μεμονωμένες σημειακές ενέργειες που σχετίζονται με τις ανάγκες διαφοροποίησης των οικονομικών και αστικών δομών που απαιτούνται για την επίτευξη του στόχου για το ρόλο της Θεσσαλονίκης» (ΠΚΜ 2000).

Την ίδια περίοδο η Θεσσαλονίκη καλείται να υλοποιήσει ένα παράλληλο «όραμα», αυτό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 1997 (ΠΠΕΘ'97), που, πέρα από τις αδυναμίες που το χαρακτήρισαν και την κριτική που δέχτηκε, θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για έναν πραγματικά μητροπολιτικό ρόλο της πόλης στον τομέα του πολιτισμού. Αξιοσημείωτη είναι η διάθεση σημαντικών χρηματικών πόρων ιδιαίτερα για την υλοποίηση του τεχνικού προγράμματος, γεγονός που θα μπορούσε να αποδοθεί μεταξύ άλλων στην κυβερνητική πρόθεση στήριξης του ρόλου της Θεσσαλονίκης και των προοπτικών των ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια, την οποία εννοούσαν οι τότε συνθήκες (Λαμπριανίδης 2001: 75-77). Ωστόσο, αν και η διάθεση των πόρων αυτών συνέπεσε με την ιδιαίτερα ευνοϊκή συγκυρία του ανοίγματος στα Βαλκάνια, δεν αξιοποιήθηκε ανάλογα, με την έννοια ότι «ο ΟΠΠΕΘ'97 δεν μπόρεσε να κάνει εκείνα τα έργα που θα άλλαζαν με καθοριστικό τρόπο την “εικόνα” της πόλης και θα την έκαναν “ελκτική” σε ευρωπαϊκό επίπεδο», στηρίζοντας έτσι τη διεθνοποίησή της (Λαμπριανίδης 2001: 81).

15. Η τοποθέτηση του στόχου αυτού είναι ενδεικτική της αναγνώρισης –κατά τη φάση του προγραμματισμού– των προβλημάτων εξαιτίας της υπερευγενέτρωσης. Από την άλλη πλευρά, είναι αξιοσημείωτο ότι σταδιακά υποχωρούν οι χωρικές διαστάσεις των αναπτυξιακών προγραμμάτων, ιδίως κατά τη φάση της υλοποίησης (ΘωΪδου 2000β: 279-314).

16. Η χωρική αυτή προσέγγιση της ανάπτυξης, σύμφωνα με το ΣΠΑ 2000-2006, συμπεριλαμβάνει επίσης τις νησιωτικές και τις ορεινές περιοχές.

17. Οι δύο άλλοι στόχοι του ΠΕΠ 2000-2006 είναι: «Ενίσχυση των υφιστάμενων υποδομών και δημιουργία εκείνων των κοινωνικών συνθηκών που υπόσχονται ισόρροπη ανάπτυξη...» και «Εφαρμογή διορθωτικών κινήσεων για το περιβάλλον».

18. Ενδεικτική είναι η ένταξη της δράσης «Ζώνη Καινοτομίας Ανατολικής Θεσσαλονίκης» στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα» του ΚΠΣ 2000-2006 (ΥΠΑΝ 2005).

Κατά την περίοδο 2000-2006 για το σύνολο της χώρας η προγραμματική προσπάθεια επικεντρώνεται στη διαχειριστική και οργανωτική υποστήριξη της υλοποίησης του αναπτυξιακού προγραμματισμού στα πλαίσια του ΚΠΣ. Η διατύπωση του κεντρικού στόχου για «εμβάθυνση της ενσωμάτωσης της Ελλάδας στην Ε.Ε. καθώς και στην παγκόσμια οικονομία της γνώσης, ενισχύοντας τις διαρθρωτικές αλλαγές και αξιοποιώντας το δυναμικό για βελτιωμένη παραγωγικότητα και περισσότερη απασχόληση» (ΥΠΟΙΟ 2004: 23), φαίνεται να προσαρμόζεται στις κυρίαρχες απόψεις και πολιτικές της εποχής. Η Θεσσαλονίκη, όπως και η Αθήνα, σύμφωνα με το ΣΠΑ 2000-2006, ως μητροπολιτικό κέντρο εντάσσεται στις «Ειδικές Κατηγορίες Περιοχών»,¹⁶ και με βάση τον αναπτυξιακό της ρόλο «επιβάλλεται» η διαμόρφωση ενός ειδικού «Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης», οι προτεραιότητες του οποίου προβλέπεται ότι θα αποτελέσουν το περιεχόμενο ξεχωριστού Υποπρογράμματος του ΠΕΠ.

Ο περιφερειακός προγραμματισμός για την Κεντρική Μακεδονία μέσα από το ΠΕΠ 2000-2006 ενσωματώνει τις επιρροές του ευρωπαϊκού πλαισίου και προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα, συνεχίζοντας μάλλον παρά διαφοροποιώντας το όραμα της προηγούμενης περιόδου. Το όραμα αυτό αναδιατυπώνεται γύρω από τρεις και πάλι στρατηγικούς στόχους, με αυτόν που αναφέρεται στη Θεσσαλονίκη να έχει το κύριο βάρος της ανάπτυξης: «Αξιοποίηση της καίριας θέσης της Θεσσαλονίκης –στη Βαλκανική, την Ευρωπαϊκή Ένωση, την παρευξείνια ζώνη και το θαλάσσιο ορίζοντα– και της συγκυρίας που διαμορφώνουν οι νέες τεχνολογικές, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στην περιοχή» (ΠΚΜ 2005α). Οι δύο άλλοι στρατηγικοί στόχοι του ΠΕΠ¹⁷ έχουν εξισορροπητικό-διορθωτικό ρόλο. Η νέα διατύπωση του οράματος φαίνεται ότι ξεπερνά το βαλκανικό προσανατολισμό του μητροπολιτικού κέντρου, καθώς φιλοδοξεί να το εντάξει στο ευρύτερο πλαίσιο της Ε.Ε. και της παρευξείνιας ζώνης και να ενσωματώσει τις νέες αντιλήψεις για την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα. Η στροφή αυτή υποστηρίζεται και από τον εθνικό προγραμματισμό, ο οποίος επιχειρεί να τονίσει τη σημασία της καινοτομίας και της τεχνολογίας ειδικά για τη Θεσσαλονίκη.¹⁸

Στο ΠΕΠ 2000-2006 ο άξονας προτεραιότητας που εξειδικεύει το στόχο για τη Θεσσαλονίκη είναι το Υποπρόγραμμα «Ανάδειξη του μητροπολιτικού ρόλου της Θεσσαλονίκης και ενθάρρυνση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας». Από την εξειδίκευσή του με μέτρα (Πίν. 2) είναι εμφανής η προσπάθεια σύνδεσης του μητροπολιτικού ρόλου της πόλης με το γενικότερο προσανατολισμό της θεωρίας και της πολιτικής προς την ενίσχυση της τεχνολογικής ανάπτυξης, της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας. Σε αντιδιαστολή με την προηγούμενη περίοδο, τονίζεται ότι «η στρατηγική της τρίτης περιόδου στοχεύει στην ενίσχυση όχι μόνο των τεχνικών υποδομών αλλά και των παραγωγικών δομών της πόλης και της ευρύτερης περιοχής, με έμφαση στην καινοτομία και την επιχειρηματικότητα» (Θωίδου 2005α).

Στη Θεσσαλονίκη αφορούν επίσης έργα-δράσεις που είναι ενταγμένα σε άλλα Υποπρογράμματα του ΠΕΠ, ενώ παράλληλα στο νομό υλοποιείται μια σειρά δράσεων ενταγμένων σε προγράμματα συγχρηματοδοτούμενα από την Ε.Ε. ή από εθνικούς μόνο πόρους. Ωστόσο οι δράσεις αυτές παραμένουν κατά κανόνα αποσπασματικές, με την έννοια ότι δεν εντάσσονται σε έναν ενιαίο σχεδιασμό-προγραμματισμό για τη μητροπολιτική περιοχή, κάτι που είναι ζητούμενο προκειμένου να ξεπεραστεί η αποσπασματική αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων και περιοχών. Ήδη, με βάση την εμπειρία της προ του 2000 δε-

καπενταετίας, έχει επισημανθεί ότι «οι προοπτικές ανάδειξης της πόλης σε μητροπολιτικό κέντρο διεθνούς ακτινοβολίας επιβάλλουν τη μετάθεση του προβλήματος της υποβάθμισης ορισμένων περιοχών, του κατακερματισμού του πολεοδομικού ιστού, των ελλείψεων των αστικών υποδομών κ.λπ., από το επίπεδο της τοπικής προβληματικής στο επίπεδο της συνολικής αποτελεσματικότητας της πόλης» (Παπαμίχος & Χαστάογλου 2000: 208).

Δεν είναι τυχαίο ότι την ίδια περίοδο (2000) ξεκινάει η διαδικασία συγκρότησης του «Στρατηγικού Σχεδίου βιώσιμης ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης», που βασίζεται στο αντίστοιχο «Σχέδιο Δράσης» (Καυκαλάς κ.ά. 2000),¹⁹ αφού είχε προηγηθεί η πραγματοποίηση του πρώτου ερευνητικού προγράμματος για το Στρατηγικό Σχεδιασμό για τη Θεσσαλονίκη, στα μέσα της δεκαετίας του '90 (Παπαμίχος κ.ά. 1995).²⁰ Η ανάληψη των δύο αυτών προσπαθειών είναι ενδεικτική της συνειδητοποίησης της αναγκαιότητας για συνολικό, στρατηγικό σχεδιασμό για τη Θεσσαλονίκη, που σταδιακά ωριμάζει και κερδίζει έδαφος ανάμεσα σε ορισμένους φορείς της πόλης. Ωστόσο, αν και οι προσπάθειες αυτές στρατηγικού σχεδιασμού ξεκίνησαν στο πλαίσιο του Οργανισμού Θεσσαλονίκης –του μοναδικού φορέα που έχει αρμοδιότητες χωρικού σχεδιασμού για την Ευρύτερη Περιοχή της Θεσσαλονίκης– δεν συνοδεύτηκαν από την απαραίτητη πολιτική βούληση και στήριξη για τη συνέχισή τους πέρα από το στάδιο της έρευνας και της πιλοτικής εφαρμογής διαδικασιών κοινωνικού διαλόγου, ούτε από τη θεσμοθέτηση των διαδικασιών και μορφών στρατηγικού σχεδιασμού που προτάθηκαν.

Για τη νέα προγραμματική περίοδο 2007-2013 η «Ενίσχυση του αναπτυξιακού ρόλου και προοπτικών της Θεσσαλονίκης» θεωρείται ως πρώτη προτεραιότητα ανάπτυξης για την Περιφέρεια (ΠΚΜ 2005β). Επιπλέον, σε κυβερνητικό επίπεδο η ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης εξαγγέλλεται ως αντιστάθμισμα της βαρύτητας που δόθηκε στην Αθήνα κατά την προηγούμενη περίοδο, αλλά και ως αυτοτελές ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Τσιότρας 2005). Αν και ο σχεδιασμός αυτός βρίσκεται ακόμα σε αρχικό στάδιο, φαίνεται ότι η Θεσ-

19. Το Σχέδιο Δράσης αναφέρει ότι το Στρατηγικό Σχέδιο «προβλέπεται να αποτελέσει ένα μηχανισμό προσανατολισμού και επίλυσης βασικών ζητημάτων που συνδέονται με την ανάπτυξη της πόλης και αναδεικνύονται ως κεντρικές επιδιώξεις γύρω από τις οποίες διαμορφώνεται η δυναμική της μητροπολιτικής ανάπτυξης και του ιδιαίτερου διεθνούς χαρακτήρα της Θεσσαλονίκης» (Καυκαλάς κ.ά. 2000: 5). Το «Στρατηγικό Σχέδιο Βιώσιμης Ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης: άξονες και δράσεις προτεραιότητας 2010» είναι η σύνοψη των αποτελεσμάτων του κοινωνικού διαλόγου του αντίστοιχου «Σχεδίου Δράσης» (ΥΜΑΘ-ΠΚΜ-ΟΡΘΕ 2002: 5). Αναλυτικότερα βλ. <http://estia.arch.auth.gr/thessaloniki/strategic-plan/>.

20. Στόχος του Στρατηγικού Σχεδίου αυτού ήταν να «επιτευχθεί ο συντονισμός των επιμέρους ενεργειών και η ένταξή τους σε μια ενιαία προοπτική η οποία θα παίρνει υπόψη της τόσο τις απαιτήσεις της ζωής της πόλης και των κατοίκων της όσο και τις ευρύτερες συνθήκες και τα δεδομένα που καθορίζουν την εξέλιξη της πόλης, το ρόλο και τη λειτουργία της σε τοπικό αλλά και διεθνές επίπεδο» (Παπαμίχος κ.ά. 1995: 2).

Πίνακας 2.

ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας 1994-1999 και 2000-2006: κύριοι άξονες προτεραιότητας για τη Θεσσαλονίκη

Προγραμματική περίοδος	Άξονας προτεραιότητας (Υποπρόγραμμα)	Μέτρα
1994-1999	Ενδυνάμωση του νέου ρόλου της Περιφέρειας και του Μητροπολιτικού χαρακτήρα της Θεσσαλονίκης	1. Παρεμβάσεις στον τομέα των μεταφορών 2. Λιμάνι Θεσσαλονίκης 3. Τριτοβάθμια Εκπαίδευση 4. Αναβάθμιση κεντρικών εξυπηρετήσεων Υγείας 5. Πολιτιστική αναβάθμιση
2000-2006	Ανάδειξη του μητροπολιτικού ρόλου της Θεσσαλονίκης και ενθάρρυνση της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας	1. Η Θεσσαλονίκη κέντρο παραγωγικών υπηρεσιών 2. Υποδομές έρευνας και ανάπτυξης 3. Υποστήριξη καινοτομίας και επιχειρηματικότητας 4. Συνδυασμένη ανάπτυξη της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας 5. Ενίσχυση επενδύσεων καινοτομίας του αναπτυξιακού νόμου στον τομέα της μεταποίησης 6. Διαμόρφωση της Θεσσαλονίκης σε διεθνή μεταφορικό κόμβο και θαλάσσια πύλη των Βαλκανίων

21. Η μητροπολιτική διακυβέρνηση είναι σε μεγάλο βαθμό προϋπόθεση του επιτυχημένου σχεδιασμού και υλοποίησης ενός στρατηγικού σχεδίου στις μητροπολιτικές περιοχές. Προκειμένου να αξιοποιηθούν προς όφελος της μητροπολιτικής περιοχής οι δημόσιες πολιτικές γενικά και ο περιφερειακός προγραμματισμός ειδικότερα, η θεσμική συγκρότηση των φορέων και των διαδικασιών προγραμματισμού, σχεδιασμού και υλοποίησης των επιμέρους πολιτικών είναι ένα κείμενο ζήτημα, στο βαθμό μάλιστα που ζητούμενο είναι η αύξηση της συνέργιας των πολιτικών και της συνεργασίας-συντονισμού των φορέων στο μητροπολιτικό επίπεδο. Έτσι, παράλληλα με τη συζήτηση για το μητροπολιτικό ρόλο της Θεσσαλονίκης, είναι ανοικτός ο προβληματισμός για την αναγκαιότητα της μητροπολιτικής διακυβέρνησης και τις δυνατότητές της, χωρίς όμως να έχει γίνει κάποια σχετική θεσμική ρύθμιση (ΙΑΠΑΔ & ΥΠΕΣΔΔΑ 2003, Γετίμης & Κωνσταντίνος 2003). Για τις προσπάθειες σύστασης μητροπολιτικών διοικητικών επιπέδων και γενικότερα των στόχων της μητροπολιτικής διακυβέρνησης και των αστικών πολιτικών σε διάφορες χώρες της Ε.Ε., βλ. επίσης Brenner 2003β.

σαλονίκη θα αναλάβει σημαντικό μέρος της αναπτυξιακής προσπάθειας για την περιφέρεια. Βέβαια, αυτό μένει να επιβεβαιωθεί στο άμεσο μέλλον με την εξειδίκευση του εθνικού και περιφερειακού προγραμματισμού αλλά και την έμπρακτη στήριξη του ρόλου της Θεσσαλονίκης σε δύο αλληλένδετα κρίσιμα ζητήματα: το στρατηγικό σχεδιασμό και τη μητροπολιτική διακυβέρνηση.²¹

Τελικά διαπιστώνεται ότι κατά την τελευταία δεκαετία ο επίσημος προγραμματικός λόγος για τη Θεσσαλονίκη επιφυλάσσει στην πόλη ένα «μεταλλασσόμενο» ρόλο. Αρχικά, κατά την προγραμματική περίοδο 1989-1993, αν και εντοπίζονται οι δυνατότητές της, η Θεσσαλονίκη αντιμετωπίζεται κυρίως ως χώρος συγκέντρωσης πληθυσμού και δραστηριοτήτων και κατ' επέκταση προβλημάτων και αναγκών. Κατά την επόμενη περίοδο προγραμματισμού 1994-1999 προσεγγίζεται ως δυνητικό πλεονέκτημα με αναπτυξιακή σημασία για το σύνολο της χώρας και της περιφέρειας. Έτσι, η Θεσσαλονίκη αποκτά διακριτό ρόλο στον περιφερειακό προγραμματισμό για την Κεντρική Μακεδονία από τα μέσα της δεκαετίας του '90, καθώς αναγνωρίζεται ως ένας παραδοσιακού τύπου αναπτυξιακός πόλος. Την ίδια περίοδο –έστω και συμβολικά– λειτουργώντας ως Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης για το έτος 1997, γίνεται προσπάθεια να «ενσαρκώσει» ένα όραμα για την επανατοποθέτηση της χώρας, και ειδικά της Βόρειας Ελλάδας, στο νέο γεωπολιτικό περιβάλλον της Νοτιοανατολικής Ευρώπης που αλλάζει. Σύμφωνα με τα προγραμματικά κείμενα της περιόδου 2000-2006, ο μητροπολιτικός της ρόλος «διευρύνεται» και «εκσυγχρονίζεται» καθώς αποσυνδέεται από τον στενά βαλκανικό προσανατολισμό. Παράλληλα, η προσπάθεια στρέφεται στην ενίσχυση της συνολικής ανταγωνιστικότητας της πόλης, ιδίως μέσω της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας.

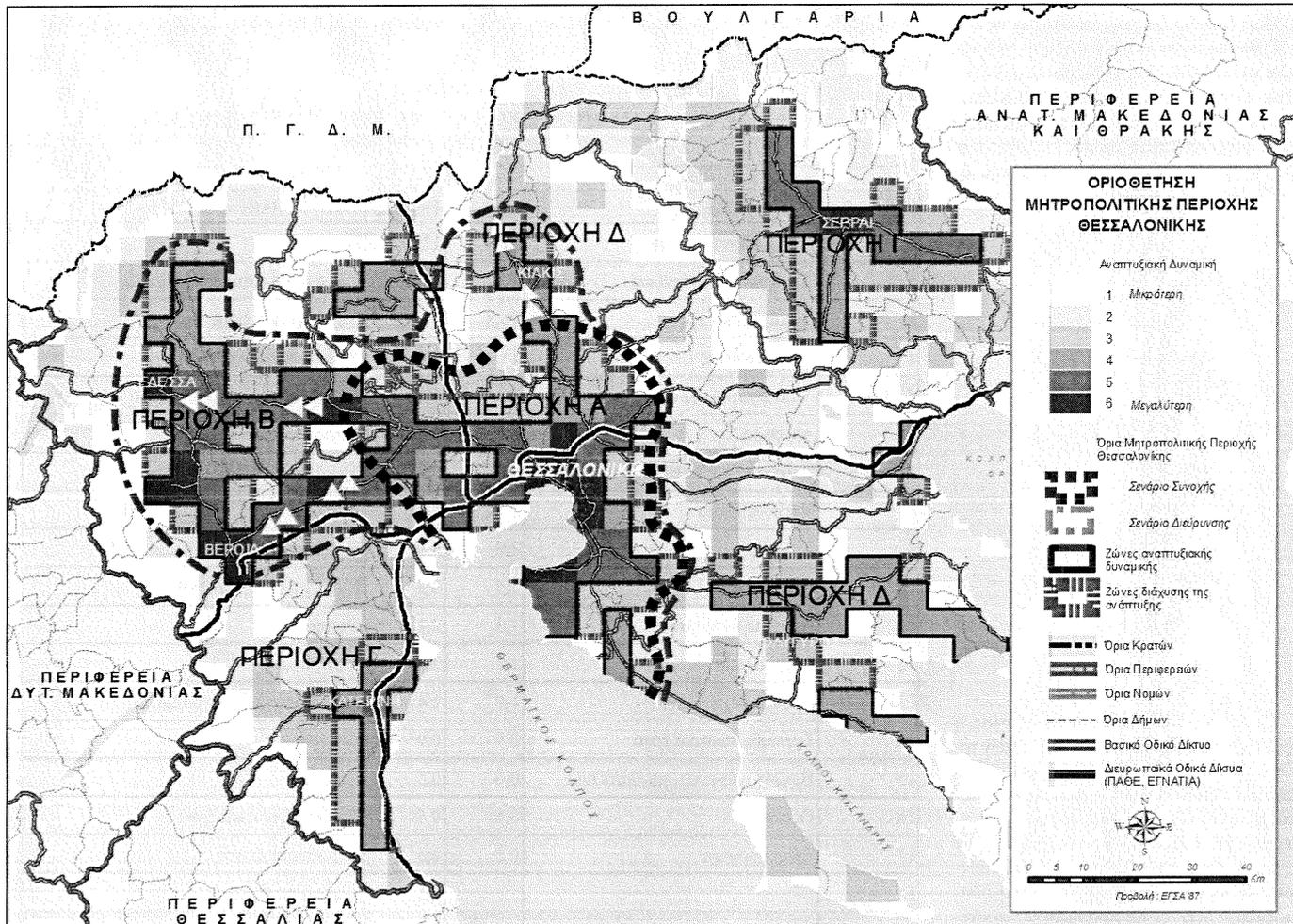
4. Η υλοποίηση της δημόσιας παρέμβασης στη Θεσσαλονίκη κατά τη δεκαετία του '90

Η προσέγγιση του ρόλου της Θεσσαλονίκης μέσα από τον περιφερειακό προγραμματισμό αποκαλύπτει ορισμένες επιλογές που αντιστοιχούν σε προγραμματικές προθέσεις. Ωστόσο το όποιο όραμα και ο όποιος προγραμματισμός για την πόλη υλοποιούνται με συγκεκριμένα έργα, δράσεις και θεσμικές ρυθμίσεις και, σε τελευταία ανάλυση, με βάση αυτά παίρνουν υπόσταση και νόημα. Έτσι τελικά –πέρα από τον προγραμματισμό– οι επιλογές της πολιτικής (αστικής, περιφερειακής) αποκαλύπτονται μέσα από την υλοποίηση της δημόσιας παρέμβασης.

Καθώς η υλοποιούμενη δημόσια παρέμβαση σε κάθε γεωγραφικό χώρο είναι το αποτέλεσμα της παράλληλης παρέμβασης μέσω επιμέρους προγραμμάτων και φορέων, το ζητούμενο είναι η αποτύπωση της με ένα εκ των πραγμάτων, ντε φάκτο πρόγραμμα, που συνθέτει εκ των υστέρων όλα τα έργα-δράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στον ίδιο χώρο αναφοράς. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να γίνει μέσα από το ετήσιο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ), συνθέτοντας δηλαδή για κάθε περίοδο προγραμματισμού τις πραγματοποιηθείσες ετήσιες πληρωμές για δράσεις συγχρηματοδοτούμενες από την Ε.Ε. καθώς και από εθνικούς μόνο πόρους, ενταγμένες σε προγράμματα εθνικού, περιφερειακού και τοπικού επιπέδου. Μπορεί έτσι να προκύψει αθροιστικά ένα ντε φάκτο πρόγραμμα για κάθε περίοδο προγραμματισμού, το οποίο, παρά τους περιορισμούς του, σε σημαντικό βαθμό αποτυπώνει την υλοποιούμενη σε κάθε γεωγραφικό χώρο δημόσια παρέμβαση.²²

22. Για το μεθοδολογικό πλαίσιο, τους περιορισμούς και τις δυνατότητες της αποτύπωσης της δημόσιας παρέμβασης σε ένα γεωγραφικό χώρο με ένα ντε φάκτο πρόγραμμα που βασίζεται σε στοιχεία υλοποίησης (πληρωμών) του ΠΔΕ, βλ. Θωίδου 2005β: 130-161.

Χάρτης 1.
Όρια μητροπολιτικής περιοχής Θεσσαλονίκης

Πηγή: επανασχεδιασμός με βάση το Χάρτη 1 από το Φουτάκης & Μουτσιάκης 2004: 583.

Για τη διερεύνηση της δημόσιας παρέμβασης στη μητροπολιτική περιοχή της Θεσσαλονίκης έχει σημασία να εντοπιστούν τα γεωγραφικά της όρια σε συνάρτηση με τους κύριους παράγοντες που προσδιορίζουν τα αντίστοιχα πεδία παρέμβασης. Αν χρησιμοποιηθούν κριτήρια αναπτυξιακού δυναμισμού, τα «όρια» του παραγωγικού συστήματος ίσως είναι το κρίσιμο μέγεθος, στο βαθμό που η υποστήριξή του είναι το ζητούμενο. Μια σχετική άσκηση οριοθέτησης (Φουτάκης & Μουτσιάκης 2004) αποκαλύπτει έναν ευρύτερο χώρο αναφοράς για τη μητροπολιτική περιοχή της Θεσσαλονίκης, τα όρια του οποίου εκτείνονται σε ολόκληρο σχεδόν το νομό, αλλά και σε ορισμένα τμήματα γειτονικών νομών²³ (Χάρτης 1). Πάντως, για τις ανάγκες του άρθρου αυτού, και συγκεκριμένα για λόγους διαθέσιμων στοιχείων –τα επίσημα στοιχεία του ΠΔΕ καταγράφονται σε επίπεδο νομού– τα δεδομένα της υλοποιούμενης δημόσιας παρέμβασης στη μητροπολιτική περιοχή Θεσσαλονίκης εξετάζονται για το σύνολο του νομού. Αυτό δεν επηρεάζει ουσιωδώς την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων, δεδομένου ότι το ανατολικό και βορειοανατολικό τμήμα του νομού, που εξαιρούνται, περιλαμβάνουν περιορισμένο πληθυσμό και οικονομικές δραστηριότητες συγκριτικά με τη «μητροπολιτική περιοχή» (κεντρικό, βόρειο και δυτικό τμήμα του νομού).²⁴

23. Η κατεξοχήν μητροπολιτική περιοχή της Θεσσαλονίκης είναι η οριοθετημένη περιοχή Α (σενάριο συνοχής) με τάσεις επέκτασης προς την περιοχή Β (σενάριο επέκτασης). Η περιοχή Α περιλαμβάνει, πλην του κεντρικού, δυτικού και νότιου τμήματος του νομού, ορισμένα τμήματα των νομών Κιλίκης, Χαλκιδικής, Ημαθίας και Πέλλας και εξαιρεί το ανατολικό-βορειοανατολικό τμήμα του Νομού Θεσσαλονίκης (Φουτάκης & Μουτσιάκης 2004: 583-584).

24. Μεθοδολογικά αυτή η άσκηση οριοθέτησης βασίζεται στη χρήση ενός raster GIS (ψηφιδωτό ή κυψελωτό Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών) που δίνει τη δυνατότητα αλγεβρικών πράξεων μεταξύ επάλληλων χαρτογραφικών υποβάθρων καθώς και ορισμένων δεικτών, με στόχο τον προσδιορισμό μιας ομοιογενούς περιοχής υψηλής αναπτυξιακής δυναμικής με κέντρο το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης. Ως δείκτες χρησιμοποιήθηκαν οι πληθυσμιακές πυκνότητες, οι μεταβολές πληθυσμού των οικι-

σμών καθώς και μια τυπολογία αναπτυξιακών κέντρων και δυναμικών οικισμών που δημιουργήθηκε στη βάση των μεταβολών κλαδικής διάρθρωσης της απασχόλησης και του πληθυσμού και μιας αντίστοιχης ταξινόμησης της μελέτης για το Χωροταξικό Σχέδιο της Κεντρικής Μακεδονίας (ΥΠΕΧΩΔΕ-ΟΜΕΠ 1999). Οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν, η σημασία και ο τρόπος επιλογής των δεικτών αναπτύσσεται στο Φουτάκης & Μουτσιακής 2004: 578-583.

25. Από την πλευρά της μεθοδολογίας, η χαρακτηριστική ανάδειξη των δύο αυτών τομέων του ΠΔΕ στο ντε φάκτο πρόγραμμα της περιόδου 1994-1999 φανερώνει τις δυνατότητες μιας τέτοιας ολοκληρωμένης προσέγγισης για την ανάλυση και το σχεδιασμό των παρεμβάσεων με την εκ των υστέρων σύνθεση ενός χωρικά διαρθρωμένου «προγράμματος» που δείχνει τις πραγματικές προτεραιότητες του σχεδιασμού-προγραμματισμού για το συγκεκριμένο χώρο.

26. Ορισμένοι από αυτούς δεν αποτυπώνονται με ακρίβεια στη χωροταξική κατανομή του ΠΔΕ. Τομείς του ΠΔΕ όπως η Βιομηχανία, η Γεωργία κ.ά. περιλαμβάνουν συνολικές, οριζόντιες δράσεις που κατανομούνται χωρικά μόνο εκ των υστέρων, δεδομένου ότι δυναμικά απευθύνονται σε όλες τις περιοχές της χώρας και τελικά υλοποιούνται σε αυτές που συγκεντρώνουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις (π.χ. ενίσχυση ιδιωτικών επενδύσεων). Για το λόγο αυτόν σημαντικό τμήμα τους δεν είναι χωρικά κατανομημένο, και επομένως υποεκτιμώνται στο ντε φάκτο πρόγραμμα το οποίο συντίθεται από τα στοιχεία υλοποίησης του ΠΔΕ που είναι χωρικά κατανομημένο σε επίπεδο νομού.

27. Η αντιστοιχία των επιμέρους δράσεων στις κατηγορίες αυτές για το Νομό Θεσσαλονίκης, όπως και για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, έγινε κατά υποτεμέα ΠΔΕ (αντιστοιχίστηκε δηλαδή κάθε υποτεμέας σε μία από τις κατηγορίες) και σε ελάχιστες περιπτώσεις κατά μεμονωμένο έργο-δράση του ντε φάκτο προγράμματος (αναλυτικότερα βλ. Θωίδου 2005β: 356-361).

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 3, στο σύνολο του Νομού Θεσσαλονίκης και στις δύο περιόδους οι ίδιοι τομείς έργων του ΠΔΕ, με διαφορετική ιεράρχηση, προσανατολίζουν σταθερά τη δημόσια παρέμβαση. Συγκεκριμένα, οι

Πίνακας 3.

Διάρθρωση ντε φάκτο προγράμματος Νομού Θεσσαλονίκης κατά τομείς ΠΔΕ 1989-1999

Κατάταξη	ΤΟΜΕΙΣ ΠΔΕ	1989-93	1994-99	ΤΟΜΕΙΣ ΠΔΕ
1	Εκπαίδευση	17,9	17,3	Ειδικά έργα
2	Υδρευση-αποχέτευση	17,2	12,0	Τουρισμός-μουσεία-μνημεία
3	Νομαρχιακά έργα	16,8	11,5	Νομαρχιακά έργα
4	Συγκοινωνίες	15,1	11,4	Υδρευση-αποχέτευση
5	Νομαρχιακά Προγράμματα ΠΕΠ	10,6	11,4	Εκπαίδευση
6	Διάφορα	6,0	9,8	Συγκοινωνίες
7	Τουρισμός-μουσεία-μνημεία	4,9	5,3	Νομαρχιακά Προγράμματα ΠΕΠ
8	Υγεία-πρόνοια	2,5	5,0	Διάφορα
9	Γεωργία	2,0	4,9	Υγεία-πρόνοια
10	Ειδικά έργα	1,5	3,3	Βιομηχανία-ενέργεια-βιοτεχνία
11	Δημόσια διοίκηση	1,3	2,1	Οικισμός
12	Δάση-αλιεία	1,2	2,1	Δάση-αλιεία
13	Έρευνα-τεχνολογία	1,0	1,4	Περιφερειακά Προγράμματα
14	Εγγειοβελτιωτικά έργα	0,7	0,9	Ενέργεια
15	Βιομηχανία-ενέργεια-βιοτεχνία	0,6	0,5	Γεωργία
16	Οικισμός	0,5	0,5	Εγγειοβελτιωτικά έργα
17	Σιδηρόδρομοι	0,2	0,3	Δημόσια διοίκηση
18	—		0,1	Έρευνα-τεχνολογία
19	—		0,0	Σιδηρόδρομοι
20	—		0,0	Επικοινωνίες
	ΣΥΝΟΛΟ	100	100	ΣΥΝΟΛΟ
	Μέση ποσοστιαία συμμετοχή τομέα	5,9	5	Μέση ποσοστιαία συμμετοχή τομέα

Πηγή: ΥΠΕΘΟ 1989-1999 (επεξεργασία).

τομείς *Εκπαίδευση*, *Υδρευση-αποχέτευση*, *Νομαρχιακά έργα*, *Συγκοινωνίες*, *Νομαρχιακά προγράμματα ΠΕΠ*. *Διάφορα* μπορούν να χαρακτηριστούν κύριοι τομείς παρέμβασης και στις δύο περιόδους με κριτήριο την ποσοστιαία συμμετοχή τους, που είναι μεγαλύτερη της μέσης ποσοστιαίας συμμετοχής ανά τομέα και περίοδο. Κατά τη δεύτερη περίοδο σε αυτούς προστίθενται και οι τομείς *Ειδικά έργα* και *Τουρισμός-μουσεία-μνημεία*, που κατά κύριο λόγο υλοποιούν το πρόγραμμα της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας.²⁵ Οι υπόλοιποι τομείς έχουν σχετικά περιορισμένη παρουσία.²⁶

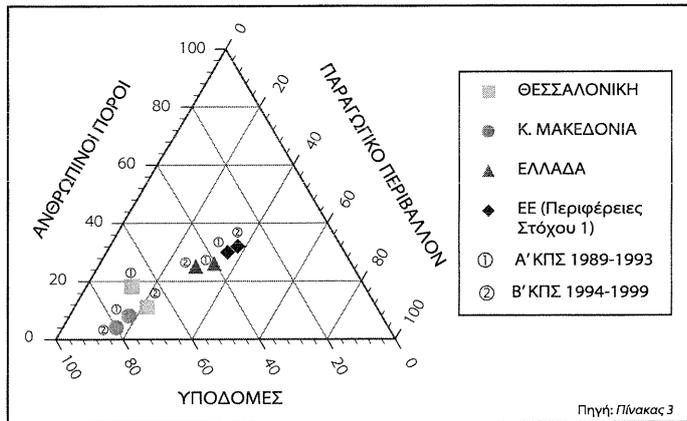
Προκειμένου να είναι δυνατή η ένταξη της δημόσιας παρέμβασης που πραγματοποιείται στη μητροπολιτική περιοχή Θεσσαλονίκης (νομός) στο ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής της Ε.Ε., οι δράσεις που την υλοποιούν ομαδοποιούνται στις τρεις ευρείες κατηγορίες παρέμβασης των Διαρθρωτικών Ταμείων της Ε.Ε. για τις περιφέρειες του Στόχου 1 της Ένωσης (*Υποδομές*, *Ανθρώπινοι πόροι*, *Παραγωγικό περιβάλλον*) (Πίν. 1 και Διάγραμμα 1).²⁷ Η διάρθρωση αυτή για το

Νομό Θεσσαλονίκης φανερώνει έναν σταθερά κυρίαρχο ρόλο των *Υποδομών*, οι οποίες συγκεντρώνουν περισσότερους από τους μισούς πόρους και στις δύο περιόδους. Η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο περιόδων εντοπίζεται στη χρηματοδοτική βαρύτητα των δύο άλλων κατηγοριών. Συγκεκριμένα, κατά τη δεύτερη περίοδο μειώνεται η συμμετοχή της κατηγορίας *Ανθρώπινοι πόροι* (στην περίπτωση αυτή συγκεντρώνουν τις παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται κυρίως στον τομέα της *Εκπαίδευσης*), ενώ αυξάνεται η κατηγορία *Παραγωγικό περιβάλλον*.²⁸ Γενικότερα διαπιστώνεται ότι, παρά τις όποιες μεταβολές μεταξύ των περιόδων, ο ρόλος των *Υποδομών* είναι σταθερός και αδιαμφισβήτητος για τη Θεσσαλονίκη, όπως και για το σύνολο της περιφέρειας και της χώρας.

Είναι φανερό ότι η αντίληψη της δημόσιας παρέμβασης για την ανάπτυξη της μητροπολιτικής Θεσσαλονίκης εστιάζεται στις επενδύσεις για δημιουργία έργων υποδομής και λιγότερο σε δράσεις αναβάθμισης του παραγωγικού συστήματος και του ανθρώπινου κεφαλαίου που θα υποστήριζαν μια ευρύτερη στρατηγική προς την «οικονομία της γνώσης».

Διάγραμμα 1.

Δημόσια παρέμβαση κατά κατηγορίες: Νομός Θεσσαλονίκης, Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, Ελλάδα και Περιφέρειες Στόχου 1 της Ε.Ε., 1989-1999

Πηγή: Πίνακας 3.

Από την άλλη πλευρά, την ίδια περίοδο είναι χαρακτηριστική η μεταβολή της διάρθρωσης των προγραμματιζόμενων παρεμβάσεων στο σύνολο των περιφερειών του Στόχου 1 της Ε.Ε.: οι *Υποδομές* περιορίζονται και η έμφαση δίνεται στο *Παραγωγικό περιβάλλον* κατά κύριο λόγο και στους *Ανθρώπινους πόρους*, ακολουθώντας τη στροφή της θεωρίας και της πολιτικής σε παράγοντες που θεωρείται ότι επηρεάζουν την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα, όπως η επιχειρηματικότητα και η καινοτομία, η έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, το επίπεδο κατάρτισης του ανθρώπινου δυναμικού, το επίπεδο της θεσμικής συγκρότησης (Ε.Ε. 1999β).²⁹

6. Συμπεράσματα

Η Θεσσαλονίκη χαρακτηρίζει και προσανατολίζει σταθερά την ανάπτυξη της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και της χώρας. Η αναγνώριση, η προβολή

28. Η μετατόπιση αυτή ακολουθεί τον περιφερειακό προγραμματισμό για το σύνολο της Κεντρικής Μακεδονίας, καθώς οι προγραμματιζόμενες μέσω του ΠΕΠ προτεραιότητες διατηρούν υψηλή τη βαρύτητα των *Υποδομών* και αυξάνουν τη βαρύτητα του *Παραγωγικού περιβάλλοντος*, περιορίζοντας τους *Ανθρώπινους πόρους*.

29. Οι εν λόγω κατηγορίες παρέμβασης περιλαμβάνουν τα εξής ειδικότερα πεδία: α) *Υποδομές*: Μεταφορές, Τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, Ενέργεια, Περιβάλλον και νερό, Υγεία και κοινωνικές υπηρεσίες, β) *Ανθρώπινοι πόροι*: Εκπαίδευση (περιλαμβάνει και υποδομές για την εκπαίδευση), Κατάρτιση, Λοιπά, γ) *Παραγωγικό περιβάλλον*: Βιομηχανία και υπηρεσίες, Έρευνα-τεχνολογική ανάπτυξη-καινοτομία, Γεωργία-αγροτική ανάπτυξη-αλιεία, Τουρισμός, δ) *Λοιπά* (Ε.Ε. 2001). Η χρηματοδοτική βαρύτητα των κατηγοριών παρέμβασης και η ιεράρχησή τους για κάθε περίοδο προγραμματισμού, καθώς και οι μεταβολές τους μεταξύ των περιόδων, είναι –σε αδρές γραμμές– ενδεικτικές των προτεραιοτήτων της περιφερειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτές διαμορφώνονται ανάλογα με τη αντίληψη για τους παράγοντες που επηρεάζουν την (περιφερειακή) ανταγωνιστικότητα. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά στην 1η Έκθεση Συνοχής: «Στις περιοχές του Στόχου 1 [...] παρατηρείται μια σχεδόν ισότιμη ισορροπία μεταξύ αυτών των τριών προτεραιοτήτων – αν και ποσά που δαπανώνται για υποδομή στα πλαίσια των Διαρθρωτικών Ταμείων μειώνονται σταδιακά υπέρ των επενδύσεων σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο που συνδέονται άμεσα με την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγή». Το *Παραγωγικό περιβάλλον* ειδικότερα χαρακτηρίζεται ως «ο κύριος τομέας παρέμβασης στις περιφέρειες του Στόχου 1» για την περίοδο 1994-1999 (Ε.Ε. 1997: 92-93). Στις τέσσερις χώρες συνοχής ειδικότερα, οι *Υποδομές* διατηρούν μεν το προβάδισμα, ιδίως αν συνυπολογιστεί το Ταμείο Συνοχής, με μεγαλύτερη όμως και πάλι, σχετικά με την Ελλάδα, συμμετοχή των δύο άλλων κατηγοριών παρέμβασης (ΘωΪδου 2005β: 187, 377).

και η υποστήριξη του μητροπολιτικού της ρόλου την τελευταία δεκαετία μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο των σύγχρονων προσεγγίσεων για το ρόλο των χωρικών συγκεντρώσεων και των μητροπολιτικών περιοχών στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης και του αυξανόμενου χωρικού ανταγωνισμού. Το όραμα για μια Θεσσαλονίκη-μητροπολιτικό κέντρο, όπως διατυπώνεται στη φάση του προγραμματισμού και εξειδικεύεται με άξονες προτεραιότητας και επιμέρους στόχους, φαίνεται ότι επιχειρεί να παρακολουθήσει τις σύγχρονες κατευθύνσεις της αστικής πολιτικής για τη χωρική ανταγωνιστικότητα, τη βιώσιμη ανάπτυξη, τη διεθνοποίηση των αστικών κέντρων και των μητροπολιτικών περιοχών.

Πρόκειται όμως μόνο για τη διατύπωση του οράματος. Η υλοποίηση της δημόσιας παρέμβασης είναι αυτή που «αποκαλύπτει» τις πραγματικές διαστάσεις των οραμάτων, των στρατηγικών και των στόχων. Η διερεύνησή της μέσα από το ντε φάκτο πρόγραμμα –που για το σκοπό αυτόν συντέθηκε με στοιχεία του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων για τις δύο πρώτες περιόδους υλοποίησης του μεσοχρόνιου αναπτυξιακού προγραμματισμού μετά το 1989– φανερώνει ότι η δημόσια παρέμβαση στη Θεσσαλονίκη:

α) παρουσιάζει «επιμονή» σε ορισμένους τομείς, και γενικότερα σε ένα πρότυπο αρκετά σταθερό στο χρόνο. Από την άλλη πλευρά, φαίνεται ότι το πρότυπο αυτό είναι δυνατόν να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις όταν οι επιλογές στο προγραμματικό επίπεδο είναι δεσμευτικές και αναντίρρητες και συγκεντρώνουν σημαντικό βαθμό συναίνεσης, όπως συνέβη με την κατακόρυφη αύξηση της συμμετοχής στο ντε φάκτο πρόγραμμα των τομέων που για την περίοδο αυτή υλοποίησαν το πρόγραμμα «Θεσσαλονίκη, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997»·

β) επικεντρώνεται σε ορισμένους τομείς του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων οι οποίοι έχουν ως κύριο περιεχόμενο έργα υποδομής. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη διάρθρωση του ντε φάκτο προγράμματος με βάση τις κατηγορίες παρέμβασης των Διαρθρωτικών Ταμείων της Ε.Ε., η οποία δείχνει την έμφαση στην κατηγορία *Υποδομές* και παραπέρα την απόκλιση από την αντίστοιχη διάρθρωση του συνόλου των ευρωπαϊκών περιφερειών του Στόχου 1.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το όραμα της μητροπολιτικής Θεσσαλονίκης αποτελεί μια ετεροχρονισμένη και φορμαλιστική προσαρμογή στο σύγχρονο προβληματισμό για την ανάπτυξη των αστικών κέντρων και των περιφερειών, στο βαθμό που ο προβληματισμός αυτός δεν αντανάκλαται στην εξειδίκευση του προγράμματος κατά την υλοποίηση. Δύο θέματα μπορούν να επισημανθούν εδώ:

1) Η επιμονή της δημόσιας παρέμβασης στις *Υποδομές* και γενικά σε σταθερά πρότυπα, που μάλιστα απέχουν από τα σύγχρονα πρότυπα των αντίστοιχων λιγότερο ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών περιφερειών, μπορεί να ερμηνευτεί ως έκφραση της δυναμικής συμφερόντων που συγκροτούνται γύρω από ορισμένες κατηγορίες παρέμβασης και επηρεάζουν με αποτελεσματικό τρόπο προς όφελός τους την κατανομή των δημοσίων χρηματοδοτήσεων. Ο ρόλος του κλάδου των κατασκευών και ιδίως των τεχνικών υποδομών στην ελληνική οικονομία είναι βασική παράμετρος στην ερμηνεία αυτή. Από μια άλλη σκοπιά, το φαινόμενο αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί στην αδυναμία του τοπικού επιπέδου (κοινωνικοί, παραγωγικοί, πολιτικοί φορείς και θεσμοί) για προσαρμογή-αξιοποίηση των νέων δυνατοτήτων.

2) Η ολοκληρωμένη προσέγγιση της δημόσιας παρέμβασης στη μητροπολιτική περιοχή σε επίπεδο τόσο σχεδιασμού-προγραμματισμού όσο και διοίκησης-διακυβέρνησης θα μπορούσε να ενισχύσει τη συνέργια όλων των επιμέρους

προγραμμάτων που ασκούνται στην περιοχή και την υποστήριξη των προγραμματικών προτεραιοτήτων στην πράξη μέσα από το σύνολο της δημόσιας παρέμβασης. Ωστόσο είναι γεγονός πως η συζήτηση και οι πρωτοβουλίες της τελευταίας δεκαετίας για το στρατηγικό σχεδιασμό και τη μητροπολιτική διακυβέρνηση για τη Θεσσαλονίκη δεν έχουν καταφέρει ακόμα να αποκρυσταλλωθούν σε συγκεκριμένες δεσμεύσεις.

Οι δύο παραπάνω διαπιστώσεις είναι αλληλένδετες, στο βαθμό που η πρώτη καλύπτει τις ανεπάρκειες που προκύπτουν εξαιτίας της δεύτερης. Η σχέση της πολύ μεγάλης υποστήριξης των έργων υποδομής με την έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού έχει ήδη επισημανθεί στην περίπτωση της ΠΠΕΘ'97 (Λαμπριανίδης 2001). Φαίνεται όμως ότι είναι ένα γενικότερο φαινόμενο του προγραμματισμού στην Ελλάδα, καθώς: «μέσα στη γενικότερη ανεπάρκεια ενός συστήματος σχεδιασμού και ρύθμισης και την έλλειψη κάποιας στοιχειώδους στρατηγικής θεώρησης για την ανάπτυξη των πόλεων, το τεχνικό έργο αποκτά μια καταλυτική νομιμοποιητική ισχύ και γίνεται ευρύτερα αποδεκτό ως “η μόνη αποτελεσματική λύση”» (Δελαδέτσιμας 2000: 215).

Οι προηγούμενες παρατηρήσεις δεν υπονοούν ότι τα έργα υποδομής δεν είναι αναγκαία για την πόλη και την περιφέρεια. Όμως τελικά, είτε η πόλη βρίσκεται στο επίπεδο που για να λειτουργήσει είναι απαραίτητο η μεγάλη πλειοψηφία των επενδύσεων να κατευθύνεται σε έργα υποδομής, και επομένως το όραμα της Θεσσαλονίκης ως μητρόπολης των Βαλκανίων αφορά στο απώτερο μέλλον, όταν αυτό το πρόγραμμα τεχνικών υποδομών θα έχει υλοποιηθεί, είτε θα πρέπει να αναπροσανατολίσει το σχεδιασμό και να υλοποιήσει παρεμβάσεις με έργα και δράσεις που θα υποστηρίξουν την προσαρμογή της πόλης προς τη «νέα οικονομία της γνώσης», διατηρώντας ένα ποσοστό επενδύσεων σε επιλεγμένες, στρατηγικής σημασίας υποδομές.

Ο προγραμματισμός είναι μια διαδικασία διαδοχικών επιλογών και προσεγγίσεων ενός «οράματος» κατά την οποία –σε ένα περιορισμένο χρηματοδοτικό πλαίσιο– πρέπει να σταθμιστούν από τη μια πλευρά το αναμενόμενο όφελος από την υλοποίηση των επιλογών που γίνονται, και από την άλλη οι «απώλειες» από τις επιλογές που δεν γίνονται. Από αυτή την πλευρά η εντεινόμενη απόκλιση των προτεραιοτήτων της δημόσιας παρέμβασης στη Θεσσαλονίκη (και σε μεγάλο βαθμό στην Ελλάδα γενικότερα), σε σχέση με τις αντίστοιχες λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και περιφέρειες της Ε.Ε., για χρονικό διάστημα τουλάχιστον δεκαετίας (Πίν. 1 και Διάγραμμα 1), ίσως υπονομεύει τις προοπτικές και τις δυνατότητές της, ακόμα και στο γενικά θεωρούμενο «ευνοϊκότερο» (σε σχέση με την Ε.Ε.) βαλκανικό πλαίσιο.

Από την άλλη πλευρά, καθώς οι ανάγκες προσαρμογής στην ιδιαίτερα ανταγωνιστική οικονομία της γνώσης απαιτούν μακροχρόνιες δεσμεύσεις πόρων, και στην Ε.Ε., με βάση τη στρατηγική της Λισαβόνας, οι υποδομές αντιμετωπίζονται ως προϋπόθεση αλλά όχι πλέον ως προτεραιότητα, είναι φανερό ότι άμεσα θα υπάρξουν εντάσεις κατά την προγραμματική διαδικασία (σχεδιασμό και υλοποίηση) που πιθανότατα θα έχουν και σοβαρό κοινωνικό αντίκτυπο.

Η μετακίνηση προς μια οικονομία της γνώσης δεν είναι χωρίς αντιφάσεις (Jessop 2000), ούτε –πολύ περισσότερο– κοινωνικά ουδέτερη. Είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση συμπετεριανής «δημιουργικής καταστροφής», «...καθώς στην πραγματικότητα λίγα μπορείς να μάθεις χωρίς [ταυτόχρονα] να ξεχάσεις»³⁰ (Lundvall et al. 2002: 226). Έτσι, είναι σχεδόν βέβαιο ότι στην πορεία αυτή θα δημιουργηθούν πιέσεις στην κοινωνική συνοχή με τη μορφή πόλω-

30. Ελεύθερη απόδοση του κειμένου: «in fact there is little learning without forgetting».

σης σε «... όρους εισοδημάτων και απασχόλησης» (στο ίδιο). Η αντιμετώπιση αυτών των τάσεων δεν είναι εύκολη και απαιτεί ευρύτερη κοινωνική συναίνεση και χάραξη αντίστοιχων πολιτικών για την αντιμετώπισή τους. Από την πλευρά αυτήν είναι αναγκαίες οι ξεκάθαρες και διαφανείς επιλογές και η διαμόρφωση μιας αναπτυξιακής στρατηγικής για κάθε περιφέρεια και χώρα που βρίσκεται σε συνέργια, αλλά δεν περιορίζεται και δεν εξαντλείται στην υλοποίηση της πολιτικής συνοχής της Ε.Ε. στον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο.

Η μητροπολιτική Θεσσαλονίκη, αν και ξεκίνησε ως τοπικό κυρίως δράμα με ιστορικού τύπου αναφορές, φαίνεται ότι μπορεί να αποκτήσει νόημα ως στρατηγική επιλογή για την ανάπτυξη στις σύγχρονες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης και του χωρικού ανταγωνισμού, της διευρυνόμενης Ευρώπης και των ανακατατάξεων στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο της ΝΑ Ευρώπης. Η πραγμάτωση του οράματος, πέρα από τη διατύπωσή του με σύγχρονους όρους, προϋποθέτει ταυτόχρονα τον αναπροσανατολισμό των κατευθύνσεων και του περιεχομένου της δημόσιας παρέμβασης προς τις μορφές εκείνες που θεωρείται ότι υποστηρίζουν τη Θεσσαλονίκη στο διαμορφούμενο πλαίσιο της «οικονομίας της γνώσης», χωρίς όμως να παραμελούν τις αρνητικές συνέπειες στο κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Με έμφαση σε τομείς που υποστηρίζουν την ανταγωνιστικότητα του παραγωγικού συστήματος και την καινοτομία, και παράλληλα σε αυτούς που βελτιώνουν την κοινωνική συνοχή και την ποιότητα του περιβάλλοντος, έχοντας επίγνωση ότι οι δύο αυτές κατευθύνσεις είναι, σε τελευταία ανάλυση, αντιφατικές, δεδομένου ότι αντιστοιχούν σε διαφορετικά αξιακά πλαίσια και προτεραιότητες. Προϋποθέτει επίσης την αποδέσμευση από τη λογική της αποσπασματικής αντιμετώπισης προβλημάτων και της εκτέλεσης μεμονωμένων έργων υποδομής και τη σύγκλιση των προσπαθειών με βάση ένα ενιαίο πλαίσιο, δηλαδή ένα στρατηγικό σχέδιο για τη μητροπολιτική περιοχή που θα είναι προϊόν διαδικασιών κοινωνικής διαβούλευσης, δημοκρατικής συμμετοχής και οργανωμένου κοινωνικού ελέγχου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

- Begg, I. (1999), «Cities and Competitiveness», *Urban Studies*, 36(5-6): 795-809.
- Begg, I. (επιμ.) (2002), *Urban Competitiveness. Policy for Dynamic Cities*, Bristol: Policy Press.
- Brenner, N. (1999), «Globalisation as Reterritorialisation: The Re-scaling of Urban Governance in the European Union», *Urban Studies*, 36(3): 431-451.
- Brenner, N. (2003α) «“Glocalization” as a State Spatial Strategy: Urban Entrepreneurialism and the New Politics of Uneven Development in Western Europe», στο Peck, J., Yeung, H. (επιμ.), *Remaking the Global Economy: Economic-Geographical Perspectives*, London & Thousand Oaks: Sage.
- Brenner, N. (2003β), «Metropolitan Institutional Reform and the Rescaling of State Space in Contemporary Western Europe», *European Urban and Regional Studies*, 10(4): 297-324.
- Camagni, R. (2002), «On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?», *Urban Studies*, 39(13): 2395-2411.
- Cambridge Econometrics, ECORYS-NEI, Martin, R. (2003), *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*, A Final Report for the European Commission, Directorate-General Regional Policy, <http://www.camecon.com/services/europe/research1.htm> (πρόσβαση 15/11/2004).

- Cheshire, C. P., Gordon, R. I. (1995), *Territorial Competition in an Integrating Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Commission of the European Communities (CEC) (2005), *Cohesion Policy and Cities: The Urban Contribution to Growth and Jobs in the Regions*, Commission staff working paper, Brussels, 23/11/2005, http://europa.eu.int/comm/regional_policy/consultation/urban/contri_urban_en.pdf.
- Competitiveness Advisory Group (1999), *Sustainable Competitiveness*, Report to the President of the Commission and the Heads of State and Government, September 1999, http://europa.eu.int/comm/cdp/cag/publications/rapport4/index_en.htm (πρόσβαση 25/3/2006).
- Cooke, P. (2002) *Knowledge Economies. Clusters, Learning and Cooperative Advantage*, London: Routledge.
- Cooke, P., Morgan K. (1998), *The Associational Economy: Firms, Regions, and Innovation*, Oxford: Oxford Press.
- Dunford, M., Kafkalas, G. (1992), «The Global-Local Interplay, Corporate Geographies and Spatial Development Strategies in Europe», στο Dunford, M., Kafkalas, G. (επιμ.), *Cities and Regions in the New Europe: The Global-Local Interplay and Spatial Development Strategies*, London: Belhaven, σ. 3-38.
- Ernst, D., Lundvall, B. A. (1997), *Information Technology in the Learning Economy. Challenges for Developing Countries*, DRUID Working Paper No. 97-12, Danish Research Unit for Industrial Dynamics.
- European Commission (E.C.) (1998), *Sustainable Urban Development in the E.U.: A Framework for Action*, http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/pdf/caud/caud_en.pdf (πρόσβαση 10-9-2005).
- European Commission (E.C.) (1999α), *ESDP – European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission (E.C.) (1999β), *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*, http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/toc_en.htm (πρόσβαση 28/11/2004).
- European Commission (E.C.) (2001), *Unity, Solidarity, Diversity for Europe, Its People and Its Territory. Second Report on Economic and Social Cohesion*, http://europa.eu.int/comm-regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/p32_en.pdf (πρόσβαση 24/9/03).
- European Commission (E.C.) (2004), *A New Partnership for Cohesion, Convergence, Competitiveness, Cooperation. Third Report on Economic and Social Cohesion*, http://www.europa-eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3_en.htm (πρόσβαση 5/5/2004).
- European Round Table of Industrialists (ERT) (2006), *ERT Milestones and Chairmen*, http://www.ert.be/ert_milestones_and_its_chairmen.htm (πρόσβαση 28/3/2006).
- Hadjimichalis, C. (2003), «Imagining Rurality in the New Europe and Dilemmas for Spatial Policy», *European Planning Studies*, 11(2): 103-113.
- Hardy, S., Hart, M., Albrechts, L., Katos, A. (1995), *An Enlarged Europe. Regions in Competition?*, London: Regional Studies Association, Jessica Kingsley Publishers.
- Harvey, D. (1985), *The Urbanization of Capital. Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*, Oxford: Blackwell.
- Heinelt, H., Getimis, P., Kafkalas, G., Smith, R., Swyngedouw, E. (επιμ.) (2002), *Participatory Governance in Multi-Level Context. Concepts and Experience*, Opladen: Leske + Budrich.
- Hirst, P., Thompson, G. (1999), *Globalization in Question*, β' έκδ. πλήρως αναθεωρημένη και ενημερωμένη, Cambridge: Polity Press.
- Hudson, R. (1999), «The Learning Economy, the Learning Firm and the Learning Region: A Sympathetic Critique of the Limits to Learning», *European Urban and Regional Studies*, 6: 59-72.
- Isard, W. (1960), *Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science*, Cambridge, MA, & London: The MIT Press.
- Jessop, B. (2000), «The State and the Contradictions of the Knowledge-Driven Economy», Department of Sociology, Lancaster University, <http://www.comp.lancs.ac.uk/fss/sociology/papers/Jessop-State-and-Contradictions.pdf>, (πρόσβαση 12/3/2006). Δημοσιεύτηκε επίσης στο Bryson, J. R., Daniels, P. W., Henry, N. D., Pollard, J. (επιμ.), *Knowledge, Space, Economy*, London: Routledge.
- Jessop, B. (2003), «The Spatiotemporal Dynamics of Capital and its Globalization – and How They Challenge State Power and Democracy», Department of Sociology, Lancaster University, <http://www.comp.lancs.ac.uk/fss/sociology/papers/jessop-spatiotemporal-dynamics-of-capital.pdf> (πρόσβαση 12/3/2006).
- Kafkalas, G., Komninos, N. (1999), «The Innovative-Region Strategy: Lessons from the Central

- Macedonia Regional Technology Plan», στο Morgan, K., Nauwelaers, C. (επιμ.), *Regional Innovation Strategies. The Challenge for Less-Favoured Regions*, London: The Stationary Office and Regional Studies Association, σ. 96-118.
- Krugman, P. (1996), «Making Sense of the Competitiveness Debate», *Oxford Review of Economic Policy*, 12(3): 17-25.
- Lovering, J. (1999), «Theory Led by Policy: The Inadequacies of the “New Regionalism” (Illustrated from the Case of Wales)», *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2): 379-395.
- Lundvall, B. A., Johnson, B., Andersen, E. S., Dalum, B. (2002), «National Systems of Production, Innovation and Competence Building», *Research Policy*, 31: 213-231.
- Lundvall, B. A., Johnson B. (1994), «The Learning Economy», *Journal of Industry Studies*, 1: 23-41.
- Mazower, M. (2004), *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews 1430-1950*, London: Harper Perennial.
- Morgan, K., Nauwelaers, C. (επιμ.) (1999), *Regional Innovation Strategies. The Challenge for Less-Favoured Regions*, London: The Stationary Office and Regional Studies Association.
- Morgan, K. (1997), «The Learning Region: Institutions, Innovation, and Regional Renewal», *Regional Studies*, 31(5): 491-503.
- Ohmae, K. (1995), *The End of the Nation-State: The Rise of the Regional Economies*, New York: Free Press.
- Perroux, F. (1955/1970), «Note on the Concept of “Growth Poles”», στο McKee, D., Dean, D. R., Leahy, H. W. (επιμ.), *Regional Economics: Theory and Practice*, New York: The Free Press, σ. 93-103.
- Putman, R. (με τους R. Leonardi και R. Y. Nanetti) (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Storper, M. (1997), *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*, New York: The Guilford Press.
- Storper, M., Walker, R. (1989), *The Capitalist Imperative: Territory, Technology and Industrial Growth*, Oxford: Basil Blackwell.
- Urban Studies* (1999), «Special Issue on Competitive Cities», 36(5-6).
- Van der Pijl, K. (2006), «A Lockean Europe?», *New Left Review*, 37: 9-37.
- World Commission On Environment and Development (WCED) (1987), *Our Common Future*, Oxford: Oxford University Press.

ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

- Γετίμης, Π. (2000), «Εναλλακτικές μορφές αστικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη», στο Ε. Ανδρικοπούλου, Γ. Κανκαλάς (επιμ.), *Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος*, Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 468-486.
- Γετίμης, Π., Κανκαλάς, Γ. (επιμ.) (2003), *Μητροπολιτική διακυβέρνηση. Διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα: Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού (ΙΑΠΑΔ), Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Δελλαδέτσιμας, Π. Μ. (2000), «Η ανάπτυξη του αστικού χώρου στην Ελλάδα και το έγγειο απόθεμα», στο *Οικονομική ιστορία της Θεσσαλονίκης και ο ρόλος της ως περιφερειακό κέντρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, σ. 213-219.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕΚ) (1992), *Ευρώπη 2000. Προοπτικές ανάπτυξης του κοινοτικού εδάφους*, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕΚ) (1994α), *Απόφαση της Επιτροπής της 13 Ιουλίου 1994 σχετικά με την κατάρτιση του ΚΙΣ για τις κοινοτικές διαρθρωτικές παρεμβάσεις στις ελληνικές περιφέρειες τις οποίες αφορά ο στόχος αριθμός 1 δηλαδή στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας*, Βρυξέλλες (υπηρεσιακό κείμενο).
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕΚ) (1994β), ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας 1994-1999, *Απόφαση της Επιτροπής της 29 Ιουλίου 1994 για την υλοποίηση ενός Πολυταμειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, το οποίο εντάσσεται στο Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης για τις διαρθρωτικές παρεμβάσεις στις περιφέρειες του στόχου αριθ. 1 στην Ελλάδα*, Βρυξέλλες (υπηρεσιακό κείμενο).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ε.Ε.) (1995), *Ευρώπη 2000+. Συνεργασία για τη χωροταξία στην Ευρώπη*, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ε.Ε.) (1997), *Πρώτη Έκθεση για την Οικονομική και Κοινωνική Συνοχή*, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

- Θωΐδου, Ε. (2005α), «Θεσσαλονίκη, μητροπολιτικό κέντρο για την ανάπτυξη και τη συνοχή στην Περιφέρεια», *Πρακτικά του Αναπτυξιακού Συνεδρίου της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας «Στρατηγική της Ανάπτυξης 2007-2013»*, Θεσσαλονίκη, 10-11 Ιουνίου 2005.
- Θωΐδου, Ε. (2005β), *Περιφερειακή πολιτική και χωρική ανάπτυξη: η υλοποίηση της δημόσιας παρέμβασης στον περιφερειακό χώρο με έμφαση στην Κεντρική Μακεδονία (1989-1999)*, διδακτορική διατριβή, Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΑΠΘ.
- Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού (ΙΑΠΑΔ), Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΣΔΔΑ) (2003) *Μητροπολιτική διακυβέρνηση. Στρατηγικό πλαίσιο εφαρμογής σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη*, Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Καλογήρου, Ν. (2000), «Η Θεσσαλονίκη του 20ού αιώνα. Οι μετασχηματισμοί της πόλης και της ενδοχώρας», στο *Οικονομική ιστορία της Θεσσαλονίκης και ο ρόλος της ως περιφερειακού κέντρου της Νοτιοανατολικής Ευρώπης*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, σ. 13-18.
- Καυκαλάς, Γ., Λαμπριανίδης, Λ., Παπαμίχος, Ν. (2000), *Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης. Σύνοψη σχεδίου δράσης*, Θεσσαλονίκη: ΟΡΘΕ, ΑΠΘ και Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, <http://estia.arch.auth.gr/thessaloniki/strategic-plan/thess-action-plan-fin-Web.pdf> (πρόσβαση 10/3/2006).
- Καυκαλάς, Γ., Φουτάκης, Δ. (2004), «Οικονομικός χώρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης», στο Μαρούλης, Ν., Τόλιας, Ι. (επιμ.), *Τεχνολογική προοπτική διερεύνηση στην Κεντρική Μακεδονία: Η Κεντρική Μακεδονία προς το 2018*, Θεσσαλονίκη: Επιτροπή Ερευνών / ΑΠΘ, σ. 394-448.
- Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) (1997), *Μελέτη αξιολόγησης των ΠΕΠ του ΚΠΣ 1994-1999*, Εκθέσεις αριθμός 28, Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Κομνηνός, Ν. (1998), *Η καινοτόμος περιφέρεια*, Αθήνα: Gutenberg.
- Λαμπριανίδης, Λ. (2000), «Οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-Βαλκανικής: η Θεσσαλονίκη σε αναζήτηση ενός νέου ρόλου», στο *Οικονομική ιστορία της Θεσσαλονίκης και ο ρόλος της ως περιφερειακού κέντρου της Νοτιοανατολικής Ευρώπης*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, σ. 97-108.
- Λαμπριανίδης, Λ. (2001), «Θεσσαλονίκη, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης '97: ένα μεγάλο γεγονός αλλά και μια χαμένη ευκαιρία: κάποια συμπεράσματα – οδηγός για το μέλλον», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, στ (31): 65-98.
- Λαμπριανίδης, Λ. (2004), «Χωρική ανάπτυξη και αναδιάρθρωση της υπαίθρου στην Ευρώπη: ο ρόλος της επιχειρηματικότητας», στο Καυκαλάς, Γ. (επιμ.), *Ζητήματα χωρικής ανάπτυξης. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές*, Αθήνα: Κριτική, σ. 107-132.
- Μοσκόφ, Κ. (1978), *Θεσσαλονίκη: τομή της μεταπρατικής πόλης*, β' έκδ. αναθεωρημένη, Αθήνα: Στοχαστής.
- Οικονόμου, Δ. (2000), «Ο διεθνής μητροπολιτικός ρόλος της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και ο νέος ευρωπαϊκός χώρος», στο Ανδρικοπούλου, Ε., Καυκαλάς, Γ. (επιμ.), *Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος: η διεύθυνση και η γεωγραφία της ευρωπαϊκής ανάπτυξης*, Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 444-467.
- Παπαμίχος, Ν., Γερολύπου, Α., Κανουόλα, Κ., Χαστάογλου, Β., Χατζημιχάλης, Κ. (1995), *Η Θεσσαλονίκη στον 21ο αιώνα. Ανάπτυξη-περιβάλλον-πολιτισμός, συμβολή στον στρατηγικό σχεδιασμό*, Έκθεση ερευνητικού προγράμματος, Θεσσαλονίκη: ΥΠΕΧΩΔΕ / Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Θεσσαλονίκης και ΑΠΘ.
- Παπαμίχος, Ν., Χαστάογλου, Β. (2000), «Δυτική Θεσσαλονίκη: δυνατότητες και προοπτικές για την ανασύνταξη του μητροπολιτικού χώρου», στο *Οικονομική ιστορία της Θεσσαλονίκης και ο ρόλος της ως περιφερειακού κέντρου της Νοτιοανατολικής Ευρώπης*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, σ. 207-212.
- Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (ΠΚΜ) (1990), *Περιφερειακό Λειτουργικό Πρόγραμμα 1990-1993*, Μάιος 1990, Θεσσαλονίκη (υπηρεσιακό κείμενο)
- Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (ΠΚΜ) (2000), *Σχέδιο Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος 2000-2006*, Δεκέμβριος 2003 (υπηρεσιακό κείμενο).
- Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (ΠΚΜ) (2005α), *Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κεντρικής Μακεδονίας* (αναθεωρημένο, Δεκέμβριος 2005), <http://www.perkm.gr> (πρόσβαση 21/4/06)
- Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (ΠΚΜ) (2005β), *Πρόταση (όραμα - βασικές προτεραιότητες ανάπτυξης) της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας για την προγραμματική περίοδο 2007-2013, εν όψει του 1ου Εθνικού Αναπτυξιακού Συνεδρίου*, <http://www.hellaskps.gr/programper4/html/synedrio1/default.htm> (πρόσβαση 21/4/06).
- Τσιούτρας, Γ. (2005), «Η Θεσσαλονίκη στις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής», άρθρο του Γενικού Γραμματέα της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, πρώην πρότανη του Πανε-

- πιστημίου Μακεδονίας, καθηγητή Γιώργου Τσιότσα, 06/09/2005, <http://www.rcm.gr/> (πρόσβαση 21/4/06).
- Υπουργείο Ανάπτυξης (ΥΠΑΝ) (2005), *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα». Συμπλήρωμα Προγραμματισμού*, http://www.antonistikitita.gr/epan/site/Program/AdditionalProg/t_docpage?doc=/docs/MainDocuments/Texts/Sympliroma/aksonas_4 (πρόσβαση 21/4/06).
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (ΥΠΕΘΟ) (1989-1999), *Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων: Αναλυτικός Χωροταξικός Πίνακας Εκτελέσεως ΠΔΕ (αδημοσίευτοι ετήσιοι αναλυτικοί πίνακες κατά Τομέα, Υποτομέα και έργο-δράση, ετών 1989-1999)*.
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (ΥΠΕΘΟ) (1999), *Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006: Περιφερειακό Σκέλος*, Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας.
- Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης (ΥΜΑΘ), Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (ΠΚΜ), Όργανισμός Θεσσαλονίκης (ΟΡΘΕ) (2002), *Πρόταση για το Στρατηγικό Σχέδιο Βιώσιμης Ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης: Άξονες και Δράσεις Προτεραιότητας 2010. Αποτελέσματα κοινωνικού διαλόγου* (επιστημονική ευθύνη σύνταξης: Γ. Κανκαλάς, Α. Λαμπριανίδης, Ν. Παπαμύχης), Θεσσαλονίκη, <http://estia.arch.auth.gr/thessaloniki/strategic-plan/Docs/Strategic%20Plan%20Final%20V3.pdf> (πρόσβαση 10/3/2006).
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών (ΥΠΟΙΟ) (2004), *Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006 (Αναθεωρημένο 2004)*, <http://www.hellaskps.gr/Index2.htm>.
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ), Ομάδα Μελετών Περιβάλλοντος (ΟΜΕΠ) (1999), *Κεντρική Μακεδονία: Χωροταξικό σχέδιο περιφέρειας, Τελική Έκθεση*, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ / ΟΜΕΠ.
- Φουτάκης, Δ. (2002), «Χωρική ανταγωνιστικότητα και περιφερειακές ανισότητες: νέες προσεγγίσεις και ερμηνείες», *Τόπος*, 18-19: 45-60.
- Φουτάκης, Δ. (2004), «Χώρος, ανταγωνιστικότητα και κοινωνικό κεφάλαιο: μια κριτική ανασκόπηση», στο Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Ζητήματα χωρικής ανάπτυξης. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές*, Αθήνα: Κριτική, σ. 39-71.
- Φουτάκης, Δ., Μουτσιάκης, Ε. (2004), «Γεωγραφικός προσδιορισμός μητροπολιτικών περιοχών: η περίπτωση της Θεσσαλονίκης», *Πρακτικά 7ου Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου*, τόμ. Α', Μυτιλήνη: Ελληνική Γεωγραφική Εταιρεία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, σ. 577-585.
- Χατζημιχάλης, Κ. (2005), *Μητροπολιτικές περιοχές στην Ελλάδα, ανταγωνισμός και διεθνοποίηση: κριτικές σκέψεις για την Αθήνα*, ανακοίνωση στο Συνέδριο του περιοδικού *Γεωγραφίες* «Γεωγραφίες της Μητρόπολης. Όψεις του φαινομένου στον ελληνικό χώρο», Θεσσαλονίκη, 21-23 Οκτωβρίου 2005, mimeo.

Η ΔΙΑΧΥΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ: ΠΡΟΑΣΤΙΟΠΟΙΗΣΗ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Ευγένιος Μπαλάσης*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διχοτόμηση *πόλης/υπαίθρου* και το τόσο βοηθητικό στην ανάλυση αντιθετικό δίπολο *αστικού/αγροτικού* έχουν κλονιστεί, ως έννοιες, από τη διάχυση και την εδραίωση του αστικού τρόπου ζωής στον αγροτικό χώρο και από την αύξηση της κινητικότητας του αστικού και αγροτικού πληθυσμού, ανοίγοντας νέες προοπτικές στην οικονομική, κοινωνική και χωρική ανάλυση. Παρότι απέχουμε μάλλον αρκετά από μια «αγροτική αναγέννηση», από μια ριζική δομική αλλαγή στην κοινωνική σύνθεση και στο παραγωγικό μοντέλο της υπαίθρου, εμφανίζονται ήδη έντονες συγκρούσεις και μεταμορφώσεις στην περιφέρεια των δύο μητροπολιτικών περιοχών της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Ειδικά στον εξωαστικό χώρο της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, οι αλλαγές σχετίζονται κυρίως με την εντεινόμενη ανάπτυξη της πόλης της Θεσσαλονίκης και την εξάπλωση της προαστιακής και παραθεριστικής κατοικίας στον ευρύτερο χώρο γύρω από αυτήν. Η *προαστιοποίηση των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου*, ως μορφή διάχυσης του αστικού φαινομένου, είναι δυνατό να περιγραφεί και να εντοπιστεί σε κλίμακες χωροταξικού σχεδιασμού σε περιφερειακό επίπεδο, αλλά και να αντιμετωπιστεί συστηματικά κατά τις διαδικασίες πολεοδομικού σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο.

The Urban Phenomenon Diffusion: Suburbanisation of the Rural Residential Areas

Eugenios Balassis

ABSTRACT

Both the division between *city/country* and the opposing binary *urban/rural*, so helpful for analysis purposes, have been shaken, as concepts, due to the diffusion and the consolidation of the urban ways of living in rural space and due to the increase in urban and rural population mobility, opening up new prospects in economic, social and spatial analysis. Although we still stand far from a “rural renaissance” – from a radical structural change in the social composition and in the production model of rural space – intense conflicts and metamorphoses are already apparent in the periphery of the two metropolitan areas of Athens and Thessaloniki. In the non-urban space of the Region of Central Macedonia, in particular, these changes are related mainly to the intensified growth of Thessaloniki and to the spread of suburban and seasonal residence in a wider peri-urban area. The *suburbanisation of the rural residential areas*, as an expression of the urban phenomenon diffusion, could be described and located through spatial planning scales on a regional level, but could also be handled systematically through town-planning processes on the local level.

* Αρχιτέκτονας, μεταπτυχιακός φοιτητής «Γεωγραφική Ανάλυση και Χαρτογραφική Παραγωγή», Τμήμα Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών, ΑΠΘ, e-mail: eugbal@mail.gr.

1. Εισαγωγή

1. Η *ύπαιθρος* ή *ύπαιθρος χώρα* (rural), ως όρος, εκφράζει τον νέο γεωγραφικό, οικονομικό και κοινωνικό χώρο, το πεδίο όπου η αγροτική οικογένεια καλείται να αναδιαμορφώσει τις στρατηγικές της και να επιτελέσει τους νέους της ρόλους (Μουσιδής 2001).

Η *ύπαιθρος*,¹ αυτό που μέχρι πρότινος οριζόταν αντιθετικά ως προς την πόλη, αυτό που περισσεύει όταν αφαιρέσουμε τις αστικές περιοχές, είναι πλέον ευρέως αποδεκτό ότι είναι ένας *πολύμορφος και πολυλειτουργικός χώρος* που χαρακτηρίζεται από *ανομοιογένεια και περιπλοκότητα* (Λαμπριανίδης 2001). Κάθε «*ύπαιθρος*» είναι μια ξεχωριστή ενότητα με ασαφή όρια, αλλά με τη δική της ταυτότητα και δυναμική, που όχι μόνο δεν ετεροκαθορίζεται από τη μητρόπολη ή τις αστικές συγκεντρώσεις που εμπεριέχει, αλλά σε πολλές περιπτώσεις είναι αυτή που τους δίνει *χαρακτήρα και καθορίζει τις δυνατότητές τους*. Το φαινόμενο της αστικοποίησης της υπαίθρου βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, με τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει ο ελληνικός χώρος να παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της υπαίθρου, αλλά και των πόλεων. Η βελτίωση των συνδέσεων και των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας έχει επιτρέψει μια συνεχή χωρική και κοινωνική εξομοίωση του αγροτικού χώρου με τον αστικό, μια εξομάλυνση των χαρακτηριστικών τους, μέσω της διάχυσης των προϊόντων, των καταναλωτικών προτύπων και των τρόπων ζωής. Αυτή η διάχυση του αστικού φαινομένου δείχνει να συνοδεύεται από τη συνολική υποχώρηση της αγροτικής παραγωγής, με ένα μικρό αλλά σημαντικό ποσοστό τριτογενεοποίησης κάποιων δυναμικών της κλάδων. Η *ύπαιθρος* εξελίσσεται σε προνομιακό χώρο διαφοροποίησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων προς ένα αειφορικό παραγωγικό μοντέλο, αφενός διαθέτοντας νέα προϊόντα και υπηρεσίες στην αγορά του αστικού κέντρου, αφετέρου αναπτύσσοντας σχέσεις ανταγωνιστικότητας μεταξύ των περιοχών της υπαίθρου και τοπικού/παγκόσμιου για διακεκριμένα προϊόντα και παραγωγικές εξειδικεύσεις.

Παράλληλα, στον εξωαστικό χώρο της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας (ΠΚΜ), από την οποία αντλούνται τα παραδείγματα της παρούσας εργασίας, εμφανίζεται ολοένα και εντονότερη οικιστική δραστηριότητα ως διάσπαρτη δόμηση, ανάμεσα σε διακεκριμένες –όχι απαραίτητα θεσμοθετημένες– παραγωγικές ζώνες που στηρίζουν και τρέφουν τα αστικά κέντρα. Από τη μία, τα εντεινόμενα κοινωνικά προβλήματα και η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στις πόλεις οδηγούν ένα μέρος του αστικού πληθυσμού να αναζητά κατοικία στους μικρούς οικισμούς της μητροπολιτικής περιφέρειας. Ζωτικής σημασίας περιβαλλοντικές και κοινωνικές λειτουργίες βρίσκουν διέξοδο στην *ύπαιθρο*, σηματοδοτώντας νέες σχέσεις συμβίωσης και αλληλοτροφοδότησης πόλης-υπαίθρου. Από την άλλη, η φύση, η τοπικότητα και η παράδοση λειτουργούν ως ελκτικός μηχανισμός κυρίως για τα μεσαία και υψηλά εισοδηματικά στρώματα του αστικού πληθυσμού, που αναζητά χώρο για την παραθεριστική του κατοικία.

Τα φαινόμενα αυτά, που συμπεκνώνονται στο νεολογισμό *rurbanisation*, εμφανίζονται και στην ελληνική *ύπαιθρο*, κυρίως στην περιφέρεια της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Παρατηρείται δηλαδή μια οικιστική δραστηριότητα, πέρα από τα τυπικά προάστια, στην *ύπαιθρο* της μητροπολιτικής περιφέρειας, με χαρακτηριστικά που μοιάζουν να τη διαφοροποιούν σημαντικά από την παρελθούσα διαδικασία δημιουργίας των προαστίων.

Βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι η *προαστιοποίηση των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου*, με τον τρόπο που συμβαίνει στη ΠΚΜ είναι ο προπομπός μιας ευρύτερης αλλαγής και ανάπτυξης των νέων σχέσεων πόλης-υπαίθρου στον ελλαδικό χώρο.

Στόχος αυτής της εργασίας είναι η διερεύνηση των ήδη διαμορφωμένων

χωρικών χαρακτηριστικών της ΠΚΜ, αλλά και του θεσμικού πλαισίου παραγωγής χώρου στην ύπαιθρο, που λειτουργούν υποστηρικτικά στη διαδικασία προαστιοποίησης των μικρών οικισμών της. Η προσέγγιση του φαινομένου γίνεται με την παρατήρηση των επιλογών χωροθέτησης της κατοικίας² και των αμφίδρομων μετακινήσεων των κατοίκων, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής πραγματικότητας για την ιδιοκτησία και τη δόμηση.

Ξεκινώντας μια πρώτη εκτίμηση της εμβέλειας των «οικιστικών πιέσεων»³ με κέντρο τη μητρόπολη και τον κατ' αρχάς καθορισμό της περιοχής που τις δέχεται, επισημαίνονται τα χαρακτηριστικά και οι δυνατότητες του χώρου, όπως αυτές αποτυπώνονται στο Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της ΠΚΜ (ΠΠΧΣΑΑ-ΠΚΜ). Στη συνέχεια, μέσα από τα σχέδια δύο καποδιστριακών δήμων που βρίσκονται στα όρια αυτής της ζώνης αλληλεπίδρασης με τη Θεσσαλονίκη, περιγράφεται συνοπτικά η κατάσταση που έχει διαμορφωθεί βάσει των νομοθετικών προβλέψεων της Εκτός Σχεδίου Δόμησης και των σχεδιαστικών εργαλείων, των Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ) και των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΓΠΣ).⁴ Παράλληλα σχολιάζονται η συνεχής κατάτμηση της ιδιοκτησίας και η αυθαίρετη δόμηση ως οι «άτυπα ενδεδειγμένες» αναπτυξιακές εναλλακτικές που υποστηρίζουν την προαστιοποίηση των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου, αλλά και ο προγραμματισμός των τοπικών αρχών και φορέων για το μέλλον του δικού τους βιωμένου χώρου. Ενώ δηλαδή στην αρχή γίνεται περιγραφή και εντοπισμός του φαινομένου σε χωροταξικό επίπεδο με κέντρο τη μητρόπολη και αναφορά στην ύπαιθρο της ΠΚΜ, συνεχίζεται από το τοπικό επίπεδο των οικισμών του Δ. Κολινδρού Πιερίας και του Δ. Παναγίας Χαλκιδικής, με αναφορά στο μητροπολιτικό κέντρο.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή μιας σειράς αρχικών συμπερασμάτων σχετικά με τα εργαλεία που διατίθενται από το θεσμικό πλαίσιο προς την κατεύθυνση του προγραμματισμένου σχεδιασμού της προαστιοποίησης και με μια σύντομη αναφορά στις από χρόνια παγιωμένες νοοτροπίες και αντιλήψεις σχετικά με τη μικρή ιδιοκτησία.

Ο εξωαστικός χώρος και η ύπαιθρος της Κεντρικής Μακεδονίας – Στοιχεία από το ΠΠΧΣΑ-ΠΚΜ

Η γεωμορφολογία και τα φυσικά χαρακτηριστικά της περιφέρειας υπήρξαν καθοριστικά για τον τρόπο ανάπτυξης του μητροπολιτικού κέντρου, των αστικών συγκεντρώσεων, των επιμέρους οικιστικών δικτύων και των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η περιφέρεια οριοθετείται από τους ορεινούς όγκους:

- Ολύμπου - Πιερίας
- Βερμίου - Βόρα - Πάικου
- Κερκίνης - Όρβηλου - Μενοίκιου - Παγγαίου.

Στο εσωτερικό της αναπτύσσονται δύο χαμηλότερες οροσειρές:

- Χορτιάτη - Χολομώντα - Στρατωνικού
- Μαυροβουνίου - Βερτίσκου - Κερδυλίων,

που περικλείουν την περιοχή των λιμνών Κορώνειας και Βόλβης και δημιουργούν διακριτές πεδινές περιοχές και παράκτιες ζώνες.

Στις πεδινές και λοφώδεις εκτάσεις από την Αριδαία και την Αξιούπολη ως το Κιλκίς, και μέχρι τις εκβολές των ποταμών Αλιάκμονα, Λουδία, Αξιού και Γαλλικού στον Θερμαϊκό, αναπτύχθηκε ένα πυκνό πλέγμα οικισμών και

2. Πρόκειται για εκτιμήσεις βασισμένες σε αυτοψίες και παρατηρήσεις πεδίου που έγιναν κατά την περίοδο 2002-2006 στις περιοχές των Δήμων Μίκρας, Θερμαϊκού, Καλλικράτειας, Πολυγύρου, Ορμυλίας, Συκιάς, Ζερβοχωριών, Παναγίας και Λαγκαδά, Μυγδονίας, Εχεδώρου, Αγ. Αθανασίου, Κολινδρού, Δίου, Κατερίνης, Κιλκίς.

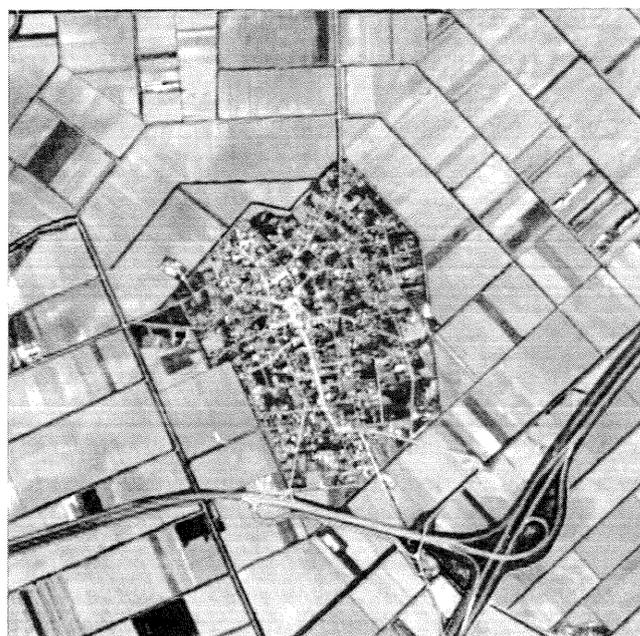
3. Ο όρος *οικιστικές πιέσεις* υποδηλώνει συνήθως τη μονόδρομη διαδικασία οικιστικής ανάπτυξης από τους κατοίκους του αστικού κέντρου στον αγροτικό χώρο, πολύ συχνά δε και με αρνητική σημασία. Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται αντί αυτού ο όρος *οικιστική δραστηριότητα*. Κρίνεται σκόπιμο να αναδειχθεί η αμφίπλευρη βούληση, καθώς ο ολοένα και πιο «αστικοποιημένος» πληθυσμός της υπαίθρου συμμετέχει ενεργά στην προαστιοποίηση των περιοχών κατοικίας του αγροτικού χώρου.

4. Με τον όρο ΓΠΣ στην παρούσα εργασία νοούνται και τα Σχέδια Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης (ΣΧΟΟΑΠ) που αφορούν σε δήμους που ο μεγαλύτερος οικισμός τους είναι κάτω των 2.000 κατοίκων.

5. Τα αριθμητικά μεγέθη στρογγυλοποιούνται έτσι ώστε να παρουσιάζεται η τάξη μεγέθους, μια και στην παρούσα φάση της έρευνας αυτής δεν χειριζόμαστε ακόμη ποσοτικά δεδομένα.

δραστηριοτήτων. Εκτός από τα μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα (Κιλκίς, Έδεσσα, Βέροια, Νάουσα, Γιαννιτσά, Αλεξάνδρεια), υπάρχουν περισσότεροι από 200 οικισμοί⁵ αγροτικού χαρακτήρα κάτω των 10.000 κατοίκων. Ο πλούσιος υδροφόρος ορίζοντας και τα γόνιμα εδάφη επέτρεψαν υψηλές γεωργικές και κτηνοτροφικές αποδόσεις ικανές αφενός να τροφοδοτήσουν την αγορά της Θεσσαλονίκης αλλά και ολόκληρης της Μακεδονίας και αφετέρου να συγκρατήσουν τελικά σε μεγάλο βαθμό τον πληθυσμό των μικρών οικισμών του κάμπου και τις κοινωνικές δομές τους, ακόμη και στις περιόδους της έντονης μετανάστευσης. Θεωρείται ως μία από τις πιο «ευνοημένες» υπαίθρους της Μακεδονίας, καθώς οι κάτοικοι απολαμβάνουν την ιδιαίτερη προσοχή του κεντρικού κράτους, με τακτικές επιδοτήσεις σε εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) και μεγάλες χρηματοδοτήσεις μέσω των Leader και του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Πλαισίου (ΠΕΠ) Κεντρικής Μακεδονίας για τη στήριξη της αγροτικής παραγωγής και τον εκσυγχρονισμό της. Παράλληλα, η διέλευση των μεγάλων οδικών αξόνων και του σιδηροδρομικού δικτύου υπήρξε κομβικής σημασίας για την εξάπλωση των παραγωγικών μονάδων του δευτερογενούς τομέα στην πεδινή ύπαιθρο, τόσο του Νομού Κιλκίς όσο και του Νομού Ημαθίας. Σε αυτό συνέβαλε σημαντικά η μακρά παράδοση των μεσαιών αστικών κέντρων σε συγκεκριμένους κλάδους της βιοτεχνίας και της μεταποίησης και η θεσμοθέτηση Βιομηχανικών Περιοχών. Σήμερα παρατηρούνται σημαντικά προβλήματα στο υδρολογικό ισοζύγιο και τη ρύπανση των υδάτων από τα λύματα των οικισμών και των βιομηχανιών, αλλά κυρίως από τη μακροχρόνια χρήση φυτοφαρμάκων στις καλλιέργειες.

Ο παράκτιος και πεδινός χώρος της Χαλκιδικής εξακολουθεί να είναι η πιο «ελκυστική ύπαιθρος» της Κεντρικής Μακεδονίας τα τελευταία 30 χρόνια. Το οικιστικό δίκτυο χαρακτηρίζεται ως πυκνό και α-πολικό και αναπτύσσεται κυρίως γύρω από την εντός και εκτός σχεδίου παραθεριστική κατοικία και την αυθαίρετη δόμηση. Οι τυπικοί οικισμοί της ζώνης αυτής είναι 50, με μόνο τον οικισμό των Νέων Μουδανιών να ξεπερνά τους 6.000 κατοίκους. Κύρια παραγωγική δραστηριότητα των κατοίκων παραμένει η γεωργοκτηνοτροφία, παρό-

Εικόνα 1.
Αγροτικός οικισμός
στον Κάμπο της
Θεσσαλονίκης (2005)

τι ο τουρισμός και η οικοδομική δραστηριότητα έχουν συμβάλει περισσότερο στο τοπικό εισόδημα. Οι χερσόνησοι της Σιθωνίας και της Κασσάνδρας, με τις κατάφυτες πλαγιές και τους φυσικούς κολπίσκους, προσέφεραν το ειδυλλιακό τοπίο για τις διακοπές των κατοίκων της μητρόπολης και ημεδαπών και αλλοδαπών τουριστών για αρκετές δεκαετίες. Σήμερα στο χώρο παρουσιάζονται έντονες συγκρούσεις χρήσεων γης και δραστηριοτήτων, και το περιβάλλον υποβαθμίζεται με γοργούς ρυθμούς από την εκτός σχεδίου δόμηση, την υπεράντληση των υδάτων, την υπερλίπανση των πεδινών εκτάσεων, τα απορρίμματα και λύματα των τουριστών και την αλόγιστη κατασπατάληση του χώρου και του τοπίου.

Ο παράκτιος χώρος της Πιερίας, από τις εκβολές του Αλιάκμονα ως τις εκβολές του Πηνειού και τα Τέμπη, χαρακτηρίζεται μορφολογικά από τις μεγάλου μήκους παραλίες με άμεση πρόσβαση από τον άξονα της ΠΑΘΕ. Το τοπίο συμπληρώνεται από τους ορεινούς όγκους του Ολύμπου και των Πιερίων και έχει αποτελέσει για πολλές δεκαετίες τουριστικό προορισμό ημεδαπών και αλλοδαπών επισκεπτών. Η εγγύτητα με τη Θεσσαλονίκη αλλά και με τα μεγάλα αστικά κέντρα της Κοζάνης και της Λάρισας έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη εκτός σχεδίου Β' κατοικίας και τουριστικών μονάδων σε πολύ μεγάλο μέρος της ακτογραμμής. Οι οικισμοί αυτής της ζώνης είναι λιγότεροι από 25 και συνδέονται περισσότερο με το ορεινό οικιστικό δίκτυο του νομού παρά μεταξύ τους. Εκτός από την Κατερίνη, που είναι το μόνο αστικό κέντρο του νομού, σημαντικός οικισμός είναι το Λιτόχωρο, με 7.000 κατοίκους. Οι κάτοικοι, ενώ παραδοσιακά ασχολούνται με τη γεωργία (κυρίως καπνά), τις τελευταίες δεκαετίες έχουν στραφεί προς τον τουρισμό αλλά και τη βιοτεχνία. Οι έντονες συγκρούσεις χρήσεων γης και η εκτός σχεδίου δόμηση, κυρίως στη περιοχή του Δ. Λιτοχώρου και του Δ. Παραλίας, προκαλούν σταδιακά υποβάθμιση του περιβάλλοντος και του τουριστικού προϊόντος.

Η πεδινή περιοχή από τον Λαγκαδά έως τη Ρεντίνα χαρακτηρίζεται από το τοπίο των λιμνών Κορώνειας και Βόλβης, τις καλλιέργειες και τις εγκαταστάσεις μονάδων του δευτερογενούς τομέα παραγωγής. Το οικιστικό δίκτυο είναι χαλαρό και αναπτύσσεται κατά μήκος του εθνικού οδικού δικτύου. Περιλαμβάνει 25 οικισμούς κάτω των 5.000 κατοίκων, κατεξοχήν αγροτικούς, με εξαίρεση τον Λαγκαδά (7.000 κάτ.), στη περιοχή του οποίου συγκεντρώνονται δραστηριότητες και των άλλων τομέων παραγωγής. Οι οικισμοί στη περιοχή του Λαγκαδά, οργανωμένοι σε ένα πιο συνεκτικό δίκτυο, σχετίζονται παραδοσιακά με το μητροπολιτικό κέντρο, ενώ, αντίθετα, οι κάτοικοι της περιοχής των λιμνών ιστορικά διατηρούσαν περισσότερες σχέσεις με τη Β. Χαλκιδική (Ζερβοχώρια και Μαντεμοχώρια). Η εγκατάλειψη της γεωργίας, το ελλειμματικό υδρολογικό ισοζύγιο και τα έντονα περιβαλλοντικά προβλήματα του υγροβιότοπου των λιμνών είναι καθοριστικής σημασίας για την ανάπτυξη της περιοχής και τη συγκράτηση του πληθυσμού, ενώ, από την άλλη, η λειτουργία της Εγνατίας Οδού αναμένεται να εντείνει την ανάπτυξη Β' κατοικίας στην παραλιακή περιοχή Ασπροβάτας, Βρασμών και Σταυρού.

Στον πεδινό χώρο της κοιλάδας του Στρυμόνα, από την τεχνητή λίμνη Κερκίνη και το Σιδηρόκαστρο μέχρι τη Νιγρίτα και τις εκβολές του ποταμού, περιλαμβάνονται περισσότεροι από 100 αγροτικοί οικισμοί με πληθυσμό κάτω από 5.000 κατοίκους. Το Σιδηρόκαστρο και η Νιγρίτα είναι οι πιο αστικοποιημένοι από αυτούς, αλλά εξακολουθούν να έχουν έντονα αγροτικό χαρακτήρα, με προσήλωση στις παραδοσιακές εκτατικές καλλιέργειες. Η εύφορη γη και τα

Εικόνες 2-4.

Περιοχές έντασης της εκτός σχεδίου δόμησης. Επάνω: Μη μόνιμες κατοικίες στον Μακρόγαλο Πιερίας (2002). Μέσον: Παραθεριστικές κατοικίες στην Ασπροβάτα (2002). Κάτω: Προαστιακή μόνιμη κατοικία στην ΠΖΘ (2005).

Εικόνες 5-7.

*Προαστιακού τύπου κατοικίες στη
μητροπολιτική περιφέρεια.*

*Επάνω: Σε περιοχή που εντάχθηκε
πρόσφατα στο σχέδιο δήμου του ΠΣΘ
(2006).*

*Μέσον: Εντός οριοθετημένου οικισμού
της ΠΖΘ που στερείται σχεδίου
(2006).*

*Κάτω: Εκτός σχεδίου σε περιοχή
έντονης οικιστικής ανάπτυξης
(2006).*

6. Στο πλέγμα των τοπικών κοινωνιών του ορεινού χώρου της ΠΚΜ συμπεριλαμβάνεται και η ιδιότυπη κοινωνία του Αγ. Όρους, που όμως δεν μπορεί παρά να αποτελεί χώρο εξειδικευμένης μελέτης σε όλα τα επίπεδα. Ιστορικά πάντως δεν έπαιξε να επηρεάσει και να επηρεάζεται από το χώρο της Χαλκιδικής. Επιπλέον, το «άνοιγμα» των συνόρων της εκκλησίας των μοναχών σε τουρίστες και μελετητές τις τελευταίες δεκαετίες έχει επηρεάσει την ανάπτυξη αρκετών απομονωμένων οικισμών της Χαλκιδικής (Ουρανούπολη, Ιερισσός, Παναγία κ.α.).

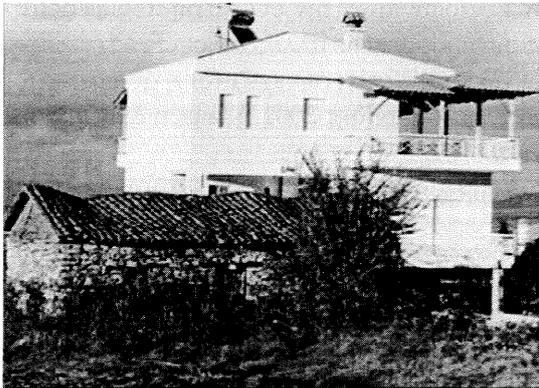
αρδευτικά δίκτυα του κάμπου συνέβαλαν στην επανάκτηση σημαντικού μέρους του πληθυσμού που είχε μεταναστεύσει κατά το παρελθόν και στη διατήρηση της κοινωνικής δομής και των πολιτισμικών στοιχείων περισσότερο απ' ό,τι στις άλλες πεδινές και παράκτιες ζώνες της περιφέρειας. Τα προβλήματα της περιοχής αυτής σχετίζονται κυρίως με την έξοδο από τα αγροτικά επαγγέλματα και τη ρύπανση του Στρυμόνα, καθώς γίνεται αποδέκτης ακατέργαστων αποβλήτων, φυτοφαρμάκων και αστικών λυμάτων.

Η λιγότερο «ευνοημένη» ύπαιθρος της ΠΚΜ είναι ο ορεινός χώρος. Πάνω από 200 ορεινοί και ημιορεινοί οικισμοί, σε σύνολο 600 της περιφέρειας, συνθέτουν ένα αραιό οικιστικό δίκτυο αλλά με ισχυρούς δεσμούς μεταξύ τους κατά περιοχές.⁶ Οι περισσότεροι αριθμούν κάτω από 500 κατοίκους, που ασχολούνται με την κτηνοτροφία, την υλοτομία και τη γεωργία με παραδοσιακές μορφές. Η μεταποίηση ασκείται κυρίως σε οικογενειακή μορφή και αφορά ως επί το πλείστον στα αγροτικά προϊόντα. Το πολύμορφο φυσικό τοπίο, οι φυσικοί πόροι και το πολιτιστικό απόθεμα διατηρούνται σε πολύ μεγάλο βαθμό αναλλοίωτα, πράγμα που σε αρκετές περιπτώσεις έχει αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη παράλληλων και συμπληρωματικών δραστηριοτήτων μέχρι και σήμερα, όπως η εξόρυξη μεταλλευμάτων στην ορεινή Χαλκιδική, τα ιαματικά λουτρά (Αριδαία, Άγκιστρο κ.ά.), τα χιονοδρομικά κέντρα (Σέλι, Τρία-Πέντε Πηγάδια, Βροντού κ.ά.), αλλά και τη ζήτηση Β' κατοικίας σε διατηρημένα παραδοσιακά χωριά (Παλιός Παντελεήμονας, Αρναία, Παρθενώνας, Αγ. Αθανάσιος Άρτισσας κ.ά.). Σήμερα η ορεινή ύπαιθρος της περιφέρειας χαρακτηρίζεται από τη δημογραφική αποψίλωση και τη δυσκολία αναδιάρθρωσης των κατά τόπους διαφοροποιημένων παραγωγικών μοντέλων, που οφείλεται κυρίως στη μακροχρόνια γεωγραφική τους απομόνωση αλλά και στο έλλειμμα σχεδιασμού, τοπικών πολιτικών πρωτοβουλιών και ανανέωσης ανθρωπίνου δυναμικού.

Αστικοποίηση του πληθυσμού της υπαίθρου, προαστιοποίηση των οικισμών

Ο περίπλοκος και συχνά αμφιλεγόμενος όρος *αστικοποίηση* χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία προκειμένου να περιγραφούν με ενιαίο τρόπο και να συσχετιστούν μια σειρά φαινόμενα που συντείνουν στην εξομοίωση κάποιων χαρακτηριστικών της υπαίθρου με αυτές των αστικών κέντρων. Παρότι δεν έχει γίνει ευρέως αποδεκτός ένας συγκεκριμένος τρόπος αποτίμησης ή μέτρησης του βαθμού αστικοποίησης μιας περιοχής, εντούτοις έχουν καταγραφεί και ποσοτικοποιηθεί πολλά διαφορετικά στοιχεία προς αυτή την κατεύθυνση. Σ' αυτό το πλαίσιο, και επικεντρώνοντας στο ζήτημα της *εξάπλωσης της μη μόνιμης κατοικίας*, παρατηρούνται κάποιες σταδιακές μεταβολές που οδηγούν τους μικρούς αγροτικούς οικισμούς σε μια αρκετά ομοιογενή μορφή και λειτουργία με έντονα και εμφανή τα χαρακτηριστικά των προαστίων-υπνωτηρίων. Έτσι, κρίνεται ως κομβικής σημασίας η αναγνώριση αυτών των μεταβολών και η περιγραφή τους ως αξιόλογων φαινομένων που συντείνουν στην αστικοποίηση του αγροτικού χώρου. Σε ένα επόμενο στάδιο απαιτείται περαιτέρω επεξεργασία και μελέτη των δεδομένων, ώστε να είναι δυνατό να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά ασφαλή και χρήσιμα στην ανάλυση και στο σχεδιασμό του εξωαστικού χώρου:

- τάσεις εγκατάστασης πληθυσμού της μητροπόλης με υψηλά εισοδήματα στην περιφερειακή ύπαιθρο
- εγκατάσταση μεταναστών και πληθυσμού με χαμηλά εισοδήματα στους αγροτικούς οικισμούς
- ανάπτυξη δραστηριοτήτων αναψυχής και «κατανάλωσης του τοπίου» σε φυσικές τοποθεσίες

Εικόνες 8-10.

Εξάπλωση της κατοικίας στη μητροπολιτική ύπαιθρο.

Επάνω: Κενή είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος του έτους η νεόδμητη κατοικία δίπλα από τα ερείπια της παλιάς, σε οικισμό της Β. Χαλκιδικής (2003).

Μέσον: Συγκρότημα από μεζονέτες στην περίμετρο αγροτικού οικισμού της ΕΠΘ (2006).

Κάτω: Στην ύπαιθρο της ΕΠΘ τα ήμερα διώχνουν τα...άγρια (2003).

Εικόνες 11-13.

Οικιστική ανάπτυξη.

Επάνω: Νέος αυθαίρετος οικισμός προσφύγων στην ΠΖΘ (2006).

Μέσον: Εκτός σχεδίου και «λίγο» αυθαίρετη δόμηση σε δασική περιοχή της ΕΠΘ (2006).

Κάτω: Νεόδμητες μη μόνιμες κατοικίες εντός σχεδίου σε αγροτικό οικισμό της Χαλκιδικής (2004).

- ολοένα και εντονότερη χρήση του αυτοκινήτου και αύξηση των καθημερινών μετακινήσεων για την εργασία, την κατανάλωση και την αναψυχή
- εξομοίωση των καταναλωτικών συνηθειών και των αστικών απορριμμάτων
- αναπαραγωγή του μοντέλου της προαστιακής κατοικίας-ησυχαστηρίου στις εκτός σχεδίου περιοχές
- αυξημένη δόμηση χωρίς αντίστοιχη πληθυσμιακή αύξηση
- εκτεταμένη δόμηση Β' κατοικίας και αύξηση της ζήτησης
- αυθαίρετη δόμηση στα όρια των οικισμών και στον παράκτιο χώρο
- εξάντληση των συντελεστών και όρων δόμησης, μεγιστοποίηση της εκμετάλλευσης της γης
- συρρίκνωση υπαίθριων και ημιυπαίθριων χώρων στην ίδια την αγροτική κατοικία
- υιοθέτηση από τον πληθυσμό της υπαίθρου του «αστικού οράματος» για μια κατοικία στα προάστια σε στυλ ξενικό νεο-αποικιακό, αλλά και ελληνικό νεο-παραδοσιακό.

Αυτές οι αλλαγές που παρατηρήθηκαν κυρίως στα πλαίσια εκπόνησης κάποιων ΓΠΣ στην ΠΚΜ φαίνονται να είναι ενδεικτικές μιας *βαθμιαίας προαστιοποίησης των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου*.

Ο όρος *προαστιοποίηση* δεν υπονοεί την εγκατάλειψη του αστικού κέντρου και την εμφάνιση ενός νέου κύματος δημιουργίας προαστίων κατοικίας στην περιαστική ζώνη με έντονα ταξικό χαρακτήρα, όπως συνέβη σε προηγούμενες περιόδους. Τα προάστια εκείνα έχουν προ πολλού ενσωματωθεί λειτουργικά στον αστικό ιστό των μητροπόλεων, μολονότι από χωρική άποψη διαφοροποιούνται από τις εργατικές συνοικίες και τα κέντρα των πόλεων. Εδώ ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει την επέκταση της οικιστικής δραστηριότητας από τους κατοίκους των αστικών κέντρων προς την ευρύτερη περιφέρειά τους, επέκταση που προκαλεί έντονες συγκρούσεις με άλλες χρήσεις γης (γεωργία, βιοτεχνία, χονδρεμπόριο κ.λπ.), ενώ παράλληλα συνεχίζεται η ουσιαστική εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών (Λαμπριανίδης 2001, Klaasen & Scimemi 1981).

Φυσικά, ο ιστορικός ταξικός διαμελισμός του αστικού κέντρου συνεχίστηκε και συνεχίζεται μέχρι σήμερα στα υφιστάμενα προάστια της περιαστικής ζώνης. Τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, που χαρακτηρίζονται από μεγάλη πληθυσμιακή αύξηση της συμπρωτεύουσας, τα υψηλά και μεσαία εισοδήματα κινήθηκαν προς την ανατολική Θεσσαλονίκη (Πανόραμα, Θέρμη, Περαιά, Αγ. Τριάδα, Τρίλοφο), ενώ τα χαμηλότερα εισοδήματα κατευθύνθηκαν στα δυτικά «εργατικά προάστια» (Εύοσμο, Μενεμένη, Διαβατά, Σίνδο), όπου είναι εγκατεστημένος ο κύριος όγκος των μονάδων του δευτερογενούς τομέα παραγωγής. Παλιοί και νέοι μόνιμοι κάτοικοι, τόσο της περιαστικής ζώνης όσο και των προαστίων, πηγαινοέρχονται καθημερινά για εργασία, εξυπηρέτησεις, αγορά και διασκέδαση στο κέντρο της πόλης. Έτσι, δεν είναι μόνο η περιαστική υπαίθρος, ακόμη και των μικρών αστικών κέντρων της ΠΚΜ, που μετατρέπεται σε προνομιακό πεδίο παρατήρησης και ανάλυσης της λειτουργίας του χώρου μέσα από τις διαδικασίες εξάπλωσης των πόλεων. Η ανάπτυξη της κατοικίας προαστιακού χαρακτήρα ξεπερνά τα όρια της περιαστικής ζώνης και εμφανίζεται ακόμη και σε αρκετά απομακρυσμένες περιοχές της μητροπολιτικής περιφέρειας, στις παρυφές κυρίως των πιο θελκτικών μικρών αγροτικών οικισμών, ανάπτυξη που όμως δεν σχετίζεται με την τοπική αγροτική παραγωγή. Η περαιτέρω α-

νάπτυξη των επιβατικών μεταφορών (προαστιακός σιδηρόδρομος, μετρό, θαλάσσια συγκοινωνία) αναμένεται να οδηγήσει στη προαστιοποίηση ακόμη πιο απομακρυσμένων περιοχών κατοικίας.

Έκταση της οικιστικής δραστηριότητας

Εκτιμάται πως οι εισροές και οι εκροές των μητροπολιτικών κέντρων, ειδικά των ανεπτυγμένων χωρών, «αστικοποιούν» μια έκταση πολλαπλάσια της πραγματικής της έκτασης, με την έννοια ότι υποτάσσουν μεγάλες γεωγραφικές ενότητες στη λειτουργία των πόλεων και τις καθιστούν συμμετόχες στη λογική αυτής της λειτουργίας (Βασενχόβεν 2004). Αντίστροφα, οι μητροπόλεις τροφοδοτούνται και εξαρτώνται με διάφορους τρόπους και μηχανισμούς από διευρυμένες και συχνά απομακρυσμένες περιοχές της υπαίθρου. Δεν είναι όμως μόνο οι σχέσεις παραγωγής που καθορίζουν αυτή την εξάρτηση. Εξίσου σημαντικές είναι οι σχέσεις συγγένειας, καταγωγής, προτύπων διαβίωσης και η ικανοποίηση αναγκών όπως η ηρεμία, η αναψυχή, η σχέση με τη φύση, την ιστορία και την παράδοση. Σ' αυτού του είδους τις αλληλεξαρτήσεις, το ζήτημα της εξάπλωσης της κατοικίας εμφανίζεται επίσης ως κομβικής σημασίας παράγοντας για την ανάπτυξη της πόλης και της υπαίθρου, αφού εκτός από τη χωροθέτηση της μόνιμης κατοικίας περιλαμβάνει την τακτική χρήση της γονικής κατοικίας στο χωριό, τη δόμηση εξοχικού, παραθεριστικής κατοικίας, ενοικιαζόμενων δωματίων και άλλων μορφών μη μόνιμης κατοικίας. Ειδικά για τα ενοικιαζόμενα δωμάτια, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, ως τουριστική γενικά δραστηριότητα δεν θα έπρεπε ίσως να μας αφορά άμεσα στην παρούσα εργασία, όπως άλλωστε και τα ξενοδοχεία. Εντούτοις, με τις –πολύ συνηθισμένες σε Χαλκιδική και Πιερία– τακτικές μακροχρόνιας μίσθωσης και τις άτυπες πρακτικές ενοικίασης στους ίδιους παραθεριστές κάθε χρόνο, αλλά και λόγω της μορφής του χώρου που δημιουργούν και της κλίμακας των κτισμάτων, κρίνεται ότι αποτελούν κομμάτι του ίδιου φαινομένου και συμπεριλαμβάνονται στη μελέτη.

Ο Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης έχει οριοθετήσει τρεις γεωγραφικές ζώνες εφαρμογής των πολιτικών και των σχεδίων της αρμοδιότητάς του, που βασίζεται στα όρια των δήμων και κοινοτήτων της πρώην επαρχίας Θεσσαλονίκης: το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης (ΠΣΘ), την Περιαστική Ζώνη Θεσσαλονίκης (ΠΖΘ) και τη λοιπή περιοχή ή Ευρύτερη Περιοχή Θεσσαλονίκης (ΕΠΘ).⁷ Βέβαια, παρότι το ίχνος της μητρόπολης της Θεσσαλονίκης δεν περιορίζεται στα διοικητικά όρια της περιφέρειας, ούτε και στα σύνορα της χώρας (Γιαννακούρου 2003), μπορούμε, με βάση το υλικό από τις επιτόπιες καταγραφές και τις εκτιμήσεις του ΠΠΧΣΑΑ-ΠΚΜ, να οριοθετήσουμε με αδρές γραμμές τη γεωγραφική έκταση της οικιστικής δραστηριότητας που περιγράφηκε στις προηγούμενες παραγράφους.

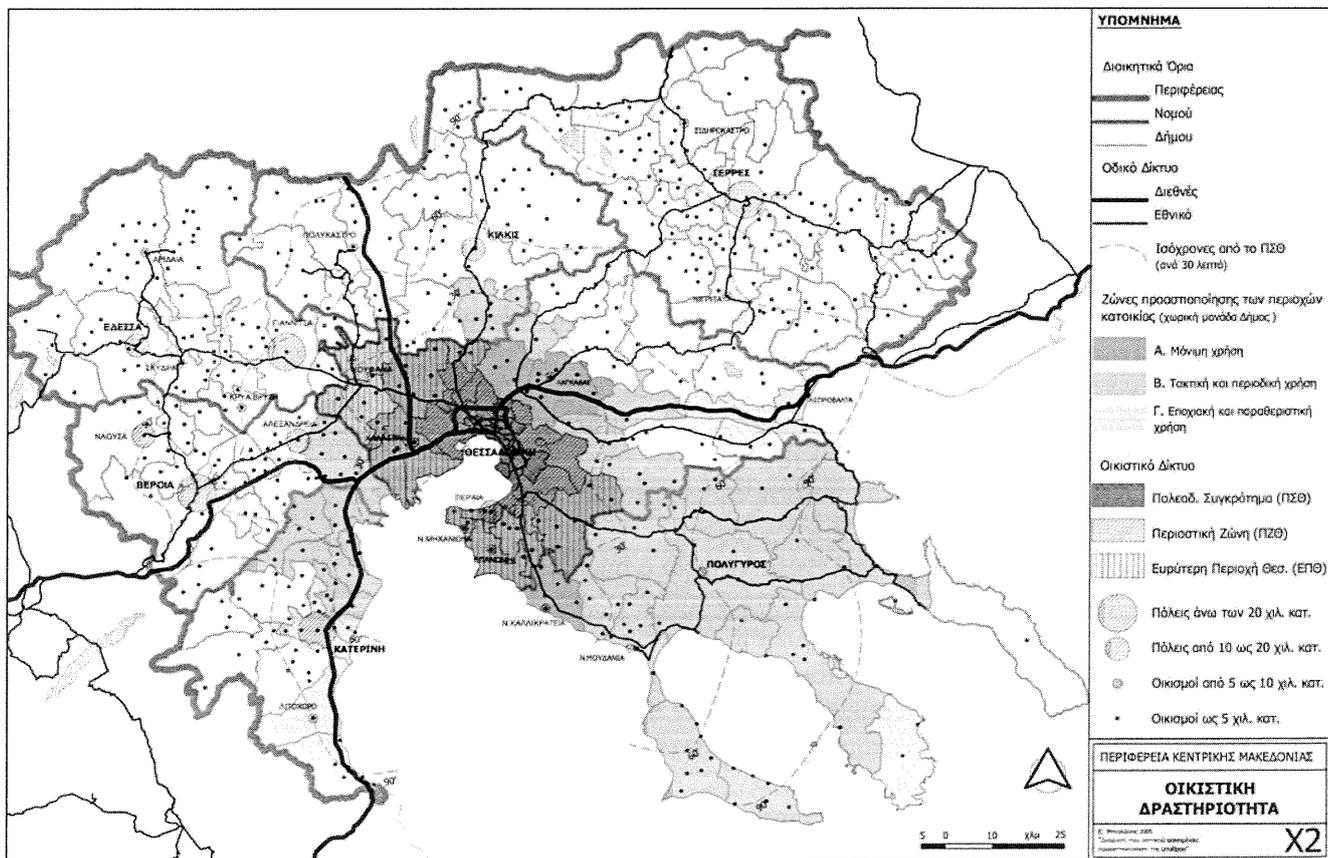
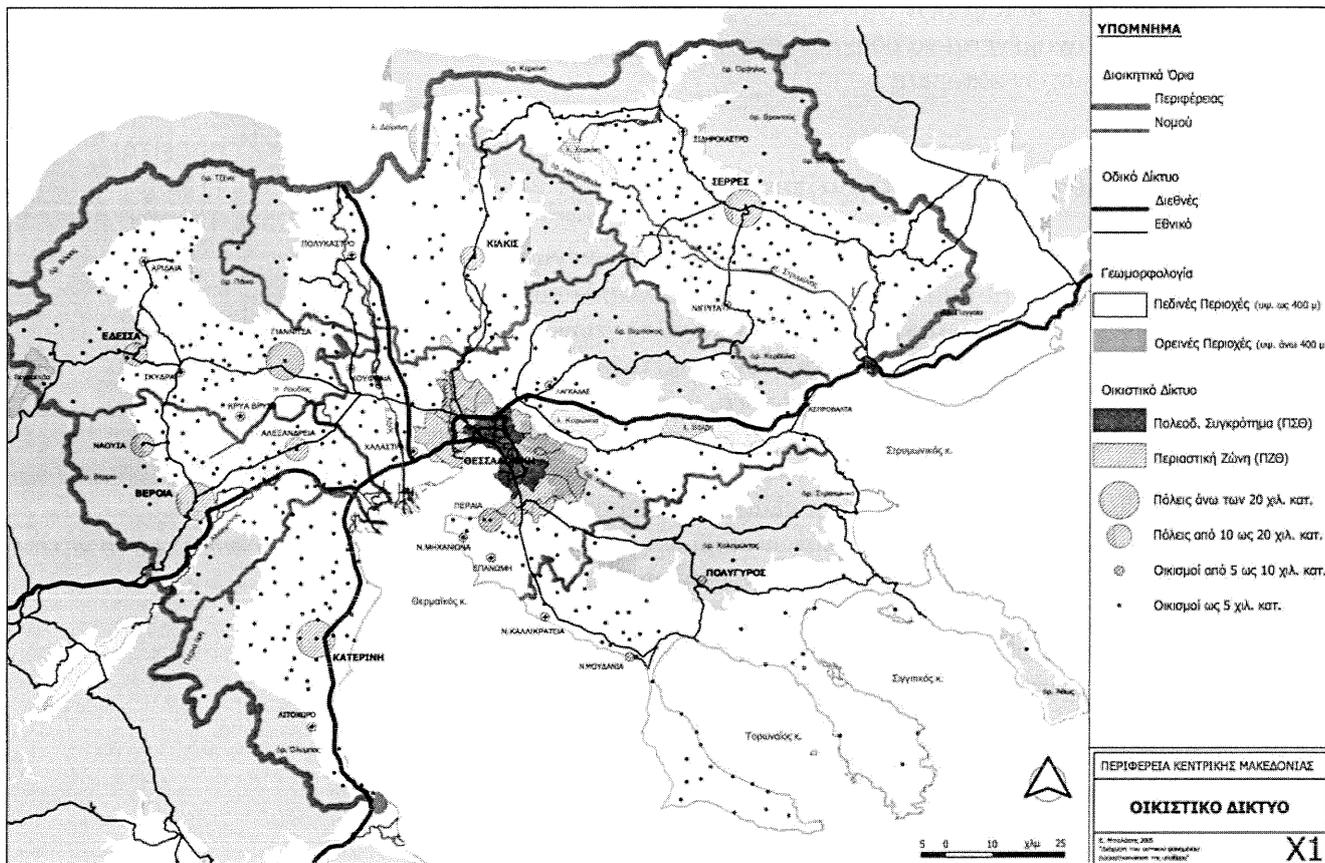
Ως χωρική μονάδα καταγραφής επιλέγεται αρχικά ο δήμος, ώστε να περιοριστεί και να επικεντρωθεί η έρευνα σε συγκεκριμένες ζώνες, αν και σε πρώτη φάση παράγεται μια στρεβλή εικόνα για την έκταση του φαινομένου σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στους δήμους που στα όριά τους συμπεριλαμβάνονται και παραθεριστικές περιοχές και ορεινές αγροτικές περιοχές. Στην επόμενη φάση η έρευνα θα εξειδικευτεί σε επίπεδο δημοτικών διαμερισμάτων των επιλεγμένων δήμων, καθώς κρίνεται ότι έτσι προσεγγίζεται καλύτερα η κλίμακα των περιοχών συγκέντρωσης κατοικιών και των οικισμών της υπαίθρου. Κατά

Εικόνα 14.

«... ΚΑΙ ΥΠΟΘΗΚΕΥΕΤΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ» (2006)

7. Οι τρεις αυτές ζώνες, κατά μία έννοια, οριοθετούν τη Μητροπολιτική Περιοχή Θεσσαλονίκης (ΜΠΘ), με βάση κάποια συγκεκριμένα κριτήρια, όπως η διοικητική διαίρεση, το εύρος του αναπτυξιακού και χωρικού σχεδιασμού κ.ά. Αντίστοιχα, για τον καθορισμό της ΜΠΘ οι Φουτάκης & Μουτσιαίκης (2003) στηρίχτηκαν στη διάθρωση της απασχόλησης, το μέγεθος του πληθυσμού και την πληθυσμιακή πυκνότητα για μια συγκεκριμένη χωρική μονάδα.

δεύτερο λόγο, η ανάλυση ανά δημοτικό διαμέρισμα αναμένεται να διευκολύνει το χειρισμό των στοιχείων, την επεξεργασία των επίσημων στατιστικών δεδομένων, αλλά και τη χαρτογραφική τους απόδοση.

Στη πρώτη ζώνη (Α) θα πρέπει να περιμένουμε υψηλά ποσοστά νεόδμητων κατοικιών για μόνιμη χρήση από αστικό πληθυσμό, δηλαδή από ανθρώπους που, αν όχι καθημερινά, αρκετές φορές την εβδομάδα μετακινούνται στο μητροπολιτικό κέντρο για εργασία, εξυπηρέτηση, αγορά, αναψυχή. Αντίστοιχα, ένα σημαντικό ποσοστό κατοικιών ανεγείρεται από τον αγροτικό πληθυσμό αυτών των περιοχών που επιλέγει να παραμείνει στον τόπο του και να εργάζεται στη Θεσσαλονίκη.

Με τη δεύτερη ζώνη (Β) υποδεικνύονται οι δήμοι στους οποίους αναμένεται να συναντήσουμε οικιστικές περιοχές με πολλές κενές κατοικίες, που χρησιμοποιούνται τακτικά καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου από τον πληθυσμό της μητρόπολης (αρκετά διήμερα, αργίες και γιορτές). Επίσης, σ' αυτή τη ζώνη αναμένεται να καταγραφεί αρκετά συχνή και περιοδική κίνηση των κατοίκων της υπαίθρου προς τη μητρόπολη, για επαγγελματικούς λόγους, αλλά και για κατανάλωση και διασκέδαση (κάθε Σάββατο, μια φορά το δεκαπενθήμερο κ.λπ.).

Η τρίτη ζώνη (Γ) χαρακτηρίζεται από την έντονη παρουσία της εποχιακής και παραθεριστικής κατοικίας. Η τουριστική και η οικιστική χρήση αναμιγνύονται, πολλές φορές ακόμα και στο ίδιο κτήριο, χωρίς φυσικά να αποκλείεται και η ύπαρξη των προηγούμενων κατηγοριών κατοικίας. Οι περιοχές κατοικίας αυτής της ζώνης χρησιμοποιούνται από τον αστικό πληθυσμό μόνο κατά τους θερινούς μήνες και ελάχιστα έως καθόλου κατά τη διάρκεια του χειμώνα, ενώ οι μόνιμοι κάτοικοι των περιοχών αυτών, μέχρι την έλευση των παραθεριστών, ασχολούνται με τις δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα και μετακινούνται ελάχιστα προς τη Θεσσαλονίκη.

Στους υπόλοιπους δήμους η προαστιοποίηση των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου σχετίζεται κυρίως με δραστηριότητες ανακαίνισης της γονικής κατοικίας ή και με την αξιοποίηση ιδιοκτησιών στη γενέτειρα και αναμένεται να συμβαίνει με πολύ μικρότερη ένταση, ακόμη και σε περιοχές ειδικού τουριστικού ενδιαφέροντος (θερμά λουτρά Αριδαίας, Όλυμπο, Κερκίνη κ.ά.) ή στην περιφερειακή ζώνη των μικρότερων κέντρων της ΠΚΜ (Σερρών, Κιλκίς, Έδεσσας, Νάουσας, Βέροιας, Γιαννιτσών). Το εύρος της οικιστικής δραστηριότητας προαστιακής και μη μόνιμης κατοικίας φαίνεται να επηρεάζεται καθοριστικά από την απόσταση εξυπηρέτησης του αγροτικού πληθυσμού από τη μητρόπολη, αλλά και των κατοίκων της μητρόπολης από τα θελκτικά τοπία αναψυχής και διακοπών της υπαίθρου. Η παλίνδρομη μετακίνηση των δύο ομάδων πληθυσμού είναι τόσο συχνή και σε τέτοιο βαθμό κατανεμημένη σε τακτά χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια του έτους, που το ζήτημα του χρόνου προσπέλασης αποκτά ιδιαίτερη σημασία ανάμεσα στα κριτήρια επιλογής της μη μόνιμης κατοικίας. Έτσι, περιοχές που εξυπηρετούνται άμεσα από το εθνικό δίκτυο, την ΠΑΘΕ και προσφάτως από την Εγνατία, επιλέγονται για εποχιακή και μόνιμη κατοικία ακόμα κι αν βρίσκονται σε μεγάλες αποστάσεις από τη μητρόπολη. Ήδη με τη διάνοιξη της περιφερειακής οδού αυξήθηκαν οι δυνατότητες μετακίνησης, και παραδοσιακά αγροτικές περιοχές, όπως το Μελισσοχώρι, ο Λαγκαδάς, η Θέρμη και το Πλαγιάρι, βρίσκονται σε οικοδομικό οργανισμό. Για τους κατοίκους Θεσσαλονίκης εκτιμούνται ως οριακά τα 30-40 λεπτά με το αυτοκίνητο για τις καθημερινές μετακινήσεις, ενώ για τη Β' κατοικία και τις τακτικές μετακινήσεις στις αργίες μπορεί να φτάνει και τη 1½ ώρα.⁸

8. Εδώ διακινδυνεύουμε μια γενίκευση των πληροφοριών που συλλέχθηκαν στο πεδίο κατά την εκπόνηση των ΓΠΣ Δ. Παναγίας Χαλκιδικής και Δ. Κολινδρού Πιερίας και από επισκέψεις που έγιναν κατά την περίοδο 2002-2006 στις περιοχές των Δήμων Κατερίνης, Κιλκίς, Μυγδονίας, Εχεδώρου, Μίκρας, Θερμαϊκού, Καλλιγράφειας, Πολυγύρου, Ζερβοχωριών και Ορμύλιας. Για την ασφαλή συσχέτιση χρονοαπόστασης και οικοδομικής δραστηριότητας απαιτείται περαιτέρω συστηματική καταγραφή έρευνα και μελέτη.

Κασσάνδρας, κατά μήκος της ακτής του Τορωναίου Κόλπου μέχρι τον Νέο Μαρμαρά στη χερσόνησο της Σιθωνίας, και από τη Νικήτη μέχρι τα Πυργαδίσια στον Σιγγιτικό Κόλπο. Σε αυτές τις περιοχές θα πρέπει να προστεθούν και η ευρύτερη περιοχή της Ιερισσού και της Ασπροβάλας, που προσελκύουν εποχιακούς κατοίκους και ζήτηση για Β΄ κατοικία όχι μόνο από το μητροπολιτικό κέντρο της Θεσσαλονίκης αλλά και από το μοναδικό περιφερειακό κέντρο της ΠΚΜ, τις Σέρρες. Αντίστοιχα, σημαντικό μέρος του αγροτικού πληθυσμού της Χαλκιδικής, ακόμη και της ορεινής, απασχολείται κατά τη θερινή περίοδο στα τουριστικά θέρετρα, διαμένοντας πολύ συχνά στον τόπο της εποχιακής τους εργασίας, προκαλώντας περαιτέρω ζήτηση για εποχιακή κατοικία.

Αυτή η εκτίμηση της έκτασης της οικοδομικής δραστηριότητας για *μη μόνη κατοικία* ολοκληρώνεται με την παράκτια ζώνη του Νομού Πιερίας. Στα βόρεια παράλια του νομού υπάρχουν εκτεταμένες περιοχές κατοικίας που χρησιμοποιούνται από τον αστικό πληθυσμό τακτικά κατά τη διάρκεια του έτους. Πάντως, ήδη από τη Μεθώνη μέχρι την περιοχή Νέοι Πόροι και τον παραδοσιακό οικισμό του Παλιού Παντελεήμονα, παρατηρείται το μοντέλο παραθεριστικής οικιστικής ανάπτυξης της Χαλκιδικής, αν και όχι με τόσο μεγάλες πυκνότητες και σε τόσο έντονο βαθμό. Πάντως και στην Πιερία ένα μέρος του αγροτικού πληθυσμού των ορεινών οικισμών αναζητά εργασία στις τουριστικές περιοχές για τη συμπλήρωση του αγροτικού εισοδήματος, εντείνοντας την καθημερινή μετακίνηση και τη ζήτηση για εποχιακή κατοικία, συμβάλλοντας στην προαστιοποίηση των περιοχών κατοικίας στην παράκτια ύπαιθρο.

Παραδείγματα από την ύπαιθρο της Κεντρικής Μακεδονίας

Στη συνέχεια, μέσα από τα ΓΠΣ δύο δήμων¹⁰ της υπαίθρου της ΠΚΜ, παρουσιάζονται συνοπτικά οι θεσμικές ρυθμίσεις, η διαμορφωμένη κατάσταση και ο προγραμματισμός των τοπικών αρχών και φορέων για τη χωροθέτηση της κατοικίας. Κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί πως με την προκαταρκτική πρόταση των νέων ΓΠΣ των δήμων γίνεται η πρώτη ολοκληρωμένη προσέγγιση σε τοπικό επίπεδο, με μέτρα και παρεμβάσεις που αφορούν στα ζητήματα τόσο της προστασίας και ανάδειξης του περιβάλλοντος, των φυσικών πόρων, της πολιτιστικής κληρονομιάς κ.λπ., όσο και της ανάπτυξης των παραγωγικών δραστηριοτήτων, των κοινωνικών και τεχνικών υποδομών. Όπως διευκρινίστηκε και παραπάνω, στα πλαίσια της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται εκείνα μόνο τα στοιχεία του ΓΠΣ που αφορούν στην εξάπλωση της δόμησης για κατοικία, με στόχο την ένταξή τους στην ευρύτερη συζήτηση για την προαστιοποίηση των περιοχών κατοικίας του αγροτικού χώρου.

Α. Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δ. Κολινδρού Πιερίας

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Έκταση: 124.634 στρέμματα

Πληθυσμός 2001 (ΕΣΥΕ): 5.223 κάτ.

Α΄γενής τομέας: καπνά, κεράσια – αιγοπρόβατα, βοοειδή – υλοτομία δρυός

Β΄γενής τομέας: 1 βιομηχανία κομπόστας, 40 βιοτεχνίες, 2 τυροκομεία, χειροτεχνία

Γ΄γενής τομέας: 117 επιχειρήσεις εμπορίου-υπηρεσιών, 2 τουριστικές μονάδες

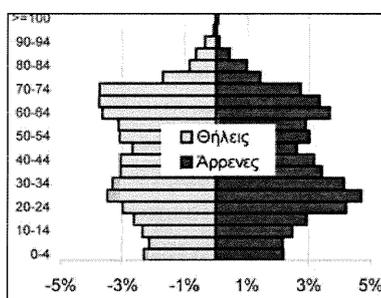
10. Παρακάτω χρησιμοποιούνται στοιχεία από τις αποψεις και συμπεράσματα από την ολοκλήρωση του Α΄ Σταδίου, «Ανάλυση, διάγνωση, προοπτικές» και Προκαταρκτική Πρόταση και από τις κοινές συσκέψεις μελετητών, δημοτικού συμβουλίου και διευθύνουσας υπηρεσίας και των δύο μελετών που εκπονεί η εταιρεία τεχνικών μελετών Κτηματογραφική Α.Ε. (βλ. βιβλιογραφία).

Καταγεγραμμένη ανεργία: 5%

Πολιτιστικό απόθεμα: Νεολιθικός οικισμός Παλιαμπέλων, ιστορικό κέντρο Κολινδρού

Προγραμματικός πληθυσμός 2025: 7.000 κάτ.

Διάγραμμα 1.
Ηλικιακή διάρθρωση πληθυσμού
Δ. Κολινδρού 2001

Πηγή: ΕΣΥΕ, επεξεργασία ΓΠΣ.

Πίνακας 1.
Πραγματικός πληθυσμός Δ. Κολινδρού

Χρήσεις γης	Έκταση (στρ.)	%
Δασική γη	47.732,9	38,3%
Γεωργική γη	73.556,4	59,0%
Οικισμοί	2.216,8	1,8%
Λοιπές	1.132,9	0,9%
Σύνολο δήμου	124.639,0	100,0%

Πηγή: Απογραφές ΕΣΥΕ 1991-2001.

Πίνακας 2.
Κατανομή κύριων χρήσεων γης Δ. Κολινδρού

Οικισμοί	2001	1991
Κολινδρός	3.629	3.732
Παλιάμπελα	266	294
Καστανιά	423	393
Λιβάδι	307	243
Ρυάκια	598	583
Σύνολο δήμου	5.223	5.245

Πηγή: ΕΣΥΕ, επεξεργασία ΓΠΣ.

Στο ισχύον ΓΠΣ Αιγινίου-Κολινδρού (1987) συμπεριλαμβάνονται και ρυθμίσεις για Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου, που όμως ποτέ δεν έγιναν διάταγμα. Περιλαμβάνονταν αυστηροί όροι κατάτμησης για τον περιαστικό χώρο του οικισμού, που λειτούργησαν ουσιαστικά ως απαγορεύσεις δόμησης στις παρειές του κεντρικού οδικού δικτύου, αλλά και αντίθετα, ως έμμεση υπόδειξη των μελλοντικών επεκτάσεων. Εκτός από τις προτεινόμενες επεκτάσεις που δεν έχουν εξαντληθεί μέχρι σήμερα, προβλέπονταν επίσης και Ζώνη Κοινωνικού Συντελεστή για κοινωνικά προγράμματα κατοικίας με αυξημένο συντελεστή δόμησης, και στο παραδοσιακό τμήμα του οικισμού Ζώνες Ειδικών Κινήτρων και Ειδικής Ενίσχυσης για να υποβοηθηθεί η εξυγίανση και αναβάθμισή του, που όμως ποτέ δεν ενεργοποιήθηκαν.

Στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές του '90 παρατηρήθηκε εγκατάσταση στις παλιές κατοικίες του οικισμού ενός μικρού σχετικά αλλά σημαντικού αριθμού¹¹ οικογενειών προσφύγων και οικονομικών μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ένωση, γεγονός που ως ένα σημείο μετρίασε την εικόνα πληθυσμιακής συρρίκνωσης των δύο προηγούμενων δεκαετιών. Οι νέοι κάτοικοι απασχολήθηκαν σε αγροτικές εργασίες και κυρίως στα καπνά και στη συλλογή των κερασιών.

Στα επόμενα χρόνια κυρίως οι ετεροδημότες του Κολινδρού, ως επί το πλείστον κάτοικοι Θεσσαλονίκης και Κατερίνης, αλλά και αρκετοί μόνιμοι κάτοικοι, προχώρησαν στην ανέγερση κατοικιών, άλλοτε σε περιοχές εντός ζώνης

11. Υπολογίζονται σε περίπου 200 άτομα στον Κολινδρό για την περίοδο 1985-1995.

και εκτός σχεδίου και άλλοτε εντός ορίων, ακόμη και των μικρών οικισμών, με την κατεδάφιση των παλιών κατοικιών και με ό,τι αυτό συνεπάγεται (αναβάθμιση των κατασκευών, αλλά και εξάντληση συντελεστών σε μικρά οικοπέδα, καταστροφή οικιστικού αποθέματος κ.λπ.). Η αύξηση του πληθυσμού που παρατηρήθηκε στον οικισμό Λιβάδι και οριακά στους οικισμούς Ρυάκια και Καστανιά εκτιμάται ότι οφείλεται στις απογραφικές συνήθειες και δεν αντανακλά μια πραγματική αύξηση, πράγμα που ειδικά για τον οικισμό Καστανιά μοιάζει να φέρνει σε αντιστοιχία νεόδμητες οικοδομές με νέους απογραφέντες κατοίκους.¹²

Η συνεχιζόμενη έξοδος από τις αγροτικές δραστηριότητες με τη συρρίκνωση των επιδοτήσεων έχει οδηγήσει τις τοπικές αρχές και τους φορείς να αναζητήσουν εναλλακτικές αναπτυξιακές λύσεις στον τομέα του αθλητικού και πολιτιστικού τουρισμού και στην αξιοποίηση-ανάδειξη κάποιων τόπων και σημείων φυσικού κάλλους. Προς την κατεύθυνση αυτήν έχει ήδη κατασκευαστεί ένα αθλητικό κέντρο με κλειστό γυμναστήριο, ανοιχτό στίβο, κολυμβητήριο και γήπεδα προπόνησης, καθώς και ένας δημοτικός ξενώνας για τη φιλοξενία αθλητικών ομάδων. Παράλληλα έχει κινηθεί με πρωτοβουλία του δήμου η διαδικασία ανακήρυξης του αλσυλλίου καστανιάς, στην είσοδο του ομώνυμου οικισμού, σε Μνημείο της Φύσης. Επίσης, με το νέο ΓΠΣ στον οικισμό των Παλιαμπέλων υποστηρίζεται και εντάσσεται στο σχεδιασμό ένα πολύπλευρο πρόγραμμα για τον προϊστορικό οικισμό, που πραγματοποιείται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή των Αθηνών και το Πανεπιστήμιο του Sheffield. Το project «Αρχαιολογικό Πάρκο Παλιαμπέλων» στοχεύει στο να διευρύνει και να ενοποιήσει τις αρχαιολογικές δραστηριότητες και έρευνες σε ένα συνολικό γεγονός με πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό χαρακτήρα (αναλυτικά στο Kotsakis et al. 2003). Με επίκεντρο το πρόγραμμα αυτό η δημοτική αρχή φιλοδοξεί επίσης να αναπτύξει δράσεις που θα συντείνουν στην ανανέωση της σχέσης των κατοίκων με τη γη, τις παραδόσεις και τις αγροτικές πρακτικές, θα ενθαρρύνει τεχνικά επαγγέλματα και προοδευτικές μεθόδους καλλιέργειας, θα επιτρέψει στους επισκέπτες να αντιληφθούν και να βιώσουν τη συνέχεια της αγροτικής ζωής και, τέλος, θα ενισχύσει την τουριστική κίνηση στο δήμο με την ένταξή του στο δίκτυο των αρχαιολογικών χώρων της Βεργίνας και της Μεθώνης.

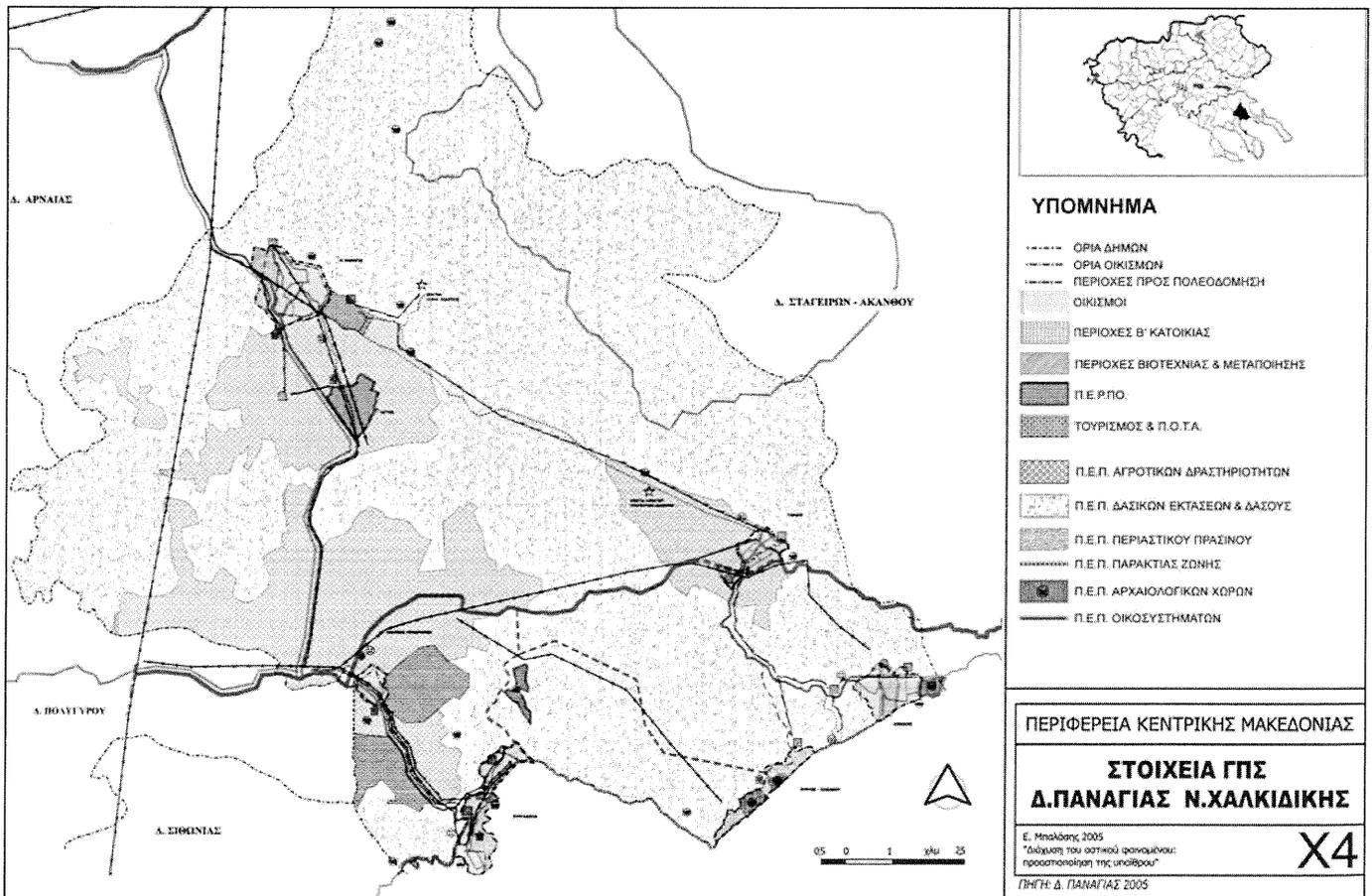
Παράλληλα, οι τοπικές αρχές και φορείς προσανατολίζονται στην ανάπτυξη μιας νέας ζώνης κατοικίας με χαμηλούς συντελεστές, κυρίως σε δημοτικές εκτάσεις, προσβλέποντας στη λειτουργία του οικισμού ως μελλοντικού προαστίου του μητροπολιτικού κέντρου της Θεσσαλονίκης. Η δημιουργία αυτής της ζώνης απαντά παράλληλα και σε διαπιστωμένη ζήτηση για ιδιωτικά επενδυτικά σχέδια μικρής και μεσαίας κλίμακας και αναμένεται να συμβάλει στην ανάπτυξη του Κολινδρού, καθώς έχει τις προϋποθέσεις να προσελκύσει εποχιακούς και νέους κατοίκους για μόνιμη εγκατάσταση. Ως κύρια επιχειρήματα αναφέρονται η μικρή απόσταση και πρόσβαση μέσω των οδικών δικτύων ΠΑΘΕ και Εγνατίας Οδού, ο προαστιακός σιδηρόδρομος, η προνομιακή θέση με θέα στον Θερμαϊκό Κόλπο και το εξαιρετικό κλίμα, και η επάρκεια κοινωνικών και λοιπών υποδομών του Κολινδρού. Η ένταξη αυτής της ζώνης οικιστικής ανάπτυξης στο σχέδιο πόλης του Κολινδρού έχει ως στόχο την ενίσχυση της πολεοδομικής συνοχής, καθώς στον πολεοδομικό οργανισμό που δημιουργείται ενσωματώνονται οι κοινωνικές υποδομές αθλητισμού και πολιτισμού, η περιοχή του ρέματος με τη γεωλογικά αξιόλογη μορφολογία ως αστικό πάρκο και οι νέες κατοικίες προαστιακού χαρακτήρα που σήμερα βρίσκονται εκτός του ιστού.

12. Στη δεκαετία 1991-2001 ανεγέρθηκαν περίπου 10 κατοικίες και η απογραφική διαφορά ήταν 30 άτομα. Για το Λιβάδι η αναλογία αυτή είναι 25 νεόδμητες κατοικίες και 64 άτομα.

13. Ειδική πολεοδομική μελέτη σύμφωνα με το άρ. 8 του Ν. 2508/97.

14. Το πρόγραμμα υποστηρίζεται από τον Δήμο Μιλάνου στα πλαίσια ανταλλαγής τεχνολογίας, με απευθείας χρηματοδότηση από την Ε.Ε.

Στα πλαίσια αυτά, με το νέο ΓΠΣ προτείνεται ως Περιοχή Ανάπλασης¹³ το προϋφιστάμενο του 1923 τμήματος του οικισμού του Κολινδρού, με στόχο τη διάσωση του παραδοσιακού οικιστικού αποθέματος, την ανάδειξη του ιστορικού κέντρου, την αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος της περιοχής, τη βελτίωση των υποδομών και την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του κυκλοφοριακού προβλήματος. Εντάσσεται επίσης το τμήμα του οριοθετημένου ρέματος στα νότια του οικισμού μέχρι το ανοιχτό θέατρο και τις αθλητικές εγκαταστάσεις ως ζώνη πρασίνου - αστικό πάρκο, και προτείνεται η προστασία και ανάδειξη του ως αναπόσπαστο τμήμα του οικισμού. Νότια του οικισμού, σε κατάλληλη έκταση (πρώην στρατόπεδο και πεδίο βολής), προτείνεται η εφαρμογή ενός αναπτυξιακού οικιστικού προγράμματος, όπως προβλεπόταν ήδη από το προηγούμενο ΓΠΣ (περιοχή για πολιτική τράπεζα γης για οικιστική ανάπτυξη). Η περιοχή εντάσσεται στο αναπτυξιακό σχέδιο του δήμου για τη δημιουργία ενός Πρότυπου Οικισμού, που θα τροφοδοτείται με ενέργεια από Μονάδα Καύσης Βιομάζας.¹⁴ Μέρος της γεωργικής παραγωγής θα κατευθυνθεί συμπληρωματικά στη καλλιέργεια σόργου και δενδρωδών που είναι κατάλληλα για καύση, ενώ για τον περιορισμό της απρογραμματίστης δόμησης κατοικιών και την παράλληλη ενίσχυση των νέων θεσμοθετημένων οικιστικών ζωνών καταρτούνται οι παρεκκλίσεις της εκτός σχεδίου δόμησης και προτείνονται αυστηρότεροι όροι και περιορισμοί για όλες τις χρήσεις, μεταξύ των οποίων και για την κατοικία (αγροικία ως 80 μ², ένας όροφος κ.ά.).

Β. Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δ. Παναγίας Χαλκιδικής

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Έκταση: 205.148 στρέμματα

Πληθυσμός 2001 (ΕΣΥΕ): 3.897 κάτ.

Α΄γενής τομέας: σιτηρά, ελιές – αιγοπρόβατα – δασεργάτες, έλατο – αλιεία

Β΄γενής τομέας: μεταλλωρύχοι, 60 βιοτεχνίες, οικοδομικές δραστηριότητες

Γ΄γενής τομέας: 200 επιχειρήσεις εμπορίου-υπηρεσιών, 7 τουριστικές μονάδες

Καταγεγραμμένη ανεργία: 10%

Πολιτιστικό απόθεμα: εγκαταλειμμένος οικισμός Γοματίου, παραδοσιακός ιστός

Μ. Παναγίας, προσκύνημα Μ. Παναγίας, 16 εντοπισμένοι αρχαιολογικοί χώροι

Προγραμματικός πληθυσμός 2025: 5.500 κάτ.

Πίνακας 3.

Πραγματικός πληθυσμός Δ. Παναγίας

Οικισμοί	2001	1991
Μ. Παναγία	2.727	2.620
Πυργαδίκια	533	478
Γομάτι	637	565
Σύνολο δήμου	3.897	3.663

Πηγή: Απογραφές ΕΣΥΕ 1991-2001.

Πίνακας 4.

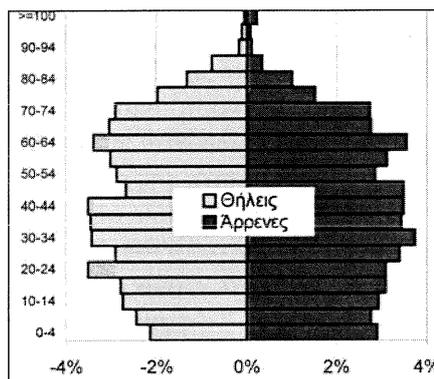
Κατανομή κύριων χρήσεων γης Δ. Παναγίας

Χρήσεις γης	Έκταση	(στρ)%
Δασική γη	159.459	7,7%
Γεωργική γη	36.218	17,7%
Οικισμοί	1.734	0,8%
Β΄κατοικία	1.300	0,6%
Ζώνη τουριστικής ανάπτυξης	6.041	2,9%
Ακτές	396	0,2%
Σύνολο δήμου	205.148	100,0%

Πηγή: ΕΣΥΕ, επεξεργασία ΓΠΣ.

Διάγραμμα 2.

Ηλικιακή διάρθρωση πληθυσμού Δ. Παναγίας 2001

Πηγή: ΕΣΥΕ, επεξεργασία ΓΠΣ.

Με την επέκταση που προέβλεπε το ισχύον ΓΠΣ Παναγίας (1988-1998), ο υφιστάμενος πολεοδομημένος χώρος υπερεπαρκεί για την ικανοποίηση νέας ζήτησης αστικών χρήσεων σε τοπικό επίπεδο. Παράλληλα, προέβλεπε καθορισμό Ζώνης Ειδικής Ενίσχυσης (ΖΕΕ) στα όρια της «παλιάς πόλης», για την επισκευή και ανάδειξη του παραδοσιακού χαρακτήρα του κέντρου, πρόγραμμα που όμως δεν προχώρησε. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ειδικής Χωροταξικής Μελέτης (ΕΧΜ) Παράκτιας Ζώνης της Χαλκιδικής, οι αυξημένες πιέσεις για κατοικία προαστιακού χαρακτήρα και οι τάσεις ανάπτυξης Β΄ κατοικίας στις εκτός σχεδίου περιοχές της παράκτιας ζώνης του δήμου μπορούν να παραληφθούν από νέους οργανωμένους οικιστικούς υποδοχείς στις παρυφές των οικισμών και μέσα σε ζώνες τουριστικής ανάπτυξης. Οι προτάσεις της μελέτης αυτής για Παραγωγικές Ζώνες και για Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου, που λίγο

ως πολύ εφαρμόζονται αν και δεν έχουν θεσμοθετηθεί ακόμη, μπορούν να χαρακτηριστούν περισσότερο ως δέσμη «πυροσβεστικών ρυθμίσεων» για τον περιορισμό της απρογραμμάτιστης δόμησης παρά ως συνθετικό εργαλείο και πραγματική αναπτυξιακή προοπτική.

Το μοντέλο ανάπτυξης της παράκτιας ζώνης στα Πυργαδίκια τείνει προς αυτό της γνωστής Χαλκιδικής, με κατασπατάληση του φυσικού χώρου, προσβολή του τοπίου, έντονη οικιστική αυθαιρεσία και όχι λίγες φορές τη μέτριας ποιότητας παροχή τουριστικών υπηρεσιών. Παρ' όλα αυτά, το γεγονός ότι οι οικισμοί Πυργαδίκια και Δεβελίκι διατηρούν ακόμη αρκετές από τις φυσικές τους ομορφιές και οι κάτοικοι δεν ασχολούνται αποκλειστικά και εντατικά μόνο με τον τουρισμό δίνει τις δυνατότητες για να αποφευχθούν τα παραπάνω φαινόμενα.

Η αλιεία και η γεωργία είναι ακόμη και σήμερα οι βασικοί παραγωγικοί κλάδοι γι' αυτές τις περιοχές, ενώ οι κάτοικοι των υπόλοιπων οικισμών του δήμου απασχολούνταν σε σημαντικό ποσοστό και στις εξορμητικές δραστηριότητες των μεταλλείων της Χαλκιδικής. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, με την παύση των εργασιών των μεταλλείων, οι κάτοικοι, και κυρίως οι νέοι, στράφηκαν μαζικά στη γεωργία και την κτηνοτροφία, στηριζόμενοι στη νέα πολιτική των επιδοτήσεων της τότε πρόσφατα αναθεωρημένης ΚΑΠ. Ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού παρέμεινε θετικός και στη δεκαετία του '90, σημειώνοντας μια υπολογίσιμη αύξηση, που δεν φαίνεται να σχετίζεται τόσο με την προσωρινή διέξοδο από την κρίση προς τη γεωργία και τον τουρισμό, όσο με την εγκατάσταση παλιννοστούντων και μεταναστών, αλλά και της απογραφικής συνήθειας να καταγράφονται κάτοικοι Θεσσαλονίκης στον τόπο καταγωγής τους. Χαρακτηριστικό αυτής της εξέλιξης είναι ότι στην περιοχή της επέκτασης του ισχύοντος ΓΠΣ ανεγέρθηκε σημαντικός αριθμός νέων μονοκατοικιών (κυρίως μεζονέτες) όχι μόνο από το μόνιμο πληθυσμό, που άφησε το παλιό πατρικό του για ενοικίαση, αλλά κυρίως από κατοίκους της Θεσσαλονίκης με καταγωγή από τη Μ. Παναγία. Το φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε και στον οικισμό του Γοματίου ήδη από το 1990 με ανάλογη ένταση, πράγμα που είχε σοβαρές συνέπειες στο αξιόλογο ιστορικά και μελετητικά κτηριακό απόθεμα.¹⁵

Μια δεκαετία αργότερα η δημοτική αρχή και οι τοπικοί φορείς, αναγνωρίζοντας την περιορισμένη επιτυχία αναδιάρθρωσης της αγροτικής παραγωγής στην περιοχή τους, προσανατολίζονται στην ενίσχυση του αγροτουρισμού και παραθεριστικού τουρισμού, αξιοποιώντας τις προτάσεις της ΕΧΜ και τις δυνατότητες που δίνονται μέσα από τα νέα εργαλεία του θεσμικού πλαισίου των Περιοχών Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης (ΠΕΡΠΟ, Ν. 2508/97) και των Περιοχών Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ, Ν. 2545/97). Φυσικά, η αγροτική παραγωγή, και κυρίως η κτηνοτροφία, όπως και η αλιεία εξακολουθούν να είναι σημαντικοί αναπτυξιακοί πόροι για τη περιοχή.

Παράλληλα, οι δυνατότητες που δίνονται από το φυσικό περιβάλλον αλλά και με τις τεχνικές υποδομές που ολοκληρώνονται στην περιοχή κάνουν μοναδική την ευκαιρία σε ολόκληρη τη Χαλκιδική για ένα «διαφορετικό» μοντέλο παραθεριστικής κατοικίας. Οι περιορισμοί που προκύπτουν από το έντονο ανάγλυφο στην παράκτια ζώνη αποτελούν παράλληλα και πλεονέκτημα, καθώς δίνεται η δυνατότητα των «κάθετων προσβάσεων» προς τις παραλίες και την αποφυγή δημιουργίας μιας ατελείωτης ζώνης «παραθεριστικών κατοικιών πάνω στο κύμα». Προς την ίδια κατεύθυνση, η δεδομένη ζήτηση για Α' κατοικία από παλιούς κατοίκους της περιοχής που είχαν μεταναστεύσει στη Θεσσαλονίκη προτείνεται να ικανοποιηθεί στους μη παραλιακούς οικισμούς, όπου οι αξίες

15. Ο οικισμός σχεδιάστηκε από τις υπηρεσίες Αποκατάστασης Σεισμοπαθών της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1937. Είναι ένας από τους ελάχιστους οικισμούς της Μακεδονίας όπου διατηρούνται αναλλοίωτα σε πολύ μεγάλο βαθμό ακόμα η ρυμοτομία και οι αρχικές κατοικίες.

γης δεν είναι τόσο υψηλές. Έτσι, η αναπτυξιακή προοπτική τόσο των παραλίω-ων όσο και της νέας αυτής προστασιακής κατοικίας θα στηρίζεται στην παροχή υπηρεσιών της ενδοχώρας του δήμου.

Με το νέο ΓΠΣ επεκτείνεται το σχέδιο των οικισμών του Γοματίου και της Μ. Παναγίας με χαμηλούς συντελεστές, και συγχρόνως αποκτούν σχέδιο οι υφιστάμενοι οικισμοί Αγ. Ιωάννης και Δεβελίκι για την ικανοποίηση της ζήτησης για πρώτη αλλά και μη μόνιμη κατοικία. Για τα Πυργαδίκια και τον Πύργο ενσωματώνεται η πρόταση της ΕΧΜ με δύο οικιστικούς υποδοχείς Β' κατοικίας και προτείνεται νέα διευθέτηση των ορίων τους για την ολοκληρωμένη διαχείριση του ευρύτερου χώρου, που περιλαμβάνει τόσο ευαίσθητα οικοσυστήματα όσο και αρχαιολογικούς χώρους. Κατ' αυτό τον τρόπο αναμένεται να ικανοποιηθεί η ζήτηση για παραθεριστική κατοικία σε οργανωμένους υποδοχείς, με εξασφαλισμένους ήδη από το επίπεδο του ΓΠΣ τους κοινόχρηστους-κοινοφελείς χώρους και τα δίκτυα υποδομών, και να προστατευτεί η παράκτια ζώνη από τη διάσπαρτη συχνά αυθαίρετη δόμηση και την τουριστική υποβάθμιση. Προς την κατεύθυνση αυτή προτείνεται και ο καθορισμός Περιοχής Ειδικής Προστασίας Αιγιαλού και Παραλίας σε όλο το μήκος της ακτογραμμής του δήμου και η εξασφάλιση μέσω της Πολεοδόμησης¹⁶ διευρυνμένων ελεύθερων χώρων στο θαλάσσιο μέτωπο των παραλιακών περιοχών κατοικίας.

Στο σχέδιο εντάσσονται με το μηχανισμό των ΠΕΡΠΟ ο παραθεριστικός οικισμός ενός οικοδομικού συνεταιρισμού και το οικιστικό πρόγραμμα του δήμου για τη δημιουργία αγροτουριστικού πάρκου που περιλαμβάνει πρότυπες επισκέψιμες αγροικίες και αθλητικές δραστηριότητες. Τέλος, υιοθετούνται οι προτάσεις της ΕΧΜ για τις Ζώνες Τουρισμού-Αναψυχής στην περιοχή του Αγ. Ιωάννου Προδρόμου και στο προσκύνημα της Μ. Παναγίας. Στα όρια αυτών των ζωνών δίνεται η δυνατότητα καθορισμού ΠΟΤΑ, εφόσον οι συνθήκες και τα μεγέθη των ιδιοκτησιών μπορούν να το επιτρέψουν, ενώ περιορίζεται δραστηκά η εκτός σχεδίου δόμηση με την κατάργηση των παρεκκλίσεων και τη θεσμοθέτηση αυστηρότερων όρων δόμησης στις αγροτικές εκτάσεις.

Συμπεράσματα

Η αστικοποίηση του αγροτικού χώρου της ΠΚΜ προχωράει με έντονους ρυθμούς. Με τη μόνιμη εγκατάσταση αστών, παλινοστώντων και αλλοδαπών μεταναστών στους μικρούς οικισμούς, την αλλαγή των προτύπων διαβίωσης του ίδιου του αγροτικού πληθυσμού και την τριτογενοποίηση των παραδοσιακών παραγωγικών δραστηριοτήτων, η χωροθέτηση, η μορφή και η λειτουργία των περιοχών κατοικίας γίνονται προνομιακό πεδίο παρατήρησης της εξέλιξης του φαινομένου στην ελληνική ύπαιθρο.

Πρόκειται για μια αμφίπλευρη διαδικασία αστικοποίησης της υπαίθρου. Από τη μια ο αγροτικός πληθυσμός εξυπηρετείται σχεδόν καθημερινά από τη μητρόπολη και ελπίζει στην αναπτυξιακή προοπτική της προσέλκυσης νέων κατοίκων από αυτήν. Παράλληλα, συνεχίζεται η εσωτερική μετανάστευση των κατοίκων από τους αγροτικούς οικισμούς προς τη Θεσσαλονίκη, διατηρώντας όμως τακτικές και λειτουργικές σχέσεις με τη γενέτειρα. Από την άλλη, ο αστικός πληθυσμός ανανεώνει τις σχέσεις του με την ύπαιθρο, χρησιμοποιώντας τακτικά τη γονική του κατοικία, και αναζητά τα θελκτικά τοπία και την παράδοση για την ικανοποίηση αναγκών αναψυχής, κατασκευάζοντας εποχιακές και

16. Η Πολεοδομική Μελέτη είναι ίσως το μοναδικό εργαλείο που διατίθεται από το θεσμικό πλαίσιο για το σχεδιασμό και την εξασφάλιση αδόμητων ελεύθερων χώρων και διαμορφωμένων ή αδιαμόρφωτων χώρων πρασίνου σε περιοχές όπου υπάρχουν ιδιοκτησίες.

παραθεριστικές κατοικίες. Συγχρόνως παρατηρείται, σε μικρό ακόμη βαθμό, η τάση μετεγκατάστασης στην υπαίθρο κάποιων κατοίκων της πόλης, σε απόσταση καθημερινής μετάβασης στη μητρόπολη και στα περιφερειακά αστικά κέντρα για εργασία, αγορά και διασκέδαση.

Η οικιστική ανάπτυξη ως ο κύριος μοχλός ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης για πολλές δεκαετίες μεταφέρεται σήμερα και στην υπαίθρο της ΠΚΜ. Ο τρόπος που συνέβαινε στο παρελθόν οδήγησε και ακόμη οδηγεί σε υποβάθμιση του χώρου των τοπιών και του περιβάλλοντος, συχνά χωρίς οι αλλαγές να είναι αναστρέψιμες. Σε αυτά τα πλαίσια, κρίνεται ως κομβικής σημασίας η αναγνώριση και η περαιτέρω μελέτη της *προαστιοποίησης των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου* ως μια έκφραση των τάσεων αστικοποίησης του αγροτικού χώρου, ώστε να μπορούμε να χειριστούμε το ζήτημα της εξάπλωσης της δόμησης κατοικίας με τα νέα σχεδιαστικά εργαλεία που θεσμοθετήθηκαν με τους νόμους 2508/97 και 2742/99 πιο ολοκληρωμένα και προς όφελος του πληθυσμού της υπαίθρου. Έτσι, μπορούμε να κατευθυνθούμε στη δραστική περικοπή της δόμησης, με κατάργηση των παρεκκλίσεων της εκτός σχεδίου δόμησης και με παράλληλη θεσμοθέτηση περιοχών ειδικής προστασίας, όπου να απαγορεύεται κάθε δόμηση, και περιοχών περιορισμού, όπου να ελέγχεται το είδος και τα μεγέθη της. Ειδικά αυτό το τελευταίο μπορεί να αποδειχτεί πολύ ισχυρό εργαλείο για τη διατήρηση της αγροτικής υπαίθρου και της δυνατότητας για τη δόμηση αγροικίας και όχι εξοχικού ή την ανέγερση επισκέψιμης αγροβιοτεχνίας-εργαστηρίου και όχι μίας ακόμη καμουφλαρισμένης κατοικίας με ενοικιαζόμενα δωμάτια.

Η μαζική χρήση του αυτοκινήτου, ειδικά από τον πληθυσμό της υπαίθρου, και η ολοκλήρωση των μεγάλων οδικών αξόνων έχουν οδηγήσει στην ολοένα και αυξανόμενη τακτική παλίνδρομη κίνηση μεταξύ πόλης και χωριού, που δεν είναι το ίδιο έντονη σε όλη την έκταση της ΠΚΜ. Για την εποχιακή και παραθεριστική κατοικία σημαντικότερο ρόλο παίζει η θελκτικότητα των τοπιών και των τόπων, ενώ για την ανάπτυξη της *μη μόνιμης κατοικίας* στην πεδινή και ορεινή υπαίθρο κομβικής σημασίας είναι η χρονοαπόσταση σύνδεσης με το μητροπολιτικό κέντρο και η άμεση πρόσβαση στους κλειστούς αυτοκινητοδρόμους ταχείας κυκλοφορίας ΠΑΘΕ και Εγνατία Οδό. Η ύπαρξη των περιφερειακών αστικών συγκεντρώσεων, όπως οι πόλεις της Βέροιας και του Κιλκίς, απορροφούν ένα μέρος αυτής της κινητικότητας από τους γύρω αγροτικούς οικισμούς.

Εκτός από την Α' και Β' κατοικία, όπως θεσμικά διαχωρίζονται οι περιοχές κατοικίας, παρατηρείται η εκτεταμένη δόμηση νέων και ανακατασκευη παλιών κατοικιών στους μικρούς αγροτικούς οικισμούς, για τακτική χρήση κατά τη διάρκεια του έτους. Η διευρυμένη αξιοποίηση γης, ακόμη και εντός του ιστού των αγροτικών οικισμών, για κατοικία-ησυχαστήριο με χαρακτηριστικά προαστιακής κατοικίας, μας κατευθύνει ολοένα και περισσότερο στο να αναγνωρίζουμε μια τάση *προαστιοποίησης των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου*. Αυτές οι περιοχές δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπίζονται κατά το σχεδιασμό της υπαίθρου ως μόνιμη, αλλά ούτε και ως δεύτερη κατοικία με όρους παραθεριστικής χρήσης και τουριστικής ανάπτυξης. Η περιγραφή τους ως περιοχών *μη μόνιμης κατοικίας* ή *περιοδικής κατοικίας* ίσως προσεγγίζει καλύτερα την πραγματικότητα αυτού του σχετικά νεοσύστατου «χώρου» της ελληνικής υπαίθρου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η επεξεργασία των στατιστικών της ΕΣΥΕ και η συλλογή στοιχείων που αφορούν στην οικοδομική δραστηριότητα σε συγκεκριμένες περιοχές θα είναι δυνατόν να μας παρέχει χρήσιμα ποσοτικά στοιχεία για συγκρίσεις και εμβάθυνση στην ανάλυση. Παράλληλα, η περαιτέρω μελέτη των απαιτή-

σεων για κοινωφελείς και κοινόχρηστους χώρους, η ανάλυση των σχέσεων ιδιωτικού-δημόσιου σε αυτές τις περιοχές και το μορφολογικό και λειτουργικό πρότυπο των νεόκτιστων οικοδομών μπορούν να παρέχουν πολύ σημαντικά στοιχεία για να υποστηριχθεί ο προγραμματισμός και ο σχεδιασμός της υπαίθρου.

Σε αυτά τα πλαίσια, στόχος δεν είναι να αποτρέψουμε τη δόμηση αυτής της προαστιακής κατοικίας, αλλά να την προβλέψουμε και να αξιοποιήσουμε τις δεδομένες τάσεις μέσα από τον ολοκληρωμένο αναπτυξιακό προγραμματισμό και τον πολεοδομικό σχεδιασμό που προωθούν οι τοπικές αρχές και οι φορείς. Η σύνταξη ΓΠΣ, στα πλαίσια της επιχείρησης Πολεοδομική Ανασυγκρότηση, έδωσε τις βάσεις για την οργάνωση του χώρου και τη σύνθεση των χρήσεων γης εντός των οικισμών, αν και βασικός σκοπός τους ήταν η θεσμοθέτηση κανονιστικών όρων δόμησης και η ένταξη των αυθαίρετων στη περίμετρο των οικισμών. Παράλληλα, η θεσμοθέτηση Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου, που είχαν εξορισμού περισσότερο ελεγκτικό-κατασταλτικό χαρακτήρα, δεν στάθηκε δυνατό να περιορίσει ικανοποιητικά την αυθόρμητη και παράλληλα αυθαίρετη δόμηση κατοικίας. Σήμερα, μετά τη θεσμοθέτηση του Ν. 2508/97 για τη «Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη», τα ΓΠΣ και τα Σχέδια Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτών Πόλεων καλύπτουν όλη την έκταση των δήμων και, ως τοπικά χωροταξικά σχέδια στρατηγικού χαρακτήρα, μπορούν να αποτελέσουν τα βασικά συνθετικά εργαλεία σχεδιασμού της υπαίθρου. Μέσα από αυτά δίνεται η δυνατότητα να προγραμματιστεί η ανάπτυξη περιοχών κατοικίας του αγροτικού χώρου ως Περιοχών Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης και Περιοχών Ανάπλασης εντός των οικισμών. Για τη χρήση τέτοιων συνθετικών εργαλείων κατά το σχεδιασμό και την εφαρμογή τους εκκρεμεί η περαιτέρω επεξεργασία τους και φυσικά η έκδοση των σχετικών εκτελεστικών διαταγμάτων, ενώ παράλληλα απαιτείται και η αναθεώρηση των πρότυπων μεγεθών, των σταθερότυπων, τουλάχιστον στα ζητήματα της κατοικίας, και των κατηγοριών χρήσεων γης στον εξωαστικό χώρο (Μπαλάσης 2004).

Η πρακτική της συνεχούς κατάτμησης της ιδιοκτησίας στον αγροτικό χώρο, που έχει τόσο οικονομικές όσο και κοινωνικές ρίζες, και η θεσμοθέτηση των παρεκκλίσεων στην εκτός σχεδίου δόμηση δεν αποτέλεσαν τους κύριους αρνητικούς παράγοντες μόνο στην αναδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής αλλά και στην πολεοδόμηση νέων οικιστικών περιοχών. Η δυνατότητα δόμησης κατοικίας σε κτήματα των τεσσάρων στρεμμάτων εκτός σχεδίου ώθησε στο φυσικό τεμαχισμό της αγροτικής γης και παγίωσε την τακτική της ανέγερσης οικοδομών στις παρυφές των οικισμών και στον παράκτιο χώρο. Τα μεγέθη των ιδιοκτησιών σε αυτές τις περιοχές της έντονης οικοδομικής δραστηριότητας είναι τέτοια που πολύ συχνά είναι αδύνατον να εξασφαλιστούν μέσα από τις εισφορές στην Πράξη Εφαρμογής των Πολεοδομικών Σχεδίων οι βασικοί κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι. Οι από χρόνια παγιωμένες νοοτροπίες και αντιλήψεις σχετικά με τη μικρή και μέση ιδιοκτησία συμπυκνώνονται στη λογική ότι *κάθε κτήμα, όπου κι αν βρίσκεται, είναι ένα εν δυνάμει οικόπεδο*. Έτσι, η αξία της αγροτικής γης, με δεδομένη τη σταδιακή έξοδο από τα αγροτικά επαγγέλματα, είναι βασισμένη στο πόσα τετραγωνικά μέτρα κτίσματος μπορούν να δομηθούν σε αυτήν. Στο συχνά ασαφές νομοθετικό πλαίσιο των παρεκκλίσεων, η εκτός σχεδίου και μαζί της η αυθαίρετη δόμηση και εν συνεχεία η ένταξη στο σχέδιο λειτούργησαν και συνεχίζουν ακόμη σήμερα να λειτουργούν ως οι «άτυπα ενδεδειγμένες» αναπτυξιακές εναλλακτικές που υποστηρίζουν τη διαφαινόμενη τάση προαστιοποίησης των περιοχών κατοικίας της υπαίθρου.

Η αγορά ακινήτων και η οικοδομική δραστηριότητα επανέρχονται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης ως προσωρινή εναλλακτική για την ενίσχυση του τοπικού εισοδήματος των κατοίκων της υπαίθρου. Φυσικά, η δημιουργία αγοράς «αστικών» ακινήτων, ακόμη και στα πιο εγκαταλειμμένα χωριά της ορεινής υπαίθρου της Κεντρικής Μακεδονίας, δεν είναι η μόνη δυνατότητα ανάπτυξης της υπαίθρου και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί την απάντηση σε άλλα κρίσιμα κοινωνικά και αναπτυξιακά ζητήματα, όπως η εγκατάλειψη του αγροτικού χώρου ή η τριτογενεοποίηση της παραγωγής. Το κεφάλαιο αγροτική παραγωγή δεν έχει κλείσει για την ύπαιθρο της ΠΚΜ, παρά τη συρρίκνωση των επιδοτήσεων και την απεξάρτησή τους από το παραγόμενο προϊόν και την ποσότητα. Οι δραστηριότητες στον πρωτογενή τομέα παραγωγής εξακολουθούν να είναι οι κύριες πηγές εισοδήματος για τον πληθυσμό της υπαίθρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασενχόβεν, Λ. (2004), «Η θεωρία του αστικού σχεδιασμού: ποιο θα είναι το μέλλον της στον 21ο αιώνα;», στο Οικονόμου, Δ., Σαρηγιάννης, Γ., Σεργιάς, Κ. (επιμ.), *Πόλη και χώρος από τον 20ό στον 21ο αιώνα*, ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, ΣΕΠΟΧ, Αθήνα, Μέμφις Α.Ε.
- Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δήμου Κορινθίου, Ν. Πιερίας* (2005), Α' Στάδιο: «Ανάλυση, διάγνωση, προοπτικές», Παπαμίχος Ν. - Χατζηδημητρίου Ε., ομάδα μελέτης: Ν. Παπαμίχος (συντονιστής), Ε. Μπαλάσης (τεχνικός υπεύθυνος), Α. Σαραντώνη, Ι. Τσαμπάζης, Χ. Τσαβδάρου, Ι. Σιολίδης, Δ. Μιχαλούδης, Θεσσαλονίκη.
- Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δήμου Παναγίας, Ν. Χαλκιδικής* (2005), Α' Στάδιο: «Ανάλυση, διάγνωση, προοπτικές», Κτηματογραφική Α.Ε., ομάδα μελέτης: Ν. Παπαμίχος (συντονιστής), Ε. Μπαλάσης (τεχνικός υπεύθυνος), Α. Σαραντώνη, Ι. Τσαμπάζης, Ι. Σιολίδης, Σ. Πραλακίδης, Θεσσαλονίκη.
- Γιαννακούρου, Γ. (2003), «Ο σχεδιασμός των μητροπολιτικών περιοχών στην Ελλάδα», στο Γετίμης, Π., Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Μητροπολιτική διακυβέρνηση*, Αθήνα: ΙΑΠΑΔ.
- Γούσιος, Δ. (1999), «Υπαιθρος, αγροτικός χώρος και μικρή πόλη: από τη γεωργοποίηση στην τοπική ανάπτυξη», στο Οικονόμου, Δ., Πετράκος, Γ. (επιμ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας / Gutenberg.
- Kayser, B. (1990), *La Renaissance rurale*, Paris: Armand Colin.
- Klassen, L., Scimeni, G. (1981), «Theoretical Issues in Urban Dynamics», στο Klassen, L., Molle, W., Paelink, J. (επιμ.), *Dynamics of Urban Development*, London: Gower.
- Kotsakis, K., Kafkoulas, K., Nanoglou, S., Astreinidou, P. (2003), «Paliambela-Kolindros Management Plan», Department of Archaeology, Aristotle University of Thessaloniki, E.U. «TEMPER».
- Λαμπριανίδης, Λ. (2001), *Οικονομική γεωγραφία*, Θεσσαλονίκη: Πατάκης.
- Μπαλάσης, Ε. (2004), «Εφαρμόζοντας τα πρότυπα του χωρικού σχεδιασμού», *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου για την Τυποποίηση, τα Πρότυπα και την Ποιότητα*, Θεσσαλονίκη: Ένωση Ελλήνων Επιστημόνων για την Προτυποποίηση και την Τυποποίηση.
- Μπαλάσης, Ε., Μπούτουρα, Κ. (2003), *Σχέδιο χωρικής ανάπτυξης σε μικρή αγροτική ενότητα: Δήμος Ζερβοχωρίων Χαλκιδικής*, διπλωματική διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Πολυτεχνική Σχολή, ΑΠΘ.
- Μουσιδής, Α. (2001), «Σύγχρονα διαρθρωτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του αγροτικού χώρου», στο Ανθοπούλου, Θ., Μουσιδής, Α. (επιμ.), *Από τον αγροτικό χώρο στην ύπαιθρο χώρα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Φουτάκης, Δ., Μουτσιάκης, Ε. (2003), «Γεωγραφικός προσδιορισμός μητροπολιτικών περιοχών: η περίπτωση της Θεσσαλονίκης», στο Γετίμης, Π., Κανκαλάς, Γ. (επιμ.), *Μητροπολιτική διακυβέρνηση*, Αθήνα: ΙΑΠΑΔ.

Οι αεροφωτογραφίες προέρχονται από τα αρχεία των δήμων και το υπόλοιπο φωτογραφικό υλικό από το προσωπικό αρχείο των Ε. Μπαλάση και Η. Δόβα.

ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΤΟΠΙΟ-ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ: ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑΣ ΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΤΟΠΙΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Χρυσάνθη Πετροπούλου, * Νίκος Μ. Πάγκας**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της έρευνας είναι η διερεύνηση της έννοιας του περιαστικού χώρου και ο καθορισμός του ως ιδιαίτερης χωρικής ενότητας υπό το πρίσμα της τοπιο-οικοσυστημικής προσέγγισης ώστε να ενταχθεί ως ιδιαίτερη κατηγορία στη διαδικασία του χωροταξικού σχεδιασμού. Η προσέγγιση αυτή ενσωματώνει ποσοτικές και ποιοτικές πληροφορίες που είναι χρήσιμες στη διαδικασία ενός οικοκεντρικού χωροταξικού σχεδιασμού που σέβεται τον άνθρωπο και τη φύση. Προτείνεται μια μεθοδολογία τοπιο-οικοσυστημικής προσέγγισης του περιαστικού χώρου βασισμένη στη θεωρία της «Οικολογίας του Τοπίου», με στόχο την παρουσίαση ενός εργαλείου κατανόησης της δυναμικής του περιαστικού χώρου και των σχέσεών του με τον αστικό. Στην κατεύθυνση αυτή χρησιμοποιούνται δορυφορικές εικόνες υψηλής και πολύ υψηλής διακριτικότητας που επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση του «τοπίου», ενώ επιπροσθέτως λαμβάνονται υπόψη και στοιχεία από έρευνες πεδίου. Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι η οικοτοπιακή προσέγγιση μπορεί να συμβάλει σε μια ιδιαίτερη χωροταξική θεώρηση του περιαστικού χώρου στην κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Spatial Planning of Peri-urban Space through an «Eco-landscape» Systems Approach: A Recommended Classification of Peri-urban «Eco-landscapes» for Major Greek Cities

Chryssanthi Petropoulou, Nikos M. Pangas

ABSTRACT

This research aims at examining the notion of peri-urban space and determining it as a particular planning category. An approach based on landscape ecology was used, which includes quantitative and qualitative information useful in a planning process with respect to man and nature. An “eco-landscape” systems approach of the peri-urban space, based on the theory of Landscape Ecology, is proposed. The notion of “eco-landscape” presented here has been considered as a suitable tool for the dynamic analysis of peri-urban space. Satellite images, digital maps and local research have been used to this purpose. The authors, based on a critical approach of “landscape ecology”, maintain that peri-urban space could be included as an independent spatial category in the process of spatial planning.

* Δρ. Γεωγραφίας ULP, Διδάκτορας στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, ΑΠΘ, Ερευνήτρια στο Εργαστήριο Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ, e-mail: hlios@central.ntua.gr.

** Δρ. Χωροταξίας ΕΜΠ, Δασολόγος-Περιβαλλοντολόγος ΑΠΘ, Ερευνητής στο Εργαστήριο Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, e-mail: npangas@central.ntua.gr.

1. Εισαγωγή

1. Η εισήγηση αυτή αξιοποιεί τα αποτελέσματα ερευνητικού προγράμματος που εκπονήθηκε από το ΕΧΟΑ/ΕΜΠ με επιστημονικό υπεύθυνο τον καθ. Α. Βασενχόβεν, στο πλαίσιο του Προγράμματος Ενίσχυσης Βασικής Έρευνας «ΘΑΛΗΣ» (2001) του ΕΜΠ.

Αντικείμενο αυτής της έρευνας¹ είναι η θεωρητική διερεύνηση της έννοιας του περιαστικού χώρου και ο καθορισμός του ως ιδιαίτερης χωρικής ενότητας υπό το πρίσμα της τοπιο-οικοσυστημικής προσέγγισης ώστε να ενταχθεί ως αυτόνομη κατηγορία στη διαδικασία του χωροταξικού σχεδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται μια οικολογική τυπολογία για τις μεγάλες ελληνικές πόλεις και γίνεται μια εφαρμογή της σε χαρακτηριστικό τμήμα του περιαστικού χώρου της Αθήνας.

Μέχρι σήμερα τα εργαλεία του σχεδιασμού που αφορούν στο χώρο περι την πόλη ή μεταξύ πόλεων δεν έχουν ξεκάθαρο θεωρητικό υπόβαθρο. Επιπλέον, οι τυπολογίες στη διεθνή βιβλιογραφία δεν βρίσκουν αντιστοίχιση στην ελληνική πραγματικότητα. Στην παρούσα μελέτη η τυπολογική ανάλυση του περιαστικού χώρου βασίζεται σε μια τοπιο-οικοσυστημική διάκριση των χαρακτηριστικών που σχετίζονται με το βιοφυσικό χαρακτήρα του χώρου, την κάλυψη και τη χρήση της γης και τις κοινωνικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του χώρου όπως διαμορφώνονται ιστορικά και αντανακλώνται στη σημερινή εποχή.

2. Διερεύνηση της έννοιας του περιαστικού χώρου

Ο περιαστικός χώρος αποτελεί το πρώτο από άποψη χρόνου και έντασης πεδίο εκτόνωσης των αστικών πιέσεων, ένα χώρο «εν αναμονή» αστικοποίησης, και ο ακριβής γεωγραφικός καθορισμός του εξαρτάται τόσο από γεωκλιματικούς όσο και από ιστορικούς και κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, σε συνάρτηση με το μέγεθος της πόλης και το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας (Ζιώγα & Μωυσίδης 1996). Ο όρος «περιαστικός» χρησιμοποιείται συχνά στη χωροταξία και η ερμηνεία του ποικίλλει κατά περίπτωση. Η προέλευσή του φαίνεται ότι ανάγεται στην επικράτηση του όρου «περιαστικοποίηση» (απόδοση του γαλλικού όρου *périurbanisation* από το Dezert et al. 1991), που περιγράφει την εξάπλωση των πόλεων στη γειτονική ευρύτερή τους περιοχή και τη δημιουργία νέων καταστάσεων και σχέσεων στον ευρύτερο της πόλης χώρο. Η ανανέωση των πυρήνων παλαιών οικισμών που βρίσκονται κοντά σε πόλεις και η οικιστική ανάπτυξη γύρω από αυτούς, η δημιουργία νέων οικισμών και η χωροθέτηση διαφόρων χρήσεων διάσπαρτα γύρω από τις πόλεις δημιούργησαν ένα νέο τοπίο στο οποίο κυριαρχεί ένας ενδιάμεσος «αγρο-αστικός» χαρακτήρας και το οποίο είναι έντονα και μόνιμα διαφοροποιημένο από την «ύπαιθρο» που περιέβαλλε πριν την πόλη. Η διάκριση όμως αυτή δεν αποτελεί κανόνα για όλες τις πόλεις του κόσμου, αφού ο όρος χρησιμοποιείται διαφορετικά απο τόπο σε τόπο. Σύμφωνα με το *Κριτικό Γαλλικό Λεξικό Γεωγραφίας*, ο περιαστικός χώρος αφορά σε ό,τι είναι γύρω από την πόλη και στην πραγματικότητα αποτελεί μέρος της πόλης λόγω των δραστηριοτήτων και του τρόπου ζωής των κατοίκων της (Brunet et al. 1993). Στην ευρωπαϊκή βιβλιογραφία τη σχετική με τα θέματα αστικής ανάπτυξης ο όρος «περιαστικός» (αγγλ. peri-urban, γαλλ. *périurbain*, γερμ. *stadtnah*) αναφέρεται ως γενικός όρος που αποδίδει την άμεση εγγύτητα στην πόλη. Οι περισσότερες εργασίες αναφέρονται γενικά στον όρο αυτόν υπονοώντας τις περιοχές με ενδιάμεσα χαρακτηριστικά μεταξύ πόλης και υπαίθρου που βρίσκονται κοντά στην πόλη. Ειδικά για ορισμένες «αναπτυσσόμενες» χώρες, ο όρος είναι πιο συγκεκριμένος και αφορά στο χώρο γύρω από την πόλη όπου α-

σκέεται γεωργική δραστηριότητα με αποκλειστικό σκοπό την τροφοδοσία της πόλης με αγροτικά προϊόντα (Moustier & Pages 1997). Τέλος, ο ΟΟΣΑ επισημαίνει τον υποστηρικτικό για την πόλη ρόλο της «περιαστικής» γεωργίας χωρίς να ορίζει ειδικά τον περιαστικό χώρο (OECD 1979).

Κοινό χαρακτηριστικό του περιαστικού χώρου των περισσότερων πόλεων αποτελεί ο κατακερματισμός και η «κατάστιξη» του από διάφορες χρήσεις και λειτουργίες που κατά κανόνα εξυπηρετούν την πόλη και καταλαμβάνουν ολοένα και περισσότερο χώρο, περιορίζοντας τις «παραδοσιακές» αγροτικές χρήσεις. Η αύξηση της αξίας της γης, που από αγροτικής χρήσης μετατρέπεται σε αστική, καθορίζει και τη χωροθέτηση των διαφόρων χρήσεων σε ένα έντονο ανταγωνιστικό από οικονομική άποψη περιβάλλον.

Οι σχέσεις της πόλης με τον περιαστικό χώρο συνήθως ορίζονται από μια χρηστικού τύπου θεώρηση και διαρθρώνονται σε επιμέρους θεματικούς τομείς, όπως η διαθεσιμότητα γης που θα δεχτεί οικιστική επέκταση, η λειτουργία διαφόρων υποστηρικτικών δραστηριοτήτων, η ποιότητα του περιβάλλοντος κ.λπ. Ο περιαστικός χώρος μπορεί να αποτελεί για την πόλη ταυτόχρονα (Ζιώγα & Μουσιδής 1996, Gilg 1979):

- πηγή τροφοδοσίας αγροτικών προϊόντων
- χώρο αναψυχής του αστικού πληθυσμού και «οικολογική» παρακαταθήκη του αστικού κέντρου
- τόπο όπου χωροθετούνται δραστηριότητες «μη φιλικές» (ΧΥΤΑ, αεροδρόμια, εγκαταστάσεις παραγωγής και μεταφοράς ενέργειας, εγκαταστάσεις βιομηχανικών δραστηριοτήτων κ.λπ., αλλά και «φιλικές» με την πόλη, όπως εκπαιδευτικές κ.ά.)
- χώρο κατοικίας του αστικού πληθυσμού και απόθεμα γης για οικιστική επέκταση
- χώρο ανάπτυξης μεταφορικών δικτύων.

Διάφοροι παράγοντες, όπως η διαδικασία οικιστικής επέκτασης και οι περιβαλλοντικές της επιπτώσεις, η αλλαγή χρήσης της αγροτικής γης, η παρουσία πρασίνου σε διάφορες μορφές, τα μεταβαλλόμενα κοινωνικά πρότυπα του τρόπου ζωής, η θέση της πόλης σε περιφερειακό, εθνικό και ενδεχομένως διεθνές επίπεδο κ.ά., στοιχειοθετούν το πλαίσιο της προσέγγισης του περιαστικού χώρου και καταδεικνύουν την αναγκαιότητα της αντιμετώπισής του ως ιδιαίτερης χωροταξικής κατηγορίας (Βασενχόβεν 2005). Τα στοιχεία που αντικατοπτρίζουν τις χρήσεις και τις λειτουργίες του περιαστικού χώρου και είναι φορείς έκφρασης της ιστορίας και της εξέλιξής του μπορούν να συναρθρωθούν στο «ευρύτερο» αστικό σύστημα, υπό το πρίσμα της συστημικής θεώρησης που προσεγγίζει το συνολικό χαρακτήρα μιας περιοχής.²

Η προσέγγιση αυτή απαιτεί την αναγνώριση των σχετικών στοιχείων που εντάσσουν τον περιαστικό χώρο στο σύστημα αυτό με βάση τη διάκριση των χαρακτηριστικών που σχετίζονται με το βιοφυσικό χαρακτήρα του (ο χώρος ως φυσικός πόρος), την κάλυψη της γης, τη χρήση της γης (οικονομικός χώρος) και τις κοινωνικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του χώρου όπως διαμορφώνονται ιστορικά και αντανakλώνται στη σημερινή εποχή. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στον περιαστικό χώρο ως φυσικό πόρο, ορισμένα χαρακτηριστικά που μπορούν να συνεκτιμηθούν είναι εκείνα που συνθέτουν την οικολογική φυσιολογία του, όπως η φυτοκάλυψη, οι τύποι οικοτόπων κ.λπ., ενώ η προσέγγιση των παραγόντων που αφορούν στην κάλυψη και χρήση της γης περιλαμβάνει την καταγραφή των υφισταμένων χρήσεων της γης, το θεσμικό καθεστώς, την καταλληλότη-

2. Ως συνολικός χαρακτήρας μιας περιοχής νοείται το σύνολο των βιοτικών, αβιοτικών και κοινωνικοοικονομικών στοιχείων της και οι σχέσεις μεταξύ τους, στο πλαίσιο των διαδικασιών εξέλιξής τους.

τα για την ανάπτυξη διαφόρων δραστηριοτήτων κ.λπ. Η βλάστηση του περιαστικού χώρου αποτελεί το αποτέλεσμα των διαχρονικών αλλαγών που προκλήθηκαν κυρίως από τους κατοίκους της πόλης. Κάθε μορφή φυτοκάλυψης της γης, από τα παραγωγικά δάση (φυσικά και τεχνητά), τα (παλαιά) δάση κυνηγιού, τα πάρκα, τις δενδροκομικές καλλιέργειες και φυτείες μέχρι τους εκτεταμένους βοσκοτόπους και τα χωράφια, εξελίχθηκε και διαμόρφωσε τη σημερινή εικόνα του πρασίνου των πόλεων. Ειδικότερα στον περιαστικό χώρο, η βλάστηση μπορεί να παρουσιάζεται με τις εξής μορφές (Πάγκας 1999):

- δάση, θαμνότοποι, φυσικά λιβάδια, υποβαθμισμένη χαμηλή βλάστηση κ.λπ. (φυσική ή τεχνητά δημιουργημένη βλάστηση), σε εκτάσεις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές·

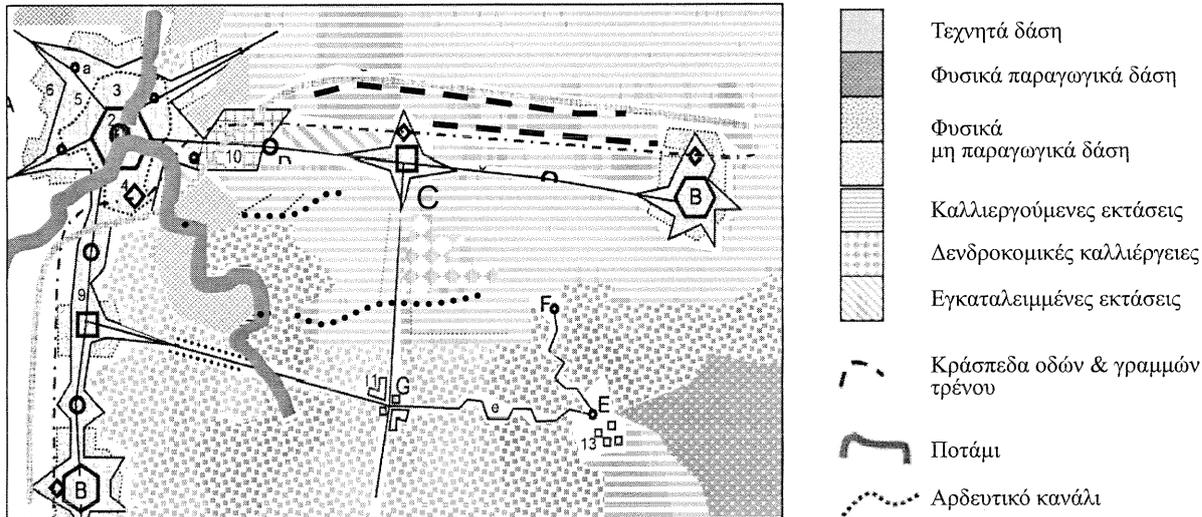
- αγροτικές καλλιέργειες (αροτραίες, δενδρώδεις ή κηπευτικές) σε εκτάσεις με κύρια εκμετάλλευση τη γεωργική και μερικές φορές τη γεωργοκτηνοτροφική (πεδιάδες, καλλιεργούμενες πλαγιές λόφων). Στις εκτάσεις αυτές συναντώνται υπολείμματα δασικής βλάστησης με τη μορφή σημείων, κηλίδων και συνεχών ή διακεκομμένων γραμμών.

Το πράσινο του περιαστικού χώρου με όλες τις μορφές του επιτελεί πολλές λειτουργίες που είναι λίγο-πολύ γνωστές, όπως η προστασία του περιβάλλοντος (διατήρηση της φύσης, απορρόπηση του αέρα και των υπογείων νερών, εξομάλυνση ακραίων θερμοκρασιών κ.ά., η παροχή αγαθών και υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο (παραγωγή αγροτικών και άλλων προϊόντων, δυνατότητα άσκησης δραστηριοτήτων αναψυχής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης) και η διατήρηση του τοπίου. Στο Σχ. 1 παρουσιάζεται ένας ενδεικτικός συνδυασμός των χωρικών χαρακτηριστικών της αστικοποίησης με τις γενικές κατηγορίες πρασίνου του περιαστικού χώρου μιας δυτικοευρωπαϊκής πόλης.

Το πράσινο της πόλης, γενικώς, είναι στοιχείο σύμφυτο με κάθε πτυχή της (γεωγραφική, ιστορική, κοινωνική, χωρική, αισθητική, οικονομική). Στις αρχές του 20ού αιώνα άρχισε στη Δ. Ευρώπη να ζυμώνεται η ιδέα της δημιουργίας μιας πράσινης ζώνης για τη διατήρηση του «αγροτικού» τοπίου, που μετά από αρκετά χρόνια ολοκληρώθηκε ως σχέδιο. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αφορά στην περιοχή του Λονδίνου, στη Μεγάλη Βρετανία, όπου η ιδέα ενσαρκώθηκε σε διαχειριστικό εργαλείο με τη θέσπιση της Μητροπολιτικής Πράσινης Ζώνης (Metropolitan Green Belt – MGB). Με την εφαρμογή της πολιτικής της MGB επιδιώχθηκε κατ' αρχάς (το έτος 1955) ο έλεγχος κυρίως της επέκτασης του μεγάλου αστικού συγκροτήματος και της αλληλοδιείσδυσης των γειτονικών πόλεων, και στη συνέχεια (1988) επιδιώχθηκε επιπροσθέτως η διάσωση του τοπίου γύρω από την πόλη και η υποβοήθηση της αστικής «ανάπλασης» (Toft 1995), ενώ τελευταία επιχειρείται και η σύνδεση διαφόρων τύπων πρασίνου με την αξιοποίηση φυσικών φορέων του, όπως είναι π.χ. τα ρεύματα (greenways, parkways, ecoways κ.λπ. στο Aherm 1995). Η διατήρηση των παραδοσιακών εργατικών κήπων σε πολλές πόλεις της Γαλλίας εντάσσεται επίσης στην ιδέα λειτουργικής συγκράτησης του πρασίνου, και ιδιαίτερα των αγροτικών χρήσεων μέσα στην πόλη, με στόχο την καλύτερευση της ποιότητας ζωής των κατοίκων (Roncayolo 1990). Η ιδέα της διατήρησης του περιαστικού πρασίνου κρατώντας μια λειτουργική σχέση με την πόλη εφαρμόστηκε επίσης στην Κούβα αμέσως μετά την επανάσταση, με αποτέλεσμα τη σοβαρή συγκράτηση της γιγάντωσης της πόλης (Garnier 1973). Αντίθετα με τις παραπάνω προσπάθειες, στην Ελλάδα η ύπαιθρος δεν αντιμετωπίζεται ως χωρική ενότητα ισότιμη με τις άλλες, παρά μόνο αποσπασματικά και μέσα από ειδικές ρυθμίσεις,

Σχήμα 1.

Συνδυασμός των χωρικών χαρακτηριστικών της αστικοποίησης με τις γενικές κατηγορίες πρασίνου του περιαστικού χώρου μιας δυτικοευρωπαϊκής πόλης (οι κατηγορίες πρασίνου προστέθηκαν στο σκαρίφημα από το Antrop 2000)

Τα Α, Β, C, D, E, F αντιπροσωπεύουν τα αρχικά στοιχεία των οικισμών σε διάφορα μεγέθη. Αναλυτικότερα, το Α είναι η κύρια πόλη (city) και δείχνει διάφορα στάδια της αστικής μεγέθυνσης (1, 2, 3, 4, 5, 6) όπου ενσωματώνονται μικρές κοντινές αγροτικές κοινότητες. Η αστική συγκέντρωση εξαπλώνεται από ένα εσωτέρο (5) σε ένα εξώτερο (6) αστικό όριο (urban fringe). Μικρότερες πόλεις (towns) (B, C) αναπτύσσονται λιγότερο διαφοροποιημένες ζώνες στο αστικό όριο και δείχνουν μια απότομη μετάβαση από το αστικό στο αγροτικό τοπίο. Οικισμοί συνδέονται με υπερχωρικές οδούς (b) και αργότερα με τρένο (c), με το οποίο αρχίζουν να αναπτύσσονται νέες αστικές ζώνες (4) και κτήρια σε γραμμικούς άξονες (7) κατά μήκος οδών που μπορεί να εξελιχθούν σε αστικούς διαδρόμους (9) συνδεδεμένους με τα κέντρα. Ενδιάμεσα και κυρίως κατά μήκος κοιλάδων ποταμών και υδροτόπων (f), παραμένουν πράσινοι θύλακες που είναι ελκυστικοί για τη δημιουργία χώρων αναψυχής (12). Η προσβασιμότητα είναι ένας σημαντικός παράγοντας και οι δρόμοι είναι σημαντικές «γενεσιουργές» αιτίες για διάφορες αλλαγές στο τοπίο, όπως περιοχές κατοικίας σε αγροτικούς οικισμούς (8), ανάπτυξη νέων ζωνών οικονομικής δραστηριότητας στο αστικό όριο (10) και σε οδικούς κόμβους (11) και μακρινών οικισμών (13) κοντά σε απομακρυσμένα αλλά προσβάσιμα χωριά (E), ενώ τα απομονωμένα (F) φθίνουν. Η κυκλοφοριακή συμφόρηση μέσα και γύρω από τις πόλεις προκαλεί την κατασκευή δικτύων αυτοκινητοδρόμων (d) που υπέρκεινται των υφισταμένων υποδομών.

που και αυτές έχουν κατά το πλείστον προκύψει ευκαιριακά από διεθνείς συμβάσεις ή τομεακές ρυθμίσεις (Βασενχόβεν 1995). Η γεωγραφική μετάλλαξη του περιαστικού χώρου σε συνδυασμό με την αυξανόμενη περίμετρο της πόλης και τη μετατροπή του τοπίου είναι εντονότατη κατά τις τελευταίες δεκαετίες, με αποτέλεσμα την ανεξέλεγκτη μεγέθυνση και την άναρχη επέκταση πολλών ελληνικών πόλεων. Η λήψη ολοκληρωμένων μέτρων για τη διαχείριση του χώρου αυτού συνδέεται και με την αναγνώριση του κεντρικού ρόλου της χωροταξίας στην προώθηση της πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

3. Η τοπιο-οικοσυστημική προσέγγιση

Σε αυτή την έρευνα επιχειρήσαμε να αναπτύξουμε μια μεθοδολογία τοπιο-οικοσυστημικής προσέγγισης του περιαστικού χώρου βασισμένη στη θεωρία της «Οικολογίας του Τοπίου». Αρχικά αναλύονται οι έννοιες και οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν. Στη συνέχεια προτείνεται μια τυπολογία χαρακτηριστικών οικοτο-

πίων που καλύπτουν το σύνολο του αστικού και περιαστικού χώρου μεγάλων ελληνικών πόλεων. Στόχος της εργασίας είναι να προσφέρει ένα εργαλείο κατανόησης της δυναμικής του περιαστικού χώρου και των σχέσεών του με τον αστικό. Στην κατεύθυνση αυτή χρησιμοποιούνται δορυφορικές εικόνες υψηλής διακριτικότητας και επιβοηθητικά τμήματα εικόνων πολύ υψηλής διακριτικότητας, που επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση του τοπίου. Τέλος, λαμβάνονται υπόψη και στοιχεία από έρευνες πεδίου, δεδομένου ότι η χρήση δορυφορικών εικόνων του ευρύτερου αστικού χώρου μπορεί εύκολα να δώσει λανθασμένα στοιχεία εάν η ερμηνεία της δεν συνοδεύεται από καλή γνώση του πεδίου (ιστορία, γεωφυσικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά και πολιτιστικός χαρακτήρας).

3.1. Η έννοια του αστικού οικοσυστήματος

Όπως είναι γνωστό, ένα οικοσύστημα συντίθεται από ζωντανούς οργανισμούς, από αβιοτικά και από τεχνητά στοιχεία που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους και με το περιβάλλον τους (Nachr 1980, στο Heinrich & Hergt 1990). Μεταξύ των ανθρωπογενών οικοσυστημάτων διακρίνουμε τα αστικά και βιομηχανικά, που χαρακτηρίστηκαν από τον Heinrich ως «τεχνητά» οικοσυστήματα (Heinrich & Hergt 1990). Η ιδέα να εξεταστεί η πόλη ως αστικό οικοσύστημα είναι λίγο ως πολύ διαδεδομένη σε πολλές έρευνες από τη δεκαετία του '70 μέχρι σήμερα. Ειδικότερα, στις μελέτες των Celecia (1998), Boyden (Boyden et al. 1996) και αυτές του Huang (1998), καθώς και σε πολλές μελέτες στο πλαίσιο του προγράμματος MAB (UNESCO 1995), οι συγγραφείς θεωρούν ότι παρουσία ορισμένων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του αστικού οικοσυστήματος καθιστούν αυτό το σύστημα μοναδικό, έντονα εξαρτημένο και εύθραυστο. Παραθέτουμε ορισμένα χαρακτηριστικά του αστικού οικοσυστήματος (Celecia 1998, Boyden et al. 1996, Petropoulou 1993):

- Είναι ένα ανοικτό σύστημα με ιδιαίτερες σχέσεις με τα άλλα συστήματα με τα οποία εξαρτάται και με τα οποία αλληλεπιδρά. Η επίδρασή του ξεπερνά τα όρια των γειτονικών συστημάτων και μπορεί να φτάσει σε μακρινές περιοχές (είναι διαδεδομένη η έννοια του «οικολογικού αποτυπώματος»).
- Από την άποψη της ανθρώπινης κοινωνίας παράγει πληροφορία και γνώση, βιομηχανικά και τεχνολογικά προϊόντα που τα εξάγει στα άλλα συστήματα.
- Έχει μικρή βιολογική παραγωγή, που δεν επαρκεί για να θρέψει τον πληθυσμό του, και κατά συνέπεια είναι πολύ εξαρτημένο από τα άλλα οικοσυστήματα.
- Προκαλεί μεγάλη κατανάλωση μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων (νερού, ορυκτών καυσίμων, μεταλλευμάτων κ.λπ.) και καταναλώνει μεγάλες ποσότητες βιολογικών, αγροτικών, βιομηχανικών και τεχνολογικών προϊόντων.
- Παράγει μεγάλη ποσότητα αποβλήτων που αποβάλλονται σε εξωτερικούς ή εσωτερικούς χώρους του συστήματος, προκαλώντας την υποβάθμισή τους στην περίπτωση που δεν ανακυκλώνονται.
- Διαθέτει μια σημαντική βιοφυσική, κοινωνική και πολιτισμική ποικιλότητα, που όμως είναι πολύ εύθραυστη εξαιτίας της σύγχρονης τάσης ομογενοποίησης που θεωρείται επακόλουθο της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης.
- Χαρακτηρίζεται από μεγάλο καταμερισμό εργασίας, γεγονός που το καθιστά πολύ πολύπλοκο ως σύστημα και εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες.
- Η εξάπλωσή του επιφέρει μεγάλες μεταλλάξεις στα κοντινά οικοσυσ-

στήματα και σοβαρές αλλαγές στην κάλυψη και χρήση της γης, που δεν αποκαθίστανται σε σύντομο χρόνο.

Πράγματι, αυτό το πλαίσιο αλληλεξάρτησης χαρακτηρίζει κυρίως τις μεγάλες πόλεις ως τυπικά αστικά συστήματα, συνιστώμενες από ασταθή συστήματα, εύθραυστα, με μεγάλη τρωτότητα τόσο από περιβαλλοντική όσο και από κοινωνικοοικονομική και πολιτική άποψη (Celecia 1998, Huang 1998). Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι ο βαθμός εξάρτησης σχετίζεται επίσης με το επίπεδο βιομηχανικής και τεχνολογικής ανάπτυξης ενός τόπου. Σειρά μελετών σχετικών με τις διεθνείς ανισότητες και το οικολογικό αποτύπωμα (ή ίχνος) των μεγάλων πόλεων δείχνουν ότι οι παλαιότερες βιομηχανικές χώρες είναι υπεύθυνες για το μεγαλύτερο μέρος των δυσβάστακτων φορτίων που έχει το περιβάλλον του πλανήτη (*L'Ecologiste*, 2001, 2002).

Ο περιαστικός χώρος είναι αυτός που δέχεται πρώτος τα φορτία της «ανάπτυξης», χωρίς να υπάρχει πάντα ένα πλαίσιο χωροταξικής υποστήριξής του, επομένως είναι ιδιαίτερα εύθραυστος και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής. Πως όμως μπορεί να προσεγγιστεί χωροταξικά αυτός ο χώρος χρησιμοποιώντας τη θεώρηση της οικο-συστημικής θεωρίας;

3.2. Οικολογία του τοπίου και η έννοια του οικοτοπίου στον αστικό και περιαστικό χώρο

Ένας από τους συνθετικούς συστημικούς τρόπους ανάλυσης του χώρου προέρχεται από την «ολιστική προσέγγιση» της «Οικολογίας Τοπίου» (Antrop 2000, Naveh & Lieberman 1984). Πρόκειται για μια προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές και οικολογικές σχέσεις και αλληλεπιδράσεις χωρίς να απομονώνει τα στοιχεία τους, θεωρώντας το τοπίο ως «αποκάλυψη» αυτής της διαδικασίας. Σε αυτά τα πλαίσια, η έννοια του τοπίου αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό των οικοσυστημάτων που είναι εμφανές και αξιολογήσιμο και που μπορεί να διευκολύνει την ανάλυση, ερμηνεία και σύγκρισή τους. Η έννοια όμως αυτή έχει χρησιμοποιηθεί στις διάφορες επιστήμες από εντελώς διαφορετική σκοπιά. Η Οικολογία Τοπίου καθορίζει το «τοπίο» ως ένα σύνολο βιοτικών και αβιοτικών φαινομένων σε έναν τρισδιάστατο χώρο. Αυτός ο εξειδικευμένος ορισμός του «τοπίου» χρησιμοποιήθηκε για τη μελέτη των λειτουργιών των οικοσυστημάτων, της δομής και των αλλαγών τους. Έτσι, η κατανόηση του τοπίου περνά μέσα από την ερμηνεία των σχέσεων μεταξύ ανθρώπινων και άλλων φυσικών παραγόντων.

Ο οικοτόπος αποτελεί βασική έννοια της Οικολογίας Τοπίου. Οι οικοτόποι είναι οι πιο μικρές ολιστικές μονάδες εδάφους (καλούμενες επίσης και «ενόητες τοπίου») και συντίθενται από στοιχειώδη στοιχεία της γήινης επιφάνειας. Ένας οικοτόπος μπορεί να χαρτογραφηθεί σε κλίμακα 1:5000-1:25000 και αντιστοιχεί σε 0,25-1,5 ha.³ Πάνω από τους οικοτόπους υπάρχουν οι οικοενότητες (1:100000-1:500000 ή 25-625 ha) και άλλοι τύποι ενότητων που ορίζονται σε διάφορες κλίμακες. Οι επιστήμες της γης παρουσιάζουν τον οικοτόπο ως ένα στοιχείο μωσαϊκού. Αυτός ο «οικοτόπος» δεν αποτελεί απαραίτητα «κάλυψη γης», παρότι ορισμένες φορές αυτές οι έννοιες μπορεί να συμπίπτουν.

Οι ενότητες αυτές, ως χωρικές μονάδες, ενσωματώνουν βιοφυσικά και κοινωνικοοικονομικά στοιχεία και τα ορατά σημάδια-χαρακτηριστικά της εξέλιξής τους. Από τη στιγμή που ερμηνεύονται αυτοί οι οικοτόποι πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι πρόκειται για μια υποκειμενική ερμηνεία, η οποία εξαρτάται α-

3. Το εκτάριο (ha) ως μονάδα μέτρησης επιφάνειας χρησιμοποιείται ως περισσότερο εναρμονισμένο με τις ξενόγλωσσες αναφορές, αντί του στρέμματος (στρ.), που είναι ευρύτερα διαδεδομένη μονάδα στη χώρα μας (1 ha ισοδυναμεί με 10 στρ.).

πό την εμπειρία, τη γνώση, το ή τα πολιτιστικά μοντέλα που έχουν επηρεάσει αυτόν που κάνει την ερμηνεία, αλλά κυρίως τη γνώση της ιστορίας και της γεωγραφίας του τόπου που αναλύεται. Η μεθοδολογία αυτή διαφέρει από τις αυτοματοποιημένες μεθόδους ταξινόμησης που χρησιμοποιούνται συχνά στην τηλεπισκόπηση ως προς το ότι ενσωματώνει περισσότερα στοιχεία εργασίας πεδίου καθώς και άλλα στοιχεία (π.χ. χωροταξικού χαρακτήρα).

Ο ερμηνευμένος οικότοπος συνιστά το λεγόμενο οικο-τοπίο (γαλλ. *écorpaysage*). Τα οικο-τοπία συνιστούν ερμηνευμένες εικόνες τόπων, πολλαπλές εικόνες γεμάτες «σημάδια» που μας πληροφορούν για το παρελθόν που φαίνεται ακόμα στο παρόν και για τις μελλοντικές τάσεις που διαφαίνονται στο παρόν. Τα οικο-τοπία αποτελούν σύνθετες ενότητες του αστικού οικοσυστήματος, ή αλλιώς «ψηφίδες» τοπίου ιδωμένου από μακριά. Κάθε ζώνη ενός αστικού οικο-τοπίου πρέπει να διαθέτει μια εσωτερική συνοχή, να είναι διακριτή από τις γειτονικές της και να είναι εύκολα αναγνωρίσιμη. Κάθε παρατηρητής όμως μπορεί να ερμηνεύσει το οικο-τοπίο από τη δική του σκοπιά. Από τη στιγμή που ο ίδιος παρατηρητής μπορεί να ερμηνεύσει διαφορετικά οικο-τοπία σε διαφορετικές πόλεις και διαφορετικές χρονολογίες χρησιμοποιώντας την ίδια μέθοδο, η έννοια του αστικού οικο-τοπίου ανοίγει το δρόμο στη συγκριτική και διαχρονική μελέτη των πόλεων. Στη συγκεκριμένη έρευνα προτείνεται η έννοια του οικο-τοπίου ως εργαλείου δυναμικής ανάλυσης του περιαστικού χώρου, αλλά δεν γίνεται ανάλυση των διαφορετικών ερμηνειών του τοπίου από διαφορετικούς παρατηρητές. Πρόκειται δηλαδή για μια διεπιστημονική προσέγγιση του όρου, που όμως παραμένει περιορισμένη στις επιστήμες της γης.

3.3. Δεδομένα, μέθοδος και πρόταση οικοτοπιακής τυπολογίας για τον αστικό και περιαστικό χώρο των ελληνικών πόλεων

Για την ανάλυση και ερμηνεία των οικο-τοπίων χρησιμοποιήθηκαν μωσαϊκά δορυφορικών εικόνων SPOT XS + P του έτους 1995 για όλη την Αττική (πηγή: ΟΡΣΑ-ΥΠΕΧΩΔΕ) και τμημάτων εικόνων Quick Bird και Ikonos του έτους 2000 για την Αθήνα (πηγή: ΕΧΟΑ/ΕΜΠ). Χρησιμοποιήθηκαν επίσης τοπογραφικά διαγράμματα διαφόρων κλιμάκων καθώς και στοιχεία που προέρχονται από απογραφές πληθυσμού. Για την κατανόηση των σημαντικότερων χαρακτηριστικών της δομής και της εξέλιξης της περιοχής χρησιμοποιήθηκαν ιστορικές πληροφορίες (έρευνα αρχείων και σχετικών μελετών) καθώς και άλλες σχετικές με κοινωνικοοικονομικές και οικολογικές διαδικασίες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του χώρου (έρευνα πεδίου). Η ανάλυση των μωσαϊκών των δορυφορικών εικόνων έγινε σύμφωνα με την οπτική ερμηνεία των διάφορων οικο-τοπίων απευθείας στην εικόνα μέσω οπτικής ερμηνείας, λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων και τα αποτελέσματα προηγούμενης εποπτευόμενης ταξινόμησης που εφαρμόστηκε στο σύνολο του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθηνών (Weber et al. 2005). Η μέθοδος αυτή, που ονομάζεται «οικο-τοπιακή ανάλυση» (Πετροπούλου 2004), έλαβε υπόψη διαφορετικά επίπεδα κλίμακας, διαμορφώνοντας μια πολυκλιμακωτή προσέγγιση. Από την προσέγγιση αυτή προέκυψε μια ονοματολογία αστικών και περιαστικών «οικο-τοπίων» για τον αστικό και περιαστικό χώρο μεγάλων ελληνικών πόλεων (Αθήνας, Θεσσαλονίκης). Έχοντας ως στόχο την επέκταση της τυπολογίας και σε άλλες αστικές και περιαστικές περιοχές της Ελλάδας, η προτεινόμενη τυπολογία περιλαμβάνει επίσης και ορισμένους τύπους που δεν συναντώνται στην περιοχή μελέτης, είναι δυνατόν

όμως να συναντηθούν σε άλλες περιοχές. Συνολικά ερευνήθηκαν 3 επίπεδα ερμηνείας οικο-τοπίων ανάλογα με την κλίμακα.

Η τυπολογία αυτή (για κλίμακες 1:50.000-1:250.000) παρουσιάζεται στον Πίν. 1, όπου διακρίνονται 10 βασικές οικο-ενότητες που αφορούν στον αστικό και περιαστικό χώρο, καθώς και 3 άλλες μεγάλες ομάδες οικο-ενότητων που αφορούν στις γύρω περιοχές.

Η ονοματολογία αυτή στηρίζεται: α) ως προς τις αστικές ζώνες, σε σχετική πρόταση που έγινε από την Πετροπούλου (2004) και στηρίχτηκε στην οικοτοπιακή ανάλυση με τη μέθοδο οπτικής ερμηνείας καθώς και με άλλες δύο διαφορετικές μεθόδους: τη «δισδιάστατη ανάλυση» και την «εποπτευόμενη διακριτική ανάλυση», που παρουσιάζονται στο Petropoulou et al. 2002 (περίπτωση της Αθήνας), και β) ως προς τις ζώνες που θεωρήθηκαν εκτός αστικής περιοχής, στην προτεινόμενη τυπολογία καλύψεων γης του προγράμματος CORINE 2000 και στην πρόταση που έγινε σχετικά με την εφαρμογή του σε αστικές περιοχές στο Weber et al. 1995 (για την πόλη Mulhouse της Γαλλίας). Οι τυπολογίες έχουν επίσης εμπλουτιστεί από επιτόπια έρευνα σε περιαστικές περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.

3.4. Εφαρμογή στον περιαστικό χώρο της Αθήνας και ερμηνεία των αποτελεσμάτων

Μετά τη διαμόρφωση της παραπάνω τυπολογίας που αφορά στις μεγάλες ελληνικές πόλεις (με τις απαραίτητες φυσικά προσαρμογές ανάλογα με την ιστορία και την οικολογία της κάθε μίας), πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα πεδίου σε μια περιοχή που χαρακτηρίστηκε ως δείγμα-τομή του αστικού και περιαστικού χώρου της Αθήνας. Το δείγμα συνίσταται σε μια ζώνη πλάτους 3 χλμ. και μήκους 32 χλμ. και έχει ληφθεί έτσι ώστε να περιλαμβάνονται οι περισσότεροι δυνατοί τύποι οικοτοπίων της περιοχής. Η ζώνη αυτή ορίστηκε με τη βοήθεια του εργαλείου «buffer» του λογισμικού ArcView GIS 3.2, επιλέγοντας απόσταση 1,5 χλμ. γύρω από ένα υπαρκτό δίκτυο οδικών ή σιδηροδρομικών αξόνων ώστε να είναι εύκολη η πιθανή πρόσβαση της κάθε περιοχής. Το σιδηροδρομικό και οδικό δίκτυο αποτυπώθηκε ψηφιακά στις συγκεκριμένες περιοχές με τη βοήθεια ενός συνδυασμού οπτικής ερμηνείας πάνω στη δορυφορική εικόνα και τη χρήση άλλων χαρτογραφικών βάσεων δεδομένων (που διαθέτει το ΕΧΟΑ/ΕΜΠ). Η ταξινόμηση αυτή οδήγησε σε καλύτερη χαρτογράφηση των οικοτοπίων των επιλεγμένων περιοχών. Για την καλύτερη κατανόηση του τρόπου ερμηνείας των οικοτοπίων, παρουσιάζονται οι ταξινομημένες ζώνες με (υπόβαθρο) τον ορθοφωτοχάρτη δορυφορικών εικόνων SPOT XS + P του 1995. Τα αποτελέσματα, που παρουσιάζονται στην Εικ. 1, επιβεβαιώθηκαν με εργασία πεδίου που πραγματοποιήθηκε συνεπικουρούμενη από ερμηνεία τμημάτων δορυφορικών εικόνων Quick Bird και Ikonos του έτους 2000.

Παρατηρώντας τη χωρική αποτύπωση των οικοτοπίων της Αθήνας, φαίνεται κατ' αρχάς ότι ο περιαστικός χώρος χαρακτηρίζεται από διαφορετικούς τύπους οικοτοπίων που είναι συναφείς με τη δυναμική εξέλιξη της πόλης, όπως π.χ. περιοχές κατοικίας με μικρό σχετικά ύψος και μικρές πυκνότητες δόμησης, ανάμικτες αγροτικές, δασικές και αστικές χρήσεις, βιομηχανίες και «αποθήκες», λατομεία και χώρους απόρριψης υλικών και απορριμμάτων κ.ά. Μια δεύτερη παρατήρηση που προκύπτει είναι ότι ο περιαστικός χώρος έχει τόσο έντονες εσωτερικές διαφοροποιήσεις ώστε θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχουν

Πίνακας 1.

Προτεινόμενη τυπολογία οικοτοπιών για τον αστικό και περιαστικό χώρο της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και άλλων ελληνικών πόλεων

Οικο-ενότητες	Οικο-τοπία
Κλίμακα	
1:250.000	1:100.000 1:50.000
ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	
I	II III
Α. ΑΣΤΙΚΕΣ Ή ΧΤΙΣΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ [ΚΑΘΕ ΤΥΠΟΣ ΟΙΚΟΤΟΠΙΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΣΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΥΠΟΟΜΑΔΕΣ (ΜΕ ΤΥΠΟΥΣ Α, Β, ...) ΤΙΣ ΕΝΤΟΝΑ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΛΟΓΩ ΡΥΘΙΑΣΗΣ ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΟΥΣ]	
A.1.	Κεντρικές πυκνοδομημένες (ζώνες με μεγάλη πυκνότητα δόμησης και ψηλά κτήρια ή ανάμικτα)
A.1.1.	Ιστορικό κέντρο (α. παραδοσιακό, β. οργανωμένης δόμησης)
A.1.2.	Πυκνοδομημένες κεντρικές περιοχές
A.1.3.	Άλλες πυκνοδομημένες περιοχές με ανάμικτα κτήρια (ψηλά και χαμηλά) και γραμμικές επεκτάσεις τους
A.1.4.	Ενσωματωμένες κοινότητες ή νέες περιφερειακά κέντρα
A.2.	Μικτές πυκνές: «μεγάλα κτήρια τύπου βιομηχανίας» ανάμικτα με κατοικίες
A.2.1.	Το ίδιο (διακρίνονται μόνο τα πολύ μεγάλα στο έδαφος κτήρια)
A.3.	Περιοχές που χαρακτηρίζονται από «αυθόρμητη» γένεση συνοικίες (αυτοκατασκευή σε μικρό οικόπεδο)
A.3.1.	Πυκνές ενσωματωμένες στον αστικό ιστό χτισμένες ζώνες ($\geq 90\%$), σχεδόν χωρίς πράσινο και με ανάμικτα κτίσματα διαφορετικού ύψους
A.3.2.	Ζώνες υπό ένταξη στον αστικό ιστό με σχεδόν ολοκληρωμένες κατοικίες και μεσαίες έως μεγάλες πυκνότητες δόμησης (75%-90%) με λίγο πράσινο
A.3.3.	Ζώνες κατοικιών υπό κατασκευή με μεσαία πυκνότητα δόμησης (50-75%), με συνήθως χωμάτινους δρόμους και με παρουσία πρασίνου, αλλά ελάχιστα έως καθόλου δέντρα)
A.3.4.	Διάχυτη αστικοποίηση (<50%) σε περιοχές με ελάχιστα έως καθόλου δέντρα
A.4.	Περιοχές που χαρακτηρίζονται από «οργανωμένη» δόμηση κατοικιών με κήπους
A.4.1.	Ζώνες με μεσαίες και μεγάλες πυκνότητες δόμησης (75%-90%), με μικρή παρουσία πρασίνου και ανάμικτα κτίσματα διαφορετικού ύψους
A.4.2.	Ζώνες με μεσαίες πυκνότητες δόμησης (50%-75%) και μεσαίο πράσινο
A.4.3.	Ζώνες με χαμηλή και πολύ χαμηλή πυκνότητα δόμησης (< 50%) και μεγάλη παρουσία πρασίνου (συνήθως δέντρα)
A.4.4.	Κατοικίες μέσα σε καμένο δάσος
A.5.	Περιφερειακές κοινότητες
A.5.1.	Περιφερειακές κοινότητες
A.6.	Ζώνες μεγάλων κτηρίων και ειδικών κατασκευών (βασική ταξινόμηση)
A.6.1.	Βιομηχανικές ζώνες που ξεχωρίζουν από τον όγκο ή το σχήμα των κτηρίων
A.6.2.	Κεντρική λαχαναγορά
A.6.3.	Σύνολα μεγάλων κτηρίων (πανεπιστημιούπολη, νοσοκομεία, φυλακές, μεγάλα κτηριακά σύνολα)
A.6.4.	Σταθμοί και γραμμές τρένου
A.6.5.	Λιμάνια και γύρω κτήρια
A.6.6.	Αεροδρόμια και γύρω κτήρια
A.6.7.	Άλλες ιδιαίτερης μορφής ζώνες (στρατόπεδα κ.λπ.)
A.7.	Λατομεία, αποθήκες, εργοτάξια, χώροι απόρριψης απορριμμάτων, γυμνό έδαφος κ.λπ.
A.7.1.	Λατομεία, αποθήκες, γυμνό έδαφος ή μεγάλα έργα υπό κατασκευή και μεγάλοι χώροι στάθμευσης που δεν ξεχωρίζουν ως ιδιαίτεροι χώροι
A.7.2.	Χώροι υγειονομικής ταφής απορριμμάτων και άλλοι ανοιχτοί χώροι ρύψης
A.8.	Ανοιχτά στάδια και χώροι πρασίνου στο εσωτερικό του αστικού ιστού
A.8.1.	Ανοιχτά στάδια και γήπεδα γκολφ
A.8.2.	Μεγάλα πάρκα και χώροι αστικού πρασίνου
A.9.	Υγρές και παράκτιες ζώνες
A.9.1.	Υγρές ζώνες
A.9.2.	Παράκτιες ζώνες
A.10.	Ζώνες νερού στο εσωτερικό του αστικού ιστού
A.10.1.	Κανάλια, χείμαρροι και κοντινές υγρές ζώνες (πρηνή)
A.10.2.	Λίμνες και άλλες ζώνες νερού

A.11. Μεγάλες ζώνες ενδιάμεσων ή άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών

A.11.1. Επιχωματώσεις σε νερό κ.ά.

B. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ ΚΑΙ ΚΗΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ [ΚΑΘΕ ΤΥΠΟΣ ΟΙΚΟΤΟΠΙΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΣΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΥΠΟΟΜΑΔΕΣ (ΜΕ ΤΥΠΟΥΣ Α, Β, ...) ΤΙΣ ΕΝΤΟΝΑ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΛΟΓΩ ΡΥΠΑΝΣΗΣ Ή ΕΝΤΑΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ, ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΟΥΣ]

B.1. Καλλιέργειες πάνω σε πλούσια καλλιεργήσιμη γη (μόνιμα ποτιστικές ή όχι) και κήποι

B.1.1. Κήποι

B.1.2. Μόνιμα ποτιστικές καλλιέργειες

B.1.3. Άλλες

B.2. Μόνιμες καλλιέργειες σε πιο σκληρά εδάφη (δεντροκαλλιέργειες, ελιές και αμπέλια)

B.2.1. Δεντροκαλλιέργειες (εσπεριδοειδή κ.ά.)

B.2.2. Ελιές, φιστικιές

B.2.3. Αμπέλια

B.3. Βοσκότοποι (εκτός δασικών και άλλων ημι-φυσικών περιοχών)

B.3.1. Μόνιμοι βοσκότοποι

B.3.2. Εποχιακοί βοσκότοποι

B.4. Ετερογενείς αγροτικές περιοχές

B.4.1. Εναλλασσόμενες εποχιακές ανάμικτες με μόνιμες καλλιέργειες

B.4.2. Σύνθετες μορφές καλλιεργιών

B.4.3. Αγροτικές καλλιέργειες με σοβαρή παρουσία φυσικής βλάστησης

B.4.4. Αγρο-δασικές περιοχές

Γ. ΔΑΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΗΜΙ-ΦΥΣΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΚΤΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ [ΚΑΘΕ ΤΥΠΟΣ ΟΙΚΟΤΟΠΙΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΣΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΥΠΟΟΜΑΔΕΣ (ΜΕ ΤΥΠΟΥΣ Α, Β, ...) ΤΙΣ ΕΝΤΟΝΑ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΛΟΓΩ ΡΥΠΑΝΣΗΣ, ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΟΥΣ]

Γ.1. Δάση

Γ.1.1. Δάση πλατυφύλλων

Γ.1.2. Δάση με κωνοφόρα

Γ.1.3. Μικτά δάση

Γ.2. Περιοχές με δέντρα και θαμνώδη έως χαμηλή βλάστηση

Γ.2.1. Φυσικά λιβάδια

Γ.2.2. Θαμνότοποι

Γ.2.3. Χαμηλή βλάστηση (φρυγανότοποι)

Γ.2.4. Μεταβατικοί θαμνότοποι (περιλαμβάνει τις αναγεννημένες δασικές περιοχές μετά από πυρκαγιά)

Γ.3. Βραχώδεις ή αμμώδεις περιοχές με χαμηλή έως καθόλου βλάστηση, περιοχές που προέρχονται από σχετικά πρόσφατες πυρκαγιές και άλλοι ανοιχτοί χώροι

Γ.3.1. Παραλίες (με κροκάλες, άμμο ή ανάμικτες με βράχια), αμμόλοφοι, άμμος

Γ.3.2. Απογυμνωμένα βράχια

Γ.3.3. Περιοχές με αραιή βλάστηση

Γ.3.4. Αποτεφρωμένες περιοχές

Γ.3.5. Πάγοι και μόνιμα χιονισμένες περιοχές

Δ. ΥΓΡΕΣ ΖΩΝΕΣ ΚΑΙ ΥΓΡΟΒΙΟΤΟΠΟΙ ΕΚΤΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ [ΚΑΘΕ ΤΥΠΟΣ ΟΙΚΟΤΟΠΙΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΣΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΥΠΟΟΜΑΔΕΣ (ΜΕ ΤΥΠΟΥΣ Α, Β, ...) ΤΙΣ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΜΕΝΕΣ ΖΩΝΕΣ ΛΟΓΩ ΡΥΠΑΝΣΗΣ]

Δ.1. Υγρές και πλημμυρισμένες χερσαίες περιοχές

Δ.1.1. Έλη, βάλτοι

Δ.1.2. Αποτεφρωμένοι βάλτοι και ζώνες με τύρφη

Δ.2. Υγρές και πλημμυρισμένες παράκτιες περιοχές

Δ.2.1. Αλμυροί βάλτοι

Δ.2.2. Αλυκές

Δ.2.3. Επίπεδες περιοχές που προέρχονται από παλίρροιας

Ε. ΖΩΝΕΣ ΝΕΡΟΥ [ΚΑΘΕ ΤΥΠΟΣ ΟΙΚΟΤΟΠΙΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΣΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΥΠΟΟΜΑΔΕΣ (ΜΕ ΤΥΠΟΥΣ Α, Β, ...) ΤΑ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΜΕΝΑ ΣΩΜΑΤΑ ΝΕΡΟΥ ΛΟΓΩ ΡΥΠΑΝΣΗΣ (Π.Χ. ΧΗΜΙΚΗ ΡΥΠΑΝΣΗ, ΕΥΤΡΟΦΙΣΜΟΣ) ΚΑΙ ΤΙΣ ΖΩΝΕΣ ΑΓΚΥΡΟΒΟΛΗΜΕΝΩΝ ΒΑΠΟΡΙΩΝ ΕΚΤΟΣ ΔΙΜΑΝΙΟΥ]

E.1. Λίμνες, ποτάμια και μεγάλοι χείμαρροι

E.1.1. Ροές νερού (ποτάμια, μεγάλοι χείμαρροι κ.ά.)

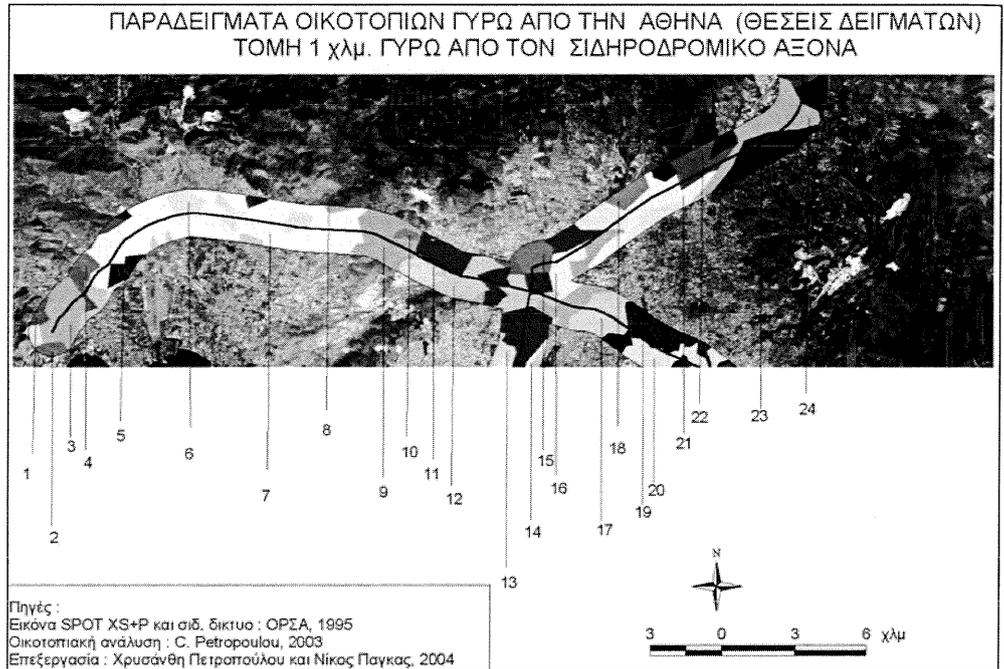
E.1.2. Σώματα νερού (φυσικές ή τεχνητές λίμνες κ.ά.)

E.2. Θάλασσα

E.2.1. Λιμνοθάλασσες

E.2.2. Εκβολές

E.2.3. Θάλασσα

Εικόνα 1.
Οικοτοπιακή ανάλυση
σε περιαστική ζώνη

Θέση	Τύπος	Περιγραφή οικοτοπίου
1	Γ.2.2.	Θαμνότοποι
2	A.6.1.	Βιομηχανικές ζώνες που ξεχωρίζουν από τον όγκο ή το σχήμα των κτηρίων
3	A.2.1.	Μικτές πυκνές: «μεγάλα κτήρια τύπου βιομηχανίας» ανάμικτα με κατοικίες
4	A.5.1	Περιφερειακές κοινότητες
5	A.6.3	Σύνολα μεγάλων κτηρίων
6	A.3.3.	Ζώνες κατοικιών υπό κατασκευή με μικρή και μεσαία πυκνότητα δόμησης (<75%)
7	B.1.3	Διάφορες καλλιέργειες πάνω σε πλούσια καλλιεργήσιμη γη
8	Γ.1.2.	Δάση με κωνοφόρα
9	Γ.2.3.	Χαμηλή σκληροφυλλική βλάστηση
10	A.7.2.	Χώροι υγιεινής ταφής απορριμμάτων και άλλοι ανοιχτοί χώροι ρίψης τους
11	A.3.1.	Πυκνές (>90%) ενσωματωμένες στον αστικό ιστό ζώνες «αυθόρμητης» γένεσης
12	A.3.2.	Ζώνες υπό ένταξη στον αστικό ιστό με σχεδόν ολοκληρωμένες κατοικίες και μεσαίες έως μεγάλες πυκνότητες δόμησης (75%-90%) με λίγο πράσινο
13	A.8.2.	Μεγάλα πάρκα και χώροι αστικού πρασίνου
14	A.1.1.	Πυκνοδομημένο κέντρο και γραμμικές επεκτάσεις
15	A.5.1	Περιφερειακές κοινότητες
16	A.8.1.	Ανοιχτά στάδια
17	A.1.2.	Πυκνοδομημένες περιοχές με ανάμικτα κτήρια ψηλά και χαμηλά)
18	A.6.6.	αεροδρόμιο και γύρω κτήρια
19	A.4.2.	Περιοχές που χαρακτηρίζονται από «οργανωμένη» δόμηση κατοικιών με κήπους, ζώνες με μεσαίες πυκνότητες δόμησης και μεσαίο πράσινο (50%-75%)
20	A.3.3.	Ζώνες κατοικιών υπό κατασκευή με μικρή και μεσαία πυκνότητα δόμησης (<75%)
21	A.10.1.	Κανάλια, χείμαρροι και κοντινές υγρές ζώνες στο εσωτερικό του αστικού ιστού
22	Γ.1.3.	Ανάμικτα δάση
23	A.4.3.	Ζώνες με χαμηλή και πολύ χαμηλή πυκνότητα δόμησης (<50%) και μεγάλη παρουσία πρασίνου (συνήθως δέντρα)
24	A.6.1.	Βιομηχανικές ζώνες που ξεχωρίζουν από τον όγκο ή το σχήμα των κτηρίων

πολλοί «περιαστικοί χώροι» που διαφοροποιούνται ανάλογα με τον τύπο οικοτοπίου που κυριαρχεί. Ως παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν τα εξής:

- Μια δασική κυρίως περιοχή με ανοιχτά καλοδιατηρημένα ρέματα αλ-

λά και διάσπαρτα μεγάλα σε όγκο σπίτια είναι εντελώς διαφορετική από μια ημι-εγκαταλειμμένη αγροτική περιοχή που συγκεντρώνει λατομεία και χώρους απόρριψης υλικών καθώς και μικρά διάσπαρτα σπίτια.

- Οι δασικές κατοικημένες περιοχές έχουν άλλα χαρακτηριστικά και χρήζουν άλλης αντιμετώπισης αν έχουν υποστεί πρόσφατες πυρκαγιές ή αν έχουν προέλθει από κατατμήσεις μεγαλύτερων δασών ή πρόκειται για δεντροφυτεμένες ζώνες για αισθητικούς σκοπούς.

- Οι παραπάνω περιοχές είναι επίσης πολύ διαφορετικές από τις παράκτιες ελαφρά αστικοποιημένες περιοχές. Αλλά και αυτές χωρίζονται σε διαφορετικές ομάδες, π.χ. όσες δεν έχουν ακόμα χτιστεί αφήνοντας το μέτωπο προς τη θάλασσα ανοιχτό, ή άλλες που, παρά το μικρό αριθμό κατοικιών, χαρακτηρίζονται από την αντίθετη διαδικασία (κλείσιμο του μετώπου προς τη θάλασσα).

- Τέλος, ιδιαίτερη σημασία για τον οικοτοπιακό χαρακτηρισμό των παράκτιων περιοχών έχει η ποιότητα των νερών, η γειτνίαση ή όχι με ρυπαίνουσες βιομηχανικές μονάδες, καθώς και το είδος και η καλή διατήρηση ή όχι των υδροβιότοπων που βρίσκονται κοντά.

Τα παραπάνω παραδείγματα είναι ενδεικτικά του πώς η οικοτοπιακή προσέγγιση μπορεί να συμβάλει σε μια ιδιαίτερη χωροταξική θεώρηση του περιαστικού χώρου στην κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης. Μια τέτοια (πιο αναλυτική) θεώρηση μπορεί να γίνει και σε άλλες πόλεις, ενώ χρήσιμο θα ήταν να γίνεται συστηματικά (κατά ορισμένα χρονικά διαστήματα) και να περιλαμβάνει μεγαλύτερες χαρτογραφικές κλίμακες, καθώς και περισσότερα οικολογικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά στοιχεία. Η ενδεχόμενη χρήση των πληροφοριών αυτών από ένα «χωροταξικό παρατηρητήριο» και η δημοσιοποίησή τους και συζήτηση με τους κατοίκους και τους ενδιαφερόμενους φορείς θα μπορούσαν να συμβάλουν σε μια καλύτερη διαχείριση του χώρου, που θα λαμβάνει υπόψη τις πολλές και διαφορετικές απόψεις των διαφόρων δρώντων-παράγοντων (actors) που σχετίζονται με τον αστικό και περιαστικό χώρο.

Διάφοροι παράγοντες, όπως η διαδικασία οικιστικής επέκτασης και οι περιβαλλοντικές της επιπτώσεις, η αλλαγή χρήσης της αγροτικής γης, η παρουσία του πρασίνου σε διάφορες μορφές, τα μεταβαλλόμενα κοινωνικά πρότυπα του τρόπου ζωής, η θέση της πόλης σε περιφερειακό, εθνικό και ενδεχομένως διεθνές επίπεδο κ.λπ., στοιχειοθετούν το πλαίσιο της προσέγγισης του περιαστικού χώρου και καταδεικνύουν την αναγκαιότητα της αντιμετώπισής του ως ιδιαίτερης χωροταξικής κατηγορίας. Τα στοιχεία που αντικατοπτρίζουν τις χρήσεις και τις λειτουργίες του περιαστικού χώρου και είναι φορείς έκφρασης της ιστορίας και της εξέλιξης του μπορούν να θεωρηθούν ως ενότητες-στοιχεία ενός «ευρύτερου» αστικού συστήματος και να συναρθρωθούν σε αυτό, υπό το πρίσμα της οικογεωγραφικής και της συστημικής θεώρησης που προσεγγίζουν το συνολικό χαρακτήρα μιας περιοχής.

Η προσέγγιση αυτή ενσωματώνει όλες τις ποσοτικές και ποιοτικές πληροφορίες ώστε να είναι χρήσιμες στη διαδικασία του χωροταξικού σχεδιασμού. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στον περιαστικό χώρο ως φυσικό πόρο, ορισμένα χαρακτηριστικά που μπορούν να συνεκτιμηθούν είναι εκείνα που συνθέτουν την οικολογική φυσιολογία του, όπως η φυτοκάλυψη, οι τύποι οικοτόπων, η ύπαρξη νερού κ.λπ., ενώ η προσέγγιση των παραγόντων που αφορούν στην κάλυψη και χρήση της γης περιλαμβάνει την καταγραφή των υφιστάμενων χρήσεων της γης, το θεσμικό καθεστώς, την καταλληλότητα για την ανάπτυξη διαφόρων δραστηριοτήτων.

4. Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η τοπιο-οικοσυστημική προσέγγιση μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση του περιαστικού χώρου ως ιδιαίτερης χωροταξικής κατηγορίας, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τη χωροχρονική δυναμική εξέλιξή του. Ειδικότερα, η διάκριση τοπίων-οικοσυστημάτων («οικοτοπίων») μπορεί να συνεισφέρει στην καλύτερη κατανόηση διαδικασιών όπως η αλλοίωση του αγροτικού χαρακτήρα του τοπίου, ο κατακερματισμός και η υποβάθμιση των δασικών εκτάσεων, η εντεινόμενη ανάπτυξη διαφόρων αστικών χρήσεων κατά μήκος των αξόνων επικοινωνίας, η αύξηση των ζωνών μικτής χρήσης κατοικίας και εργασίας, η ανάπτυξη του δικτύου μικτών ζωνών και μεταφορικών κόμβων, η συνύπαρξη των αστικών και αγροτικών κοινωνικών χαρακτηριστικών και οι τάσεις διαμόρφωσης ιδιαίτερων κατά τύπους περιαστικών κοινωνικών χαρακτηριστικών. Η προτεινόμενη μεθοδολογία μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη στην περίπτωση ίδρυσης ενός «χωροταξικού παρατηρητηρίου» που θα συνδύαζε διαφορετικά επίπεδα παρατήρησης, όπως τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, μεσογειακό, ευρωπαϊκό, διεθνές.

Η προσέγγιση αυτή μπορεί επίσης να προσανατολίσει το σχεδιασμό στις παρακάτω κατευθύνσεις: προστασία του αγροτικού και δασικού χαρακτήρα των εκτάσεων, σχεδιασμένη οικιστική ανάπτυξη, αποκατάσταση πληγισών περιοχών (λόγω συστηματικής απόρριψης απορριμμάτων, εξαγωγής υλικών, πυρκαγιάς ή άλλων φυσικών ή ανθρωπογενών καταστροφών), ανάπτυξη δικτύου διαδρομών υπαίθριας αναψυχής σε συνδυασμό με τη δημιουργία και οργάνωση οικολογικών διαδρομών, διατήρηση και επαύξηση οικολογικά ευαίσθητων περιοχών και εκτάσεων πρασίνου, προστασία της βιοποικιλότητας, ενίσχυση των ιδιαίτερων πολιτιστικών χαρακτηριστικών ορισμένων περιοχών του περιαστικού χώρου και λήψη κοινωνικών και χωροταξικών-πολεοδομικών μέτρων στην κατεύθυνση άμβλυνσης των κοινωνικο-χωρικών ανισοτήτων πριν ακόμα εκδηλωθούν.

Τέλος, η τοπιο-οικοσυστημική προσέγγιση συνεισφέρει στις θεωρητικές προσεγγίσεις του περιαστικού χώρου, αναδεικνύοντας την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών «περιαστικών χώρων», που διαφέρουν μεταξύ τους από τη σκοπιά ιδιαίτερων οικολογικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών παραγωγής του χώρου. Ο περιαστικός χώρος δεν θα πρέπει λοιπόν να αντιμετωπίζεται ως μία ομογενοποιημένη ενότητα σε χωροταξικό επίπεδο, αλλά ως ένας εν δυνάμει πολλαπλός χώρος που περικλείει πολλές και διαφορετικές τάσεις ανάπτυξης, που εξαρτώνται από τα διαφορετικά κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά, φυσικά και γενικότερα οικολογικά χαρακτηριστικά εξέλιξης του κάθε τόπου, καθώς και από την ιδιαίτερη ιστορική πορεία του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Antrop, M. (2000), «Changing Patterns in the Urbanized Countryside of West Europe», *Landscape Ecology*, 15: 257-270.
- Ahern, J. (1995), «Greenways as a Planning Strategy», *Landscape and Urban Planning*, 33: 131-155.
- Βασενχόβεν, Α. Κ. (1995), «Χωροταξία και η υπαίθρος χώρα (ή το απαράβιαστο της εκτός σχεδίου δόμησης)», *Πρακτικά συνεδρίου «Περιφερειακή ανάπτυξη, χωροταξία και περιβάλλον στο πλαίσιο της ενωμένης Ευρώπης»*, τόμ. Β', Αθήνα 15-16 Δεκεμβρίου 1995, Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων, περιοδικό *Τόπος*.

- Βασενχόβεν, Α. Κ., Πετροπούλου, Χ., Πάγκας, Ν. Μ. (2005), *Προσέγγιση του περιαστικού χώρου ως χωροταξικής κατηγορίας με βάση την τοπιο-οικοσυστημική προσέγγιση*, Έκθεση Ερευνητικού Προγράμματος «ΘΑΛΗΣ», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Εργαστήριο Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης.
- Boyden, S., Celecia, J., Sachs, I. (1996), «The City: So Human an Ecosystem», *Nature et Ressources*, 32(2): 2-15, Paris: UNESCO.
- Brunet, R., Ferras, R., Thery, H. (επιμ.) (1993), *Les Mots de la Géographie*, Ed. Reclus / La Documentation Française.
- Celecia, J. (1998), «Desarrollo sostenible y ciudad: mas alla del virtuoso discurso», *Ciudades*, 37(1-3): 12-25, Puebla, Mexico: RNIU.
- Dezert, B., Metton, A., Steinberg, J. (1991), *La Périurbanisation en France*, Paris: Sedes.
- Ζιώγα, Ν., Μουσιδής, Α. (1996), *Περιαστικός αγροτικός χώρος: λειτουργίες, μεταμορφώσεις, προοπτικές. Μελέτες αγροτικής οικονομίας*, Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Garnier, J. P. (1973), *Une ville, une révolution: La Havane, de l'urbain au politique*, Paris: Anthropos.
- Gilg, A. W. (1979), *Countryside Planning*, London: Methuen.
- Heinrich, D., Hergt, M. (1990), *Atlas de l'écologie*, Le Livre de Poche / Encyclopédies d'aujourd'hui.
- Huang Shu-Li (1998), «Urban Ecosystems, Energetic Hierarchies, and Ecological Economics of Taipei Metropolis», *Journal of Environmental Management*, 52: 39-51.
- L'Ecologiste* (2001), τ. 6, αφιέρωμα «Défaire le développement, refaire le monde».
- L'Ecologiste* (2002), τ. 8, αφιέρωμα «L'état de la planète».
- Moustier, P., Pages, J. (1997), «Le péri-urbain en Afrique: une agriculture en marge?», *Economie rurale*, 241: 48-55.
- Naveh, Z., Lieberman, A. S. (1984), *Landscape Ecology. Theory and Applications*, New York / Berlin / Heidelberg / Tokyo: Springer-Verlag.
- OECD (1979), *Peri-urban Areas. The Role of Agriculture in the Planning and Management of Peri-urban Areas*, Recommendation adopted on 14th March, C(79)18 (final).
- Πάγκας, Ν. Μ. (2006), «Χαρακτηριστικά των δασών του περιαστικού χώρου στην Ελλάδα», *Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου «Sustainable Development and Spatial Planning in the European Territory»*, ΕΚΠ, Αθήνα, 13-16 Μαΐου 1999 (υπό έκδοση).
- Πετροπούλου, Χ. (2004), «Οικοτοπιακή και κοινωνικοοικονομική προσέγγιση του αστικού χώρου στη μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας και του Μεξικού», *Πρακτικά 7ου Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου, Μυτιλήνη, 14-17 Οκτωβρίου*, σ. 235-242.
- Petropoulou, C. (2003), *Étude comparée des changements périurbains. Les quartiers spontanés à Athènes et à Mexico*, διδακτορική διατριβή, ULP – Strasbourg, 2 τόμ.
- Petropoulou, C., Weber, C., Hirsch, J. (2002), «Urban Development in the Athens Metropolitan Area», *Proceedings of International Symposium of Remote Sensing of Urban Areas*, Istanbul, 11-13 Ιουνίου 2002, σ. 726-734.
- Roncayolo, M. (1990), *La Ville et ses territoires*, Paris: Gallimard / folio.
- Toft, D. (1995), «Green Belt and Urban Fringe», *Built Environment*, 21(1): 54-59.
- UNESCO (1995), *Programme MOST-UNESCO. Document de travail No 2* (δημοσιευμένο από την UNESCO στο διαδίκτυο).
- Weber, C., De Fraipont, P., Petropoulou, C. (1995), *Étude par télédétection au 1/25000ème des écosystèmes urbains de l'agglomération de Mulhouse*, programme européen CORINE, Mairie de Mulhouse, Ministère de l'Environnement (France), rapport final, URA 902 CNRS & SERTIT, Strasbourg.
- Weber, C., Petropoulou, C., Hirsch, J. (2005), «Urban Development Study in the Athens Metropolitan Area Using Remote Sensing Data with Supervised Analysis and GIS», *International Journal of Remote Sensing*, 26(4): 785-796.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΣΕΙΣΜΙΚΗΣ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑΣ: ΤΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σωτήρης Βαλκανιώτης,* Άννα Ζερβοπούλου,* Αθανάσιος Γκανάς,**
Σπύρος Παυλίδης*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αύξηση των ζημιών από φυσικές καταστροφές και ιδιαίτερα σεισμούς, η οποία συσχετίζεται με την αλματώδη πολεοδομική επέκταση των μεγάλων αστικών περιοχών και μητροπόλεων. Στην παρούσα εργασία εξετάζεται το παραπάνω φαινόμενο μέσω των παραδειγμάτων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, των δύο μεγαλύτερων αστικών κέντρων της Ελλάδας. Πολυάριθμα ενεργά και πιθανώς ενεργά ρήγματα διασχίζουν πυκνοδομημένες περιοχές και συνοικίες, οι οποίες μέχρι πρωτίστως αποτελούσαν χέρσες και αγροτικές εκτάσεις, με αποτέλεσμα να αυξάνονται οι πιθανές πηγές που θέτουν σε αυξημένη σεισμική διακινδύνευση τις πόλεις αυτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο σεισμός της 7ης Σεπτεμβρίου 1999 στην Πάρνηθα, ο οποίος αν και μεσαίου μεγέθους ($M=5,9$), αποτέλεσε τη μεγαλύτερη σε κόστος φυσική καταστροφή της Ελλάδας κατά τον 20ό αιώνα.

Urban Expansion and Seismic Hazard Increase: The Examples of Athens and Thessaloniki

Sotiris Valkaniotis, Anna Zervopoulou, Athanassios Ganas, Spyros Pavlides

ABSTRACT

The recent worldwide expansion of large urban areas and cities has led to an unprecedented increase of damage due to natural disasters and, more specific, earthquakes. In this paper we discuss this phenomenon with the examples of Greece's two largest urban areas, Athens and Thessaloniki, and the numerous active and possible active faults crossing heavily populated, recently urbanised areas. The September 7, 1999, M 5.9 earthquake at Parnitha (Athens), Greece's costliest natural disaster during the 20th century, ruptured a less-known fault in the SW suburbs of Athens.

* Τμήμα Γεωλογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

** Γεωδυναμικό Ινστιτούτο, Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών.

Εισαγωγή

Οι σεισμοί είναι από τις κυριότερες φυσικές καταστροφές, με μεγάλες συνέπειες σε ζημιές: καταρρεύσεις των ανθρώπινων κατασκευών και απώλειες ανθρώπινων ζώων. Ενδεικτικός είναι ο απολογισμός σε ανθρώπινα θύματα από σεισμούς και τα συνοδά τους φαινόμενα τη δεκαετία 1995-2005: Kobe (Ιαπωνία) 1995, 5.500 νεκροί· Kocaeli-Izmit (Τουρκία) 1999, περισσότεροι από 17.000 νεκροί· Ταϊβάν 1999, Πακιστάν 2005, περισσότεροι από 80.000 νεκροί και, φυσικά, μια από τις μεγαλύτερες φυσικές καταστροφές, συνέπεια ενός ισχυρότατου σεισμού, το θαλάσσιο σεισμικό κύμα (tsunami) του Ινδικού Ωκεανού που στις 26 Δεκεμβρίου 2004 έπληξε παράκτιες πυκνοκατοικημένες περιοχές με περισσότερα από 200.000 ανθρώπινα θύματα (Papadopoulos et al. 2006).

Μια άλλη σημαντική διάσταση του σεισμικού προβλήματος είναι όταν επίκεντρα ισχυρών ή μέτριων και μικρών ακόμη σε μέγεθος σεισμών βρίσκονται πολύ κοντά σε μεγαλουπόλεις. Τελευταίο χαρακτηριστικό παράδειγμα από τον ελληνικό χώρο αποτελεί ο σεισμός της Αθήνας του 1999 ($M = 5,9$). Ένα σχετικά μετρίου μεγέθους σεισμικό γεγονός έπληξε τη μητρόπολη της Αθήνας και κυρίως τα δυτικά και βόρεια προάστια της, με ζωτικής σημασίας κατασκευές και οικονομικές δραστηριότητες, καταρρίπτοντας το μύθο της «άσειστης» Αθήνας (Papanikolaou et al. 1999, Λεκίδης & Καρακώστας 2001, Papadopoulos et al. 2002, Romonis 2002). Είχαν προηγηθεί οι σεισμοί του 1978 της Θεσσαλονίκης ($M = 6,5$) και των Αλκυονίδων του 1981 ($M = 6,7, 6,5$ και $6,2$), που επίσης έπληξαν τα δύο μεγαλύτερα αστικά συγκροτήματα της χώρας, Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

Η ανάπτυξη των πολεοδομικών συγκροτημάτων τις τελευταίες δεκαετίες καθ' ύψος και οριζόντια και κυρίως η ανάπτυξη βιομηχανικών μονάδων, μεγάλων τεχνικών έργων που συνδέονται με αυτά (διυλιστήρια, αγωγοί φυσικού αερίου, γέφυρες, πολυώροφα κτήρια) αυξάνουν την τρωτότητα των κοινωνιών (Alexander 1993, Λέκκας 2000). Όσο περισσότερο πολύπλοκη τεχνολογικά η κοινωνία μας, τόσο περισσότερο αυξάνει ο κίνδυνος και τα καταστροφικά αποτελέσματα των σεισμών και γενικά των φυσικών και τεχνολογικών καταστροφών. Έτσι, αν και είναι μεγάλοι οι κίνδυνοι από αυτό καθαυτό το σεισμικό γεγονός, οι δευτερογενείς συνέπειες εξαιτίας τους, δηλαδή τα τεχνολογικά ατυχήματα, συνεχώς αυξάνουν. Οι εικόνες από τα φλεγόμενα διυλιστήρια της Νικομήδειας (Izmit), τα μεγαλύτερα της Τουρκίας, μετά το σεισμό της 17ης Αυγούστου 1999 είναι χαρακτηριστικές.

Η νέα αυτή κατάσταση έχει θέσει διεθνώς ως πρώτη προτεραιότητα τη μελέτη των πιθανών σεισμικών πηγών, δηλαδή των γεωλογικών ρηγμάτων πλησίον ή μέσα στις οικιστικές περιοχές και των γεωλογικών συνθηκών θεμελίωσης (Parliamentary Commissioner for the Environment 2001, South California Earthquake Council 2004). Τα μικρά ρήγματα πλησίον των αστικών περιοχών σήμερα απέκτησαν μια ξεχωριστή σημασία, γιατί, σε περίπτωση ενεργοποίησής τους, ακόμη και οι μικροί σεισμοί με τους οποίους συνδέονται γίνονται ιδιαίτερα επικίνδυνοι (Καλαμάτα 1986, Αθήνα 1999). Σε αυτές τις περιπτώσεις οι τοπικές (γεωλογικές) συνθήκες κοντά στο ρήγμα είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Ο παράγοντας «έδαφος» παίζει επίσης σημαντικότερο ρόλο στην αντισεισμική προστασία της κατασκευής, αλλά τις περισσότερες φορές αυτός ο παράγοντας μας είναι άγνωστος. Το εντυπωσιακό στοιχείο του σεισμού της Αθήνας ήταν ότι προήλθε από ένα άγνωστο ως νεοτεκτονικό ρήγμα, της νότιας Πάρνηθας-Φυ-

λής, μέσα στο πλαίσιο του μύθου της ασφαλούς σεισμικά πρωτεύουσας (Pavlidis et al. 2002, Papadopoulos et al. 2002). Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα είναι αν ήταν δυνατή η αναγνώριση εκ των προτέρων αυτού του ρήγματος ως ενεργού. Η απάντηση είναι καταφατική. Η παγκόσμια και ελληνική εμπειρία, η εξειδικευμένη επιστημονική γνώση των τελευταίων χρόνων μάς επιτρέπουν να χαρτογραφούμε τα ενεργά ρήγματα και να εκτιμούμε ποσοτικά τη δυναμικότητά τους και το ρόλο τους στη σεισμική δράση, ώστε σε συνδυασμό με τις εδαφικές συνθήκες θεμελίωσης να παίρνονται σοβαρά υπόψη στον καθορισμό μιας πιθανής σεισμικής διέγερσης και κατ' επέκταση στην αντισεισμική προστασία των κατασκευών. Άλλωστε αυτό προβλέπεται από τον ισχύοντα αντισεισμικό κανονισμό (ΕΑΚ-2000) της χώρας για περιπτώσεις μεγάλων τεχνικών έργων: «Σε περιπτώσεις στις οποίες συντρέχουν ειδικοί λόγοι δόμησης στην άμεση γειτονία σεισμοτεκτονικών ρηγμάτων που θεωρούνται σεισμικά ενεργά, η δόμηση επιτρέπεται μόνον ύστερα από ειδική σεισμική-γεωλογική-γεωτεχνική-στατική μελέτη».

Οι σεισμοί είναι ιδιαίτερα πολύπλοκα φυσικά καταστροφικά φαινόμενα με σοβαρότατες ψυχολογικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις. Πέραν των διαφόρων εδαφικών παραμορφώσεων που προκαλούν (επιφανειακές διαρρηξίες, ρευστοποιήσεις εδαφών, κατολισθήσεις κ.ά.), πλήττουν κυρίως τις ανθρώπινες κατασκευές. Σήμερα, με την επέκταση του δομημένου περιβάλλοντος πολλές φορές σε επικίνδυνα εδάφη ή πιο κοντά σε σεισμικές πηγές (ενεργά ρήγματα), τα σεισμικά προβλήματα μεγεθύνονται. Οι κατασκευές (οικοδομές, γέφυρες, νοσοκομεία, σχολεία κ.ά.) που είναι εκτεθειμένες στη σεισμική διακινδύνευση είναι περισσότερες, ιδιαίτερα στις μητροπόλεις (California Division of Mines and Geology 1999, Parliamentary Commissioner for the Environment 2001, Institute of Geological & Nuclear Sciences 2003, Earthquake Engineering Research Institute 2005). Οι συνέπειες από επακόλουθες των σεισμικών τεχνολογικές καταστροφές αυξάνουν και γίνονται καταστροφικότερες. Όσο γίνεται τεχνολογικά πιο πολύπλοκη η κοινωνία μας, τόσο η σεισμική διακινδύνευση μεγαλώνει (ή ο σεισμικός κίνδυνος αυξάνει). Το πρόβλημα γίνεται όλο και περισσότερο πολύπλοκο, καθώς σχετίζεται με τη δομή, την οργάνωση και το πολιτιστικό επίπεδο της κοινωνίας των μεγαλουπόλεων και αποτελεί θέμα γεωγραφικής-πολεοδομικής και κοινωνιολογικής μελέτης. Κοινωνίες όμως που δημιουργούν συνθήκες αυξημένης τρωτότητας, δεν αντιλαμβάνονται τη νέα πολυπλοκότητα και δεν μπορούν να αφομοιώσουν τα νέα επιστημονικά δεδομένα, θα παραμένουν σε κατάσταση αυξημένου σεισμικού κινδύνου, και οι επερχόμενες καταστροφές θα μεγιστοποιούνται.

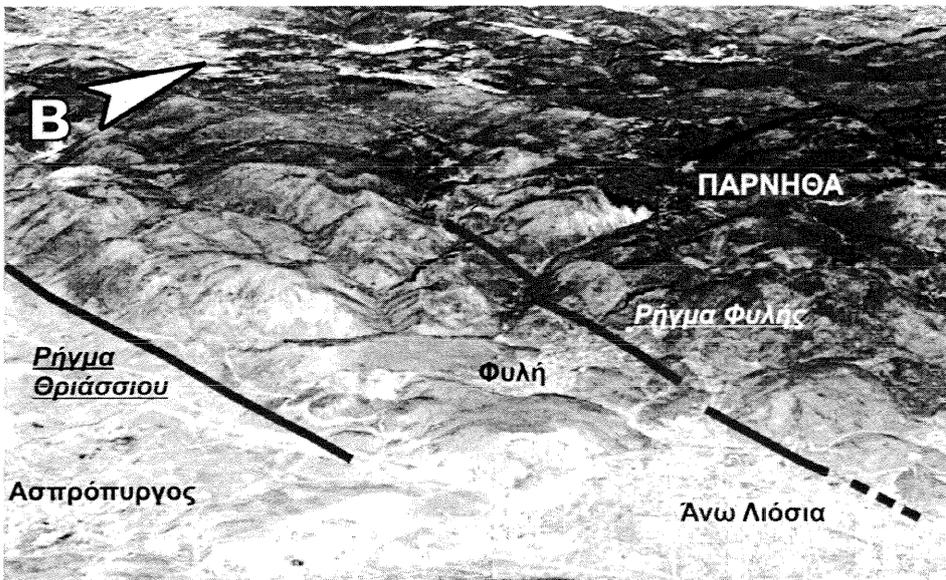
Η κοινωνία μας, αφού ζούμε σε μια ιδιαίτερα σεισμογενή χώρα, θα πρέπει γρήγορα να αφομοιώνει και να αξιοποιεί την επιστημονική γνώση σε θέματα γεωλογίας των σεισμών, σεισμικών και αντισεισμικών κατασκευών και να αναπτύσσει έξυπνα και αποτελεσματικά μέτρα αντιμετώπισης του σεισμικού κινδύνου και ελαχιστοποίησης της καταστροφής. Το επίπεδο οργάνωσης μιας κοινωνίας (υψηλό ή χαμηλό) εκτιμάται από το βαθμό αντιμετώπισης μιας καταστροφής.

Μια μικρή αλλά ουσιαστική και βασική διάσταση αυτού του προβλήματος, που αποτελεί ταυτόχρονα το πρώτο βήμα προς τη λύση του προβλήματος, προσπαθεί να θίξει η εργασία αυτή, παρουσιάζοντας συνοπτικά δύο παραδείγματα γεωλογικής-σεισμοτεκτονικής έρευνας για τον προσδιορισμό ενεργών ή πιθανά ενεργών ρηγμάτων (δνητικών σεισμικών πηγών) στα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας μας, Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Σήμερα υπάρχουν εξειδικευμένες μέθοδοι, γεωλογικές, γεωφυσικές, γεωδαιτικές (Λέκκας 2000, Keller &

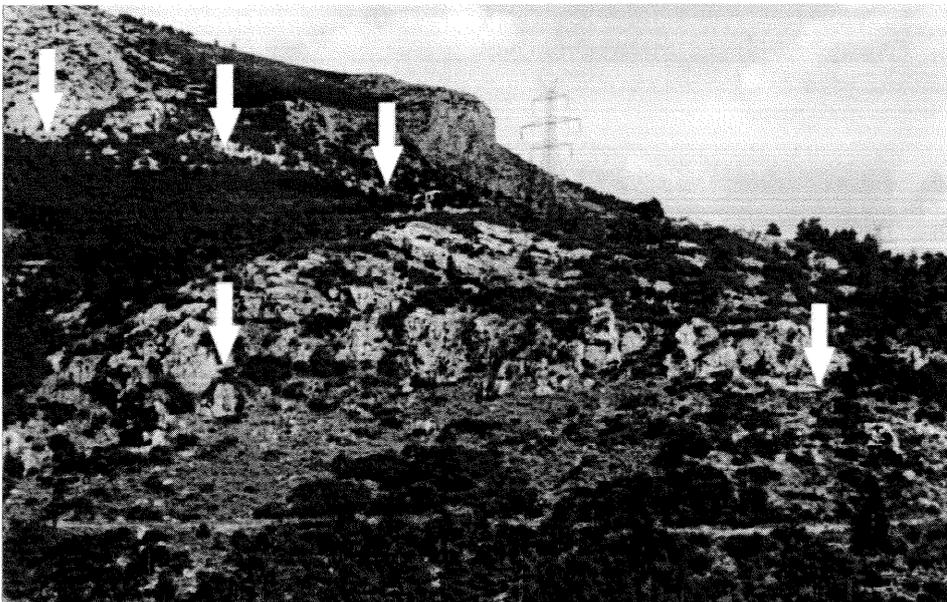
Pinter 2002, Παυλίδης 2003), που συμβάλλουν με ικανοποιητική ακρίβεια στη χαρτογράφηση και εκτίμηση της σεισμικής δυναμικότητας των ρηγμάτων.

Η περίπτωση της Αθήνας

Στις 7/9/1999 ένας ισχυρός σεισμός μεγέθους $M = 5,9$ έπληξε το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας. Οι σοβαρές ζημιές και οι ανθρώπινες απώλειες που προκλήθηκαν αποτέλεσαν έκπληξη λόγω του μέσου μεγέθους του σεισμού (Λεκίδης & Καρακώστας 2001, Bouckovalas & Kouretzis 2001, Pomonis 2002). Ο σεισμός, όπως διαπιστώθηκε από μεταγενέστερες έρευνες (Pavlidis et al. 1999, Ganas et al. 2000, Pavlidis et al. 2002), προκλήθηκε από ενεργοποίηση του εως τότε μη αναγνωρισμένου ως ενεργού ρήγματος της Φυλής (Εικ. 1, 2), στην Πάρ-

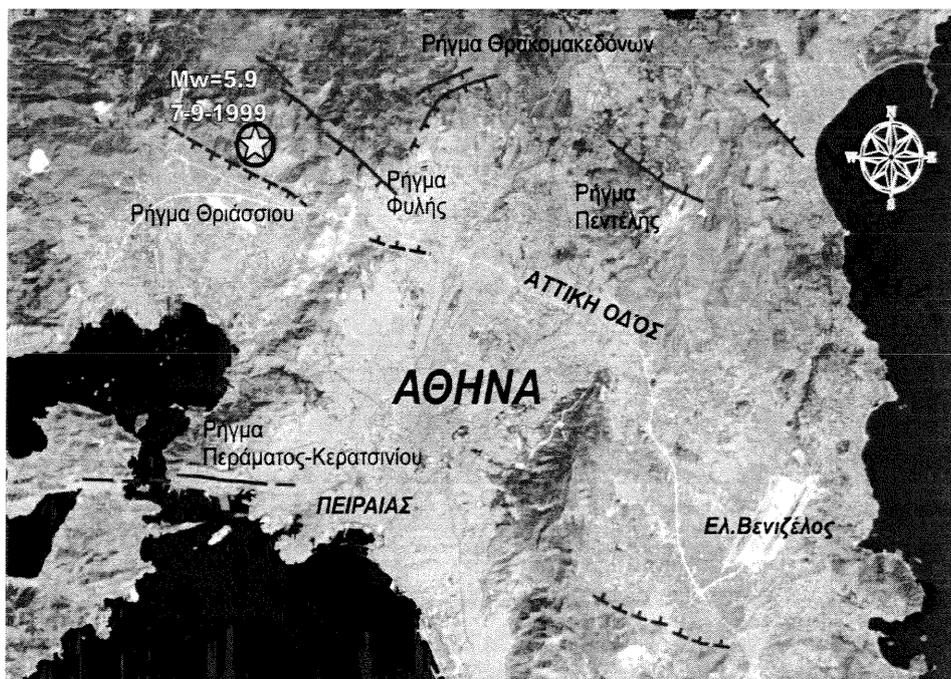
Εικόνα 1.
Τρισδιάστατη απεικόνιση με χρήση δορυφορικής εικόνας LANDSAT 7 και ψηφιακού μοντέλου αναγλύφου: το ρήγμα της Φυλής, που έδωσε το σεισμό της 7/9/1999, και το ρήγμα του Θριάσιου, στο νότιο τμήμα της Πάρνηθας

Εικόνα 2.
Αποψη προς ΒΑ του κύριου κλάδου του ρήγματος της Φυλής. Με βέλη σημειώνονται διαδοχικές παράλληλες ρηξιγενείς επιφάνειες. Οι πυλώνες της ΔΕΗ που διακρίνονται υπέστησαν σοβαρές ζημιές κατά το σεισμό της 7/9/1999

νηθα: η εγγύτητα του ρήγματος με τμήματα του πολεοδομικού συγκροτήματος (Φυλή, Άνω Λιόσια, Μενίδι, Θρακομακεδόνες) και η μέτρια έως χαμηλή κατασκευαστική ποιότητα των οικοδομών της Δυτικής Αθήνας συνέβαλαν στο μεγάλο εύρος των βλαβών.

Η έλλειψη σειсмоϊστορικών στοιχείων για καταστροφές στην πόλη και ο μύθος της ασφαλούς Αθήνας, η αδυναμία της πολιτείας να αφομοιώσει γρήγορα την καινούργια επιστημονική γνώση και κυρίως να την εφαρμόσει, ο αποπροσανατολισμός στη χώρα μας της έρευνας για τη λύση του σεισμικού προβλήματος στην αμφισβητούμενη και πρακτικά ανεφάρμοστη «πρόγνωση» και στις λανθασμένες προτεραιότητες για τη χαρτογράφηση των ενεργών ρηγμάτων στη χώρα μας μακριά από μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα, οι ακατάλληλες κλίμακες νεοτεκτονικής χαρτογράφησης κ.ά. οδήγησαν στο να έχουμε ελλιπείς ειδικές γνώσεις για τη γεωλογία της ευρύτερης περιοχής του λεκανοπεδίου. Αποτέλεσμα ο «απρόβλεπτος» σεισμός της 7/9/1999 (Papadopoulos et al. 2002).

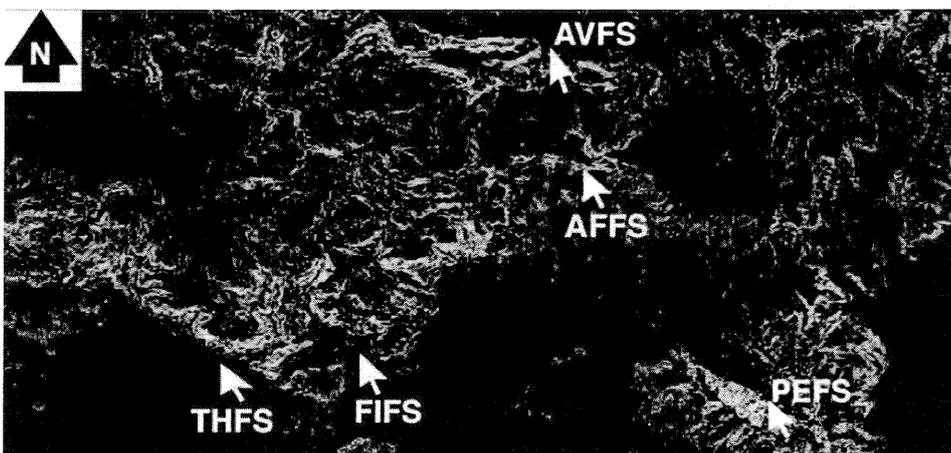

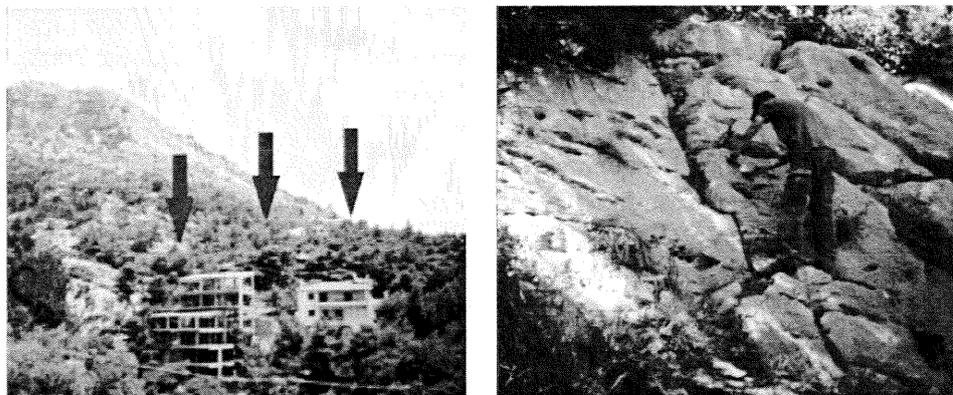
Εικόνα 3.

Δορυφορική εικόνα (LANDSAT 7 ETM+ – πανχρωματικό, λήψη 2000) του Λεκανοπεδίου της Αττικής, με τα κύρια ενεργά και πιθανώς ενεργά ρήγματα. Με αστέρι σε κύκλο σημειώνεται το επίκεντρο του σεισμού της 7/9/1999 (με βάση Βαλκανιώτης 2003, Ganas et al. 2004, 2005, και αδημοσίευντα στοιχεία)

Εικόνα 4.

Χάρτης μορφολογικών κλίσεων της Αττικής, κατασκευασμένος με βάση ψηφιακό μοντέλο αναγλύφου. Οι περιοχές με σκούρο μαύρο χρώμα έχουν κλίσεις <math>< 20^\circ</math>. Τα μορφολογικά προανή των κύριων ενεργών ρηγμάτων διακρίνονται ως γραμμικά στοιχεία μεγάλων κλίσεων (με ανοικτούς τόνους).
 AVFS: Ρηξιγενής ζώνη Αυλώνας,
 AFFS: Ρηξιγενής ζώνη Αφιδνών,
 FIFS: Ρήγμα Φυλής,
 PEFS: Ρήγμα Πεντέλης,
 THFS: Ρήγμα Θριάσιου
 (από Ganas et al. 2005)

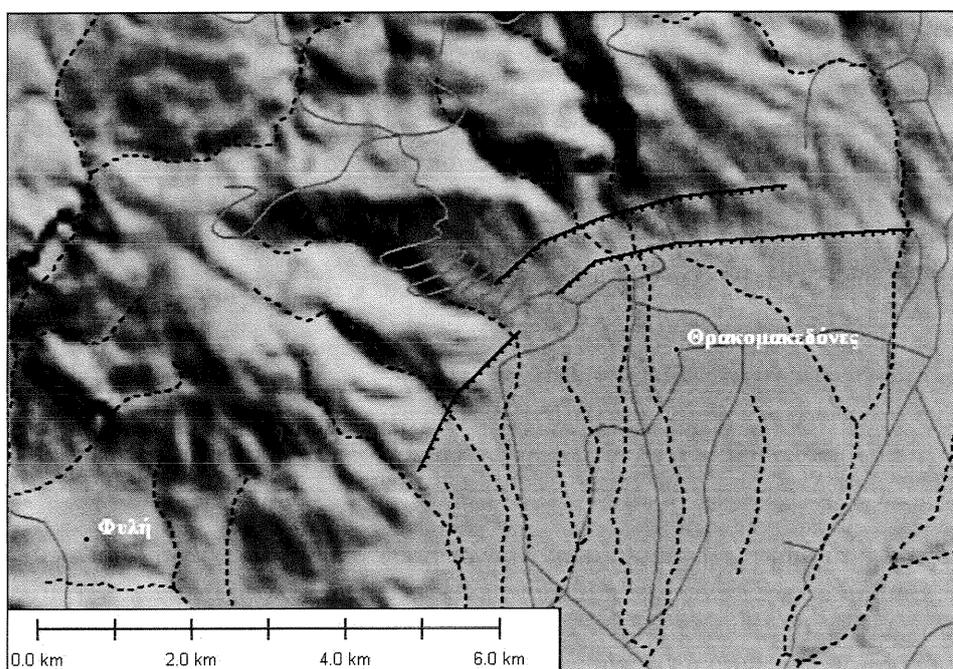

Εικόνα 5.

Το ίχνος του ρήγματος (με βέλη) στη συνοικία Πανόραμα Θρακομακεδόνων (άποψη προς Α) (Βαλκανιώτης 2003)

Εικόνα 6.

Δεξιά επάνω, επιφάνεια του ρήγματος Θρακομακεδόνων ($N70^\circ$) νότια του Καζίνου Πάργης (Βαλκανιώτης 2003)

Εικόνα 7.

Το ρήγμα των Θρακομακεδόνων (συνεχείς έντονα μαύρες γραμμές). Διακρίνονται επίσης το οδικό και το υδρογραφικό δίκτυο (Βαλκανιώτης 2003)

Η γιγάντωση του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα είχε ως αποτέλεσμα αρκετά ενεργά ρήγματα (γνωστά και άγνωστα) να αποτελούν πλέον άμεσο κίνδυνο για τη σεισμική ασφάλεια της μητρόπολης, αυξάνοντας τη σεισμική επικινδυνότητα. Με αφορμή το σεισμό του 1999 ξεκίνησε μια ερευνητική προσπάθεια από το Τμήμα Γεωλογίας του ΑΠΘ, σε συνεργασία με το Γεωδυναμικό Ινστιτούτο του ΕΑΑ, για τον εντοπισμό και τη χαρτογράφηση ενεργών και πιθανά ενεργών ρηγμάτων (Εικ. 3) στην ευρύτερη περιοχή του Λεκανοπεδίου της Αττικής (Pavlidis et al. 2002, Ganas et al. 2004, 2005). Παρατηρήσεις και χαρτογράφηση υπαίθρου συνδυάστηκαν με γεωμορφολογικά και μορφοτεκτονικά στοιχεία για τη μελέτη των ρηγμάτων αυτών (Εικ. 4). Τα μέχρι τώρα αποτελέσματα δείχνουν ένα μεγάλο αριθμό ενεργών ρηγμάτων, μικρού ή μέσου μεγέθους, τόσο στο εσωτερικό του πολεοδομικού συγκροτήματος όσο και περιφερειακά αυτού. Παρά το σχετικά μικρό μέγεθός τους και το μικρό σεισμικό δυναμικό τους (πιθανό μέγεθος σεισμού έως $M=6,0-6,2$), η εγγύτητά τους με το οικοδομικό σύμπλεγμα οδηγεί στην κατακόρυφη αύξηση της σεισμικής επικινδυνότητας.

Λεπτομερής χαρτογράφηση υπαίθρου στην περιοχή της κοινότητας Θρα-

κομακεδόνων οδήγησε στον εντοπισμό ενός πιθανώς ενεργού κανονικού ρήγματος (Ρήγμα Θρακομακεδόνων). Το ίχνος του ρήγματος (Βαλκανιώτης 2003, Ganas et al. 2004) διέρχεται από το εσωτερικό του οικισμού (Εικ. 5-7), και αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι η ρηξιγενής επιφάνεια του ρήγματος αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις θέση θεμελίωσης για κατοικίες (συνοικισμός Πανόραμα Θρακομακεδόνων). Με διεύθυνση BA-ABA και κλίση προς NA-NNA, αποτελείται από δυο παράλληλα τμήματα (segments) με αλληλεπικάλυψη, με την παλαιότερη στο όριο με το υπόβαθρο και τη νεότερη νοτιότερα μέσα στα όρια του οικισμού. Το σεισμικό δυναμικό αυτού του ρήγματος θα μπορούσε να εκτιμηθεί ως πιθανό μέγεθος σεισμού $M = 5,0-5,2$ (Ganas et al. 2004), ενώ, αντίθετα, ο γεωμετρικός του προσανατολισμός και γενικά η πολύ μεγάλη περίοδος επαναδραστικοποίησης αυτών των ρηγμάτων σε ολόκληρο τον χερσαίο ελλαδικό χώρο δεν το καθιστούν ιδιαίτερα επικίνδυνο· σύμφωνα όμως πάντα με διεθνή κριτήρια (βλ. Εισαγωγή), θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στον αντισεισμικό σχεδιασμό, ιδιαίτερα για τα κτήρια μεγάλης σπουδαιότητας. Αντίστοιχα ρήγματα, αφού τεκμηριώνονται πρώτα με πολλές δοκιμασμένες και αποδεκτές μεθόδους και σε συνδυασμό με τη θέση τους ως προς το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας (βλ. ενδεικτικά Εικ. 3), θα πρέπει να συνεκτιμούνται μαζί με πολλούς άλλους παράγοντες στο πλαίσιο της σχεδίασης και της νέας ραγδαίας ανάπτυξης της μεγαλόπολης.

Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης: μορφοτεκτονική και σεισμοτεκτονική μελέτη της ευρύτερης περιοχής για τη χαρτογράφηση των ενεργών ρηγμάτων

Για την εκτίμηση της σεισμικής επικινδυνότητας στο πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης έγινε προσπάθεια να μελετηθούν τα ενεργά σεισμικά ρήγματα της ευρύτερης περιοχής με μορφοτεκτονικά κριτήρια (Ζερβοπούλου 2005), τα οποία σε μια πιθανή ενεργοποίησή τους είναι δυνατόν να επηρεάσουν την πόλη. Το έναυσμα για την εργασία αυτή δόθηκε από το ερευνητικό πρόγραμμα SRM-LIFE (ΕΠΑΝ-ΓΓΕΤ) με θέμα την «*Ανάπτυξη ολοκληρωμένης μεθοδολογίας εκτίμησης της σεισμικής τραγότητας δικτύων κοινής ωφελείας, υποδομών, κτηρίων στρατηγικής σημασίας για τη διαχείριση του σεισμικού κινδύνου σε πολεοδομικά συγκροτήματα. Εφαρμογή στο πολεοδομικό συγκρότημα Θεσσαλονίκης*» (επιστ. υπεύθυνος: καθ. Κ. Πιπλάκης). Αρχικά εντοπίστηκαν τα νεοτεκτονικά ρήγματα στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης τα οποία είναι ήδη χαρτογραφημένα σε δημοσιευμένες εργασίες (Μουντράκης κ.ά. 1996, Papazachos et al. 2000, Goldsworthy et al. 2002, Tranos et al. 2003, Paradisopoulou et al. 2004, Γεωλογικοί χάρτες ΓΓΜΕ).

Η πρώτη προσέγγιση χαρτογράφησης των ρηγμάτων έγινε με την ψηφιακή αποτύπωση του ανάγλυφου της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης (Πολεοδομικό συγκρότημα, λεκάνη Ανθεμούντα, περιοχή Περαίας-Αγγελοχωρίου και περιοχή Ασβεστοχωρίου και Πανοράματος), την ψηφιακή αποτύπωση και ποσοτική-ποιοτική ερμηνεία του υδρογραφικού δικτύου και, τέλος, την αξιολόγηση της γεωμορφολογικής έκφρασης των ρηγμάτων με βάση ποσοτικούς μορφοτεκτονικούς δείκτες.

Πιο αναλυτικά, ερευνήθηκε η γεωλογία της περιοχής, όπως αυτή εξάγε-

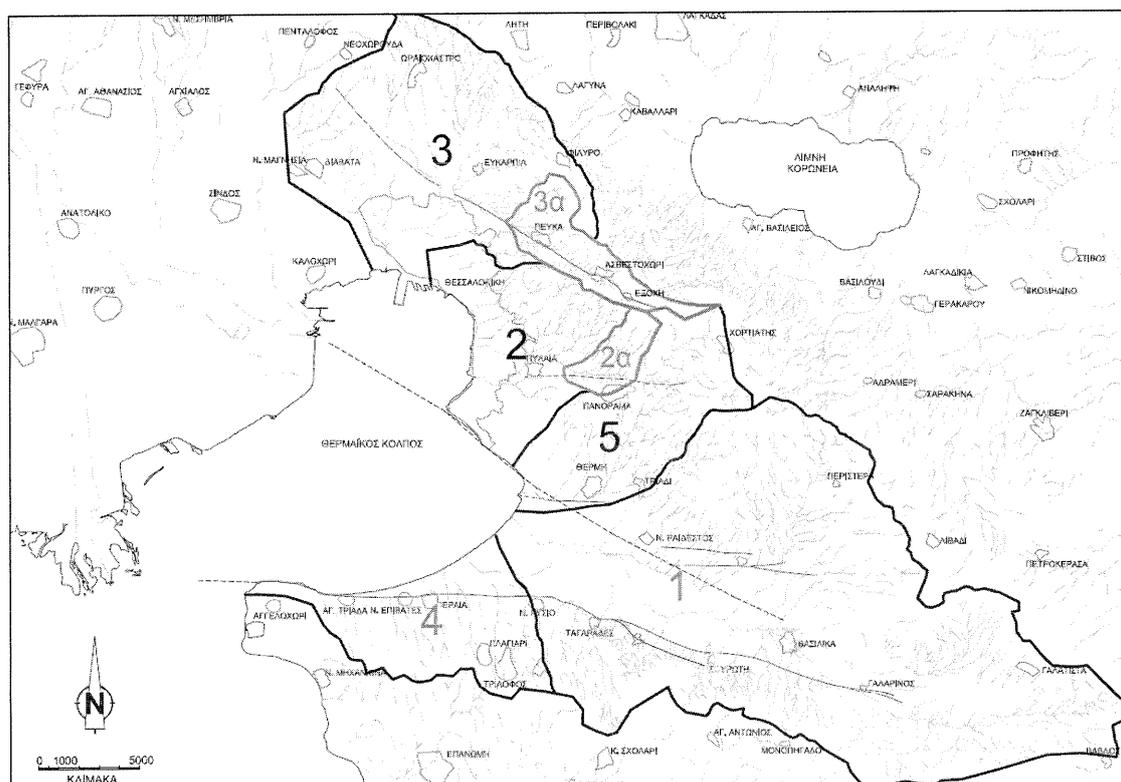
ται από γεωλογικούς χάρτες, επιτόπια χαρτογράφηση αλλά και γεωτρήσεις και γεωφυσικές διασκοπήσεις, όπου η σύγχρονη κάλυψη του αστικού περιβάλλοντος κάνει αδύνατη την απευθείας παρατήρηση και χαρτογράφηση των γεωλογικών σχηματισμών. Αποτυπώθηκε το υδρογραφικό δίκτυο, το οποίο στην περιοχή έρευνας επηρεάζεται και από ρήγματα, από τοπογραφικούς χάρτες, δορυφορικές εικόνες και αεροφωτογραφίες νεότερων αλλά και παλαιότερων εποχών. Για την αποτύπωση των ρεμάτων, κυρίως μέσα στο πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης όπως αυτό ήταν πριν τις ανθρωπογενείς επεμβάσεις, χρησιμοποιήθηκαν αεροφωτογραφίες του 1939 και του 1945, ιστορικά στοιχεία αλλά και τοπογραφικοί χάρτες του 1900 (Θανάσουλας 1983, Δημητριάδης 1983, Μπλιώνης 1996, Αποστολίδης 2002 κ.ά.).

Το ανάγλυφο, οι γεωλογικοί σχηματισμοί, το υδρογραφικό δίκτυο και τα ρήγματα τοποθετήθηκαν σε Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών GIS και σε ψηφιακά μοντέλα αναγλύφου (Digital Elevation Models – DEM). Η συστηματική έρευνα επικεντρώθηκε σε πρώτη φάση σε τρεις κύριες υδρολογικές λεκάνες: του Ανθεμούντα, του Δενδροποτάμου και των ρεμάτων του Πολεοδομικού Συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης. Τα ρήγματα που εντοπίστηκαν και μελετήθηκαν στις λεκάνες αυτές είναι της λεκάνης του Ανθεμούντα, του Ασβεστοχωριού και της Πυλαίας-Πανοράματος αντίστοιχα.

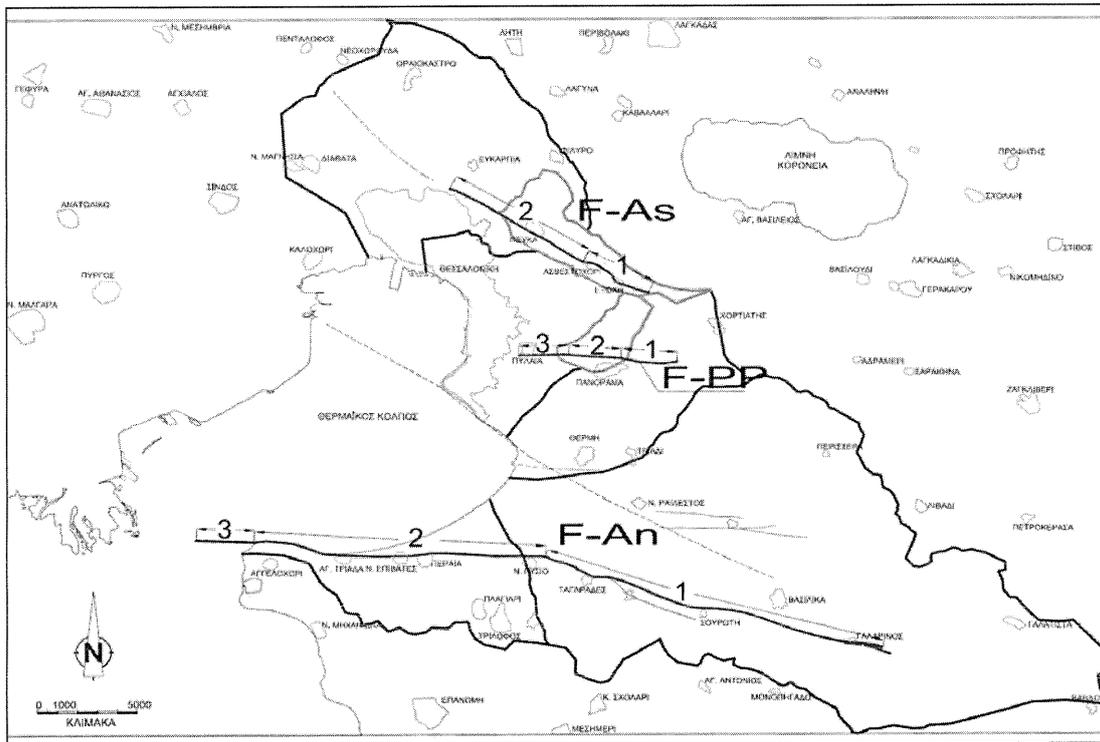
Η μελέτη των μορφοτεκτονικών δεικτών συνίσταται σε ποσοτικές μετρήσεις της γεωμορφολογίας των περιοχών και χρησιμοποιείται για να μελετηθούν και να συγκριθούν μεταξύ τους οι παράμετροι που χαρακτηρίζουν μία περιοχή, όπως π.χ. η ενεργότητα (Keller & Pinter 2002). Οι δείκτες που εξετάζονται είναι η ασυμμετρία της λεκάνης απορροής (Δείκτης AF), η δαντέλωση στους πρόποδες των βουνών (Δείκτης S ή Smf) και ο παράγοντας εγκάρσιας τοπογραφικής συμμετρίας (Δείκτης Σ). Από τη μελέτη της μορφολογίας του γήινου αναγλύφου,

Εικόνα 8.

Υδρολογικές λεκάνες της περιοχής μελέτης, από τις οποίες μελετήθηκαν οι υδρολογικές λεκάνες 1 και 4 (ευρύτερη περιοχή Ανθεμούντα, περιλαμβάνονται τα ρέματα Δήμου Θερμαϊκού) και οι υπολεκάνες 2α (λεκάνη ρεμάτων Πολεοδομικού Συγκροτήματος Θεσσαλονίκης, υπολεκάνη Ελαιορέματος) και 3α (υδρολογική λεκάνη Δενδροποτάμου και υπολεκάνη Ξηροποτάμου), λόγω του συσχετισμού τους με ενεργά ρήγματα

χισε με έναν κύριο σεισμό $M = 6,6$ στην Άσσηρο το 1902, συνεχίστηκε στη Βουλγαρία με έναν κύριο σεισμό μεγέθους $M = 7,3$ στην Κρέσνα το 1904 και σταμάτησε με τη σεισμική ακολουθία της χερσονήσου του Αθω, με τον κύριο σεισμό της μεγέθους 7,5 το 1905, που είχε το επίκεντρό του στα ΝΑ παράλια της εν λόγω χερσονήσου. Η δεύτερη περίοδος σεισμικών ακολουθιών άρχισε από τη Νότια Γιουγκοσλαβία (FYROM), με μεγαλύτερο σεισμό μεγέθους $M = 6,6$ στο Βαλάντοβο (1931) και συνεχίστηκε με έναν κύριο σεισμό μεγέθους $M = 7,0$ στην Ιερισσό το 1932 και άλλους μικρότερους σεισμούς στην περιοχή των λιμνών Λαγκαδά και Βόλβης. Η τρίτη χρονική περίοδος ήταν εντοπισμένη στην περιοχή των λιμνών Λαγκαδά και Βόλβης, με έναν κύριο σεισμό μεγέθους $M = 6,5$ στον Στίβο τον Ιούνιο του 1978 (Parazachos & Carydis 1983, Παπαζάχος & Παπαζάχου 2003).

Τα τρία ρήγματα που μελετούνται στο πλαίσιο αυτής της εργασίας και βρίσκονται κοντά στο πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης θεωρήθηκαν κατ' αρχάς ενεργά και αντιπροσωπευτικά για την εκτίμηση της σεισμικής επικινδυνότητας της πόλης και για σενάριο σεισμικής δράσης από πηγή. Για κάθε ένα από τα τρία ρήγματα χρησιμοποιήθηκαν οι εμπειρικές σχέσεις των Wells & Coppersmith (1994), Ambraseys & Jackson (1998), Pavlides & Caputo (2004) και Parazachos & Parazachou (1997/2003), που συνδέουν το σεισμικό μέγεθος με τις διάφορες παραμέτρους μιας σεισμικής πηγής. Έτσι, υπολογίζονται οι μέσες τιμές (με τη μέγιστη και ελάχιστη απόκλιση) για το μέγιστο αναμενόμενο μέγεθος σεισμού M_{max} που μπορεί να συνδέεται με το ρήγμα, καθώς και τη μέγιστη κατακόρυφη μετατόπιση MVD (Maximum Vertical Displacement) με τη μέση μετατόπιση AD (Average Displacement). Για τους υπολογισμούς αυτούς τα ρήγματα χωρίστηκαν με βάση την παράταξή τους κυρίως, αλλά και την πιθανή επέκτασή τους στη θάλασσα (ρήγμα Ανθεμούντα), σε τμήματα (segments). Οι παραπάνω τιμές υπολογίζονται για το συνολικό μήκος του ρήγματος (ακραίο σενάριο), για κάθε τμήμα του ξεχωριστά και για συνδυασμό των τμημάτων του,

Εικόνα 9.

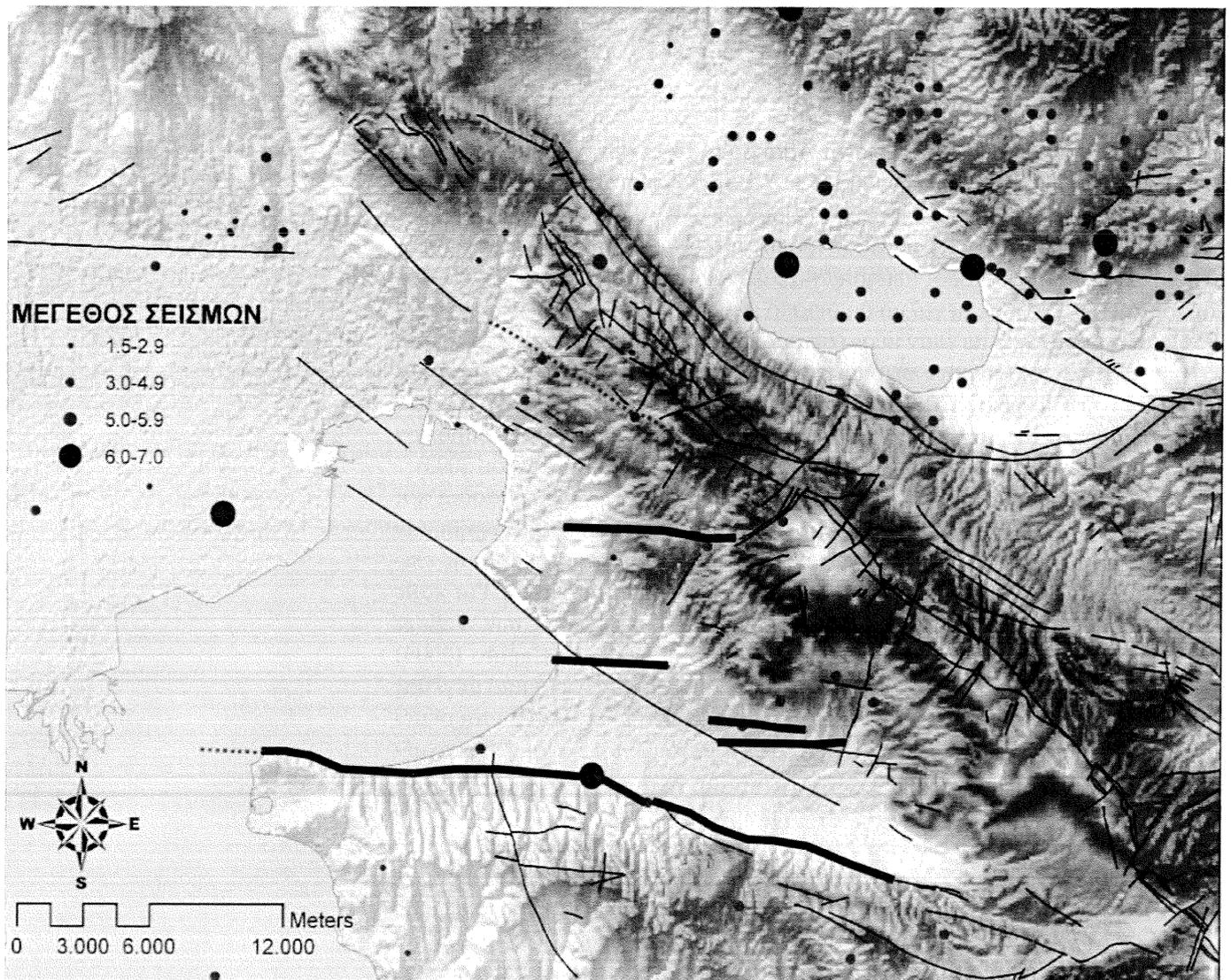
Τα τρία ενδεικτικά και αντιπροσωπευτικά ρήγματα πλησίον της Θεσσαλονίκης: Ανθεμούντα (F-An), Πυλαίας-Πανοράματος (F-PP) και Ασβεστοχωρίου (F-As), χωρισμένα σε επιμέρους τμήματα (behavioral segments)

αφού είναι δυνατόν να ενεργοποιηθεί σε πιθανό σεισμό μόνο ένα τμήμα του ρήγματος και όχι ολόκληρο το μήκος του (Εικ. 9, Πίν. 1).

Από τη μελέτη των τριών ρηγματίων Ανθεμούντα, Ασβεστοχωρίου και Πυλαίας-Πανοράματος διαπιστώνεται ότι πρόκειται για νεοτεκτονικά πιθανώς ενεργά ρήγματα, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε εναλλακτικά σενάρια για την εκτίμηση της σεισμικής επικινδυνότητας της πόλης, με μέσο αναμενόμενο μέγεθος σεισμού για το ρήγμα του Ανθεμούντα 6,5, για του Ασβεστοχωρίου 4,6 και για της Πυλαίας-Πανοράματος 4,5.

Εικόνα 10.

Ρήγματα στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης. Με κύκλους τα επίκεντρα σεισμών για τον 20ό αιώνα, με βάση τον κατάλογο του Εργαστηρίου Γεωφυσικής (ΑΠΘ). Τα ενεργά ρήγματα συμβολίζονται με έντονες γραμμές, ενώ τα πιθανώς ενεργά με διακεκομμένες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alexander, D. (1993), *Natural Disaster*, London: UCL Press.
- Ambraseys, N. N., Jackson, J. A. (1998), «Faulting Associated with Historical and Recent Earthquakes in the Eastern Mediterranean Region», *Geophysical Journal International*, 133: 390-406.
- Αποστολίδης, Π. Ι. (2002), *Προσδιορισμός της εδαφικής δομής με τη χρήση μικροθούβου. Εφαρμογή στην εκτίμηση των δυναμικών ιδιοτήτων και της γεωμετρίας των εδαφικών σχηματισμών στη Θεσσαλονίκη*, διδακτορική διατριβή, Πολυτεχνική Σχολή, ΑΠΘ.
- Βαλκανιώτης Σ. (2003), *Γεωλογικές και νεοτεκτονικές συνθήκες στη Δυτική Αθήνα και επιπτώσεις στο δομημένο περιβάλλον από το σεισμό της 7/9/1999*, διπλωματική εργασία, Τμήμα Γεωλογίας, ΑΠΘ.
- Bouckovalas, G. D., Kouretzis, G. P. (2001), *Review of Soil and Topography Effects in the September 7, 1999 Athens (Greece) Earthquake*, ανακοίνωση στο 4th International Conference on Recent Advances in Geotechnical Earthquake Engineering and Soil Dynamics, San Diego, California, 26-31 Μαγτίου.
- California Division of Mines and Geology (1999), *Alquist-Priolo Earthquake Fault Zoning Act with Index to Earthquake Fault Zones 1 Maps*, Department of Conservation, Division of Mines and Geology, Special Publication 42, Sacramento, California.
- Δημητριάδης, Β. (1983), *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- EERI (2005), *Scenario for a Magnitude 6.7 Earthquake on the Seattle Fault*, Seattle, Washington: Earthquake Engineering Research Institute & Washington Emergency Management Division.
- Θανάσουλας, Κ. (1983), *Γεωφυσική μελέτη περιοχής Ανθεμούντα (Γεωηλεκτρικά)*, ΙΓΜΕ.
- Ganas, A., Papadopoulos, G., Pavlides, S. (2000), «The 7th September 1999 Athens Unexpected Earthquake: 3D Visualization and Field Evidence of the Seismic Fault», *Annales Géologiques des Pays Helléniques*, 38(Fasc. B): 113-129.
- Ganas, A., Pavlides, S., Sboras, S., Valkaniotis, S., Papaioannou, S., Alexandris, A., Plessa, A., Papadopoulos, G. A. (2004), «Active Fault Geometry and Kinematics in Parnitha Mountain, Attica, Greece», *Journal of Structural Geology*, 26: 2103-2118.
- Ganas, A., Pavlides, S., Karastathis, V. (2005), «DEM-Based Morphometry of Range-Front Escarpments in Attica, Central Greece, and Its Relation to Fault Slip Rates», *Geomorphology*, 65: 301-319.
- Goldsworthy, M., Jackson, J., Haines, J. (2002), «The Continuity of Active Fault Systems in Greece», *Geophysical Journal International*, 148: 596-618.
- ΙΓΜΕ (χ.χ.), *Γεωλογικός Χάρτης της Ελλάδος σε κλίμακα 1:50.000*, Φύλλα «Θεσσαλονίκη», «Θέρμη», «Επανομή», «Ζαγκλιβερί», «Πολυγύρος», «Βασιλικά».
- Institute of Geological & Nuclear Sciences (2003), *Planning for Development of Land on or Close to Active Faults: An Interim Guideline to Assist Resource Management Planners in New Zealand*, Wellington: Ministry for the Environment.
- Keller, A. E., Pinter, N. (2002), *Active Tectonics: Earthquakes, Uplift and Landscape*, Prentice Hall, β' έκδ.
- Λεβεντάκης, Γ. Α. Ν. (2003), *Μικροζωνική μελέτη της πόλης της Θεσσαλονίκης*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Γεωλογίας, ΑΠΘ.
- Λεκίδης, Β., Καρακώστας, Χ. (2001), «Ο σεισμός της Αθήνας της 7/9/99: σεισμολογικά στοιχεία και επιπτώσεις στο δομημένο περιβάλλον», *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Γεωτεχνικής & Γεωπεριβαλλοντικής Μηχανικής*, Αθήνα, σ. 143-152.
- Λέκκας, Ε. (2000), *Φυσικές και τεχνολογικές καταστροφές*, β' έκδ., Αθήνα.
- Lekkas E. (2001), «The Athens Earthquake (7 September 1999): Intensity Distributions and Controlling Factors», *Engineering Geology*, 59: 297-311.
- Massimo, Vitti (1990), *Το πολεοδομικό σχέδιο της Αρχαίας Θεσσαλονίκης και η εξέλιξή του*, διδακτορική διατριβή, Ρώμη / Θεσσαλονίκη.
- Μουντράκης, Δ., Κώλιας, Α., Παυλίδης, Σ., Σωτηριάδης, Λ., Ψιλοβίκος, Α., Αστάρας, Θ., Βαβλιάκης, Ε., Κουφός, Γ., Δημόπουλος, Γ., Σούλιος, Γ., Χρηστάρας, Β., Σκορδύλης, Μ., Τρανός Μ., Σπυρόπουλος Μ., Πάτρας Δ., Συρίδης Γ., Λαμπρινός Ν., Λαγγάλη Θ. (1996), *Νεοτεκτονικός Χάρτης της Ελλάδας, κλίμακας 1:100.000*, Φύλλα: «Θεσσαλονίκη», «Λαγκαδάς», ΟΑΣΠ.
- Μπλιώνης, Γ. (1996), *Τα ρέματα της Θεσσαλονίκης*, Σύнд. ΟΤΑ Μεϊζ. Θεσ/νίκης / Οικ. Κίν. Θεσ/νίκης.
- Παπαζάχου, Β., και Παπαζάχος, Κ. (2003), *Οι σεισμοί της Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Παυλίδης, Σ. Β. (2003), *Γεωλογία των σεισμών. Εισαγωγή στη νεοτεκτονική, μορφολογική και παλαιοσεισμολογία*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

- Papadopoulos, G. A., Ganas, A., Pavlides, S. (2002), «The Problem of Seismic Potential Assessment: Case Study of the Unexpected Earthquake of 7 September 1999 in Athens, Greece», *Earth Planets Space*, 54: 9-18.
- Papadopoulos, G. A., Caputo, R., McAdoo, B., Pavlides, S., Karastathis, V., Fokaefs, A., Orfanogiannaki, K., Valkaniotis, S. (2006), «The Large Tsunami of 26 December 2004: Field Observations and Eyewitness Accounts from Sri Lanka, Maldives Is. and Thailand», *Earth Planets Space*, 58: 233-241.
- Papanikolaou, D., Lekkas, E., Sideris, Ch., Foundoulis, I., Danamos, G., Kranis, Ch., Lozios, L. (1999), «Geology and Tectonics of Western Attica in Relation to the 7-9-99 Earthquake», *Newsletter of the European Centre on Prevention and Forecasting of Earthquakes*, 3: 30-34, Athens.
- Papazachos, C., Soupios, P., Savaidis, A., Roumelioti, Z. (2000), «Identification of Small-Scale Active Faults near Metropolitan Areas: An Example from the Asvestochori Fault near Thessaloniki», ανακοίνωση, XXVII General Assembly of the European Seismological Commission (ESC), 10-15 Σεπτεμβρίου.
- Paradisopoulou, P. M., Karakostas, V. G., Papadimitriou, E. E., Tranos, M. D., Papazachos, C. B., Karakaisis, G. F. (2004), «Microearthquake Study of the Broader Thessaloniki Area», *Proceedings*, 5th International Symposium on Eastern Mediterranean Geology, Thessaloniki, τόμ. 2, σ. 623-626.
- Parliamentary Commissioner for the Environment (2001), *Building on the Edge: The Use and Development of Land on or Close to Fault Lines*, Office of the Parliamentary Commissioner for the Environment, New Zealand.
- Pavlides, S. B., Papadopoulos, G. A., Ganas, A. (1999), «The 7th September 1999 Unexpected Earthquake of Athens: Preliminary Results on the Seismotectonic Environment, *Programme-Abstracts-Reports*, 1st Conference on the Advances in Natural Hazards Mitigation: Experiences from Europe and Japan, Αθήνα, 3-4 Νοεμβρίου, σ. 80-85.
- Pavlides, S. B., Ganas, A., Papadopoulos, G. A. (2002), «The Fault that Caused the Athens September 1999 Ms=5.9 Earthquake: Field Observations», *Natural Hazards*, 27: 61-84.
- Pavlides, S. B., Caputo, R. (2004), «Magnitude vs. Fault's Surface Parameters: Quantitative Relationships from the Aegean Region», *Tectonophysics*, 380: 159-188.
- Pomonis, A. (2002), «The Mount Parnitha (Athens) Earthquake of September 7, 1999: A Disaster Management Perspective», *Natural Hazards*, 27(1-2): 171-199.
- Ρόζος, Δ., Αποστολίδης, Ε., Χρηστάρας, Β. (2000), *Τεχνικογεωλογικός χάρτης της ευρύτερης περιοχής της πόλης της Θεσσαλονίκης*, εισήγηση στην ημερίδα «Θωράκιση της Θεσσαλονίκης από φυσικές καταστροφές», Τμήμα Γεωλογίας, ΑΠΘ, 24 Φεβρουαρίου.
- Ρόζος, Δ., Χατζηνάκος, Ι., Αποστολίδης, Ε. (1998), *Τεχνικογεωλογικός χάρτης ευρύτερης περιοχής πόλης Θεσσαλονίκης*, κλίμακας 1:25.000, ΙΓΜΕ.
- Στεφανίδης, Π. (2000), *Η αντιπλημμυρική προστασία του πολεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης*, εισήγηση στην ημερίδα «Θωράκιση της Θεσσαλονίκης από φυσικές καταστροφές», Τμήμα Γεωλογίας, ΑΠΘ, 24 Φεβρουαρίου.
- SCEC (2004), *Making Roots In Earthquake Country*, ειδική έκδοση, California Department of Conservation & Western Division of United States Geologic Survey, San Fransisco.
- ΤΕΕ - Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας (1994), Ημερίδα «Τα ρέματα του πολεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη, 15 Δεκεμβρίου.
- Tranos, M. D., Papadimitriou, E. E., Kilia A. A. (2003), «Thessaloniki-Gerakarou Fault Zone (TGFZ): The Western Extension of the 1978 Thessaloniki Earthquake Fault (Northern Greece) and Seismic Hazard Assessment», *Journal of Structural Geology*, 25: 2109-2123.
- Vouvalidis, K. G., Syrides, G. E., Albanakis, K. S. (2005), «Holocene Morphology of the Thessaloniki Bay: Impact of Sea Level Rise», *Z. Geomorph. N.F.*, Suppl., 137: 147-158.
- Wells, D. L., Coppersmith, K. J. (1994), «New Empirical Relationships Among Magnitude, Rupture Length, Rupture Width, Rupture Area and Surface Displacement», *Bulletin of Seismological Society of America*, 84: 974-1002.